

**NEVÂYÎ'NİN GARÂ'İBÜ'S-SIGAR DİVANININ
OĞUZ TÜRKÇESİ KARŞILIKLI NEW YORK
NÜSHASI ÜZERİNE İNCELEME**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Sevban TARAKCI

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV**

**NEVÂYÎ'NİN GARÂ'İBÜ'S-SIGAR DİVANININ OĞUZ TÜRKÇESİ
KARŞILIKLI NEW YORK NÜSHASI ÜZERİNE İNCELEME**

Sevban TARAKCI

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Nisan, 2023

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	4
DOĞRULUK BEYANI	5
ÖNSÖZ	6
ÖZ	9
ABSTRACT.....	10
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	11
ARCHIVE RECORD INFORMATION	12
KISALTMALAR	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR / KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	15
1. ALİ ŞİR NEVÂYÎ, TÜRKÇE DİVANLARI, OĞUZ DÜNYASINA ETKİSİ	16
1.1. Çağatay Terimi, Çağatay Türkçesi ve Ali Şir Nevâyî.....	16
1.2. Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe Divanları	25
1.2.1. Garâ'ibü's-Sıgar Divanı.....	27
1.3. Nevâyî'nin Oğuz Dünyasına Etkisi.....	30
1.4. Nevâyî'nin Oğuzcaya Aktarılan ve Uyarlanan Eserleri.....	32
1.5. Garâ'ibü's-Sıgar Divanının New York Nüshası.....	35
2. YAZIM VE DİL BİLGİSİ İNCELEMESİ	38
2.1. Yazım Özellikleri.....	38
2.1.1. Ünlülerin Yazımı	38
2.1.2. Ünsüzlerin Yazımı	41

2.1.3. Hareke ve Yazı İşaretlerinin Kullanımı	44
2.1.4. Bitişik ve Ayrı Yazım	45
2.2. Ses Bilgisi.....	45
2.2.1. Ünlüler	45
2.2.1.1. Ünlü Uyumları	45
2.2.1.2. Ünlü Değişmeleri.....	47
2.2.2. Ünsüzler.....	48
2.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri	48
2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi	50
2.2.2.3. bol- ~ ol- meselesi	51
2.2.2.4. Ünsüz Türemesi	52
2.2.2.5. Metatez.....	52
2.3. Şekil Bilgisi.....	52
2.3.1. İsim Çekimi	52
2.3.1.1. Çekim Ekleri	53
2.3.2. Fiil	56
2.3.2.1. Şahıs Ekleri	56
2.3.2.2. Basit Çekim	57
2.3.2.3. Tasarlama Kipleri.....	63
2.3.2.4. İsim-Fiiller	64
2.3.2.5. Sıfat-Fiiller	65
2.3.2.6. Zarf-Fiiller.....	66
3. SÖZ VARLIĞI.....	68
3.1. Türkçe Kelimeye Türkçe Karşılıklar	68
3.1.1. İsimler.....	68
3.1.1.1. Değerlendirme.....	77
3.1.2. Fiiller.....	79
3.1.2.1. Değerlendirme.....	98
3.2. Alıntı Kelimeye Türkçe Karşılıklar.....	105
3.3. Türkçe Kelimeye Alıntı Karşılıklar.....	106
3.3.1. İsimler.....	106
3.3.1.2. Değerlendirme.....	115
3.3.2. Fiiller.....	117

3.4. Alıntı Kelimeye Alıntı Karşılıklar	117
3.5. Türkçe Kelimeye Alıntı+Türkçe Karşılıklar	118
3.5.1. İsimler	118
3.5.2. Fiiller.....	119
3.6. Yanlış Verilen Karşılıklar	124
3.6.1. İsimler.....	124
3.6.1.2. Değerlendirme.....	130
3.6.2. Fiiller.....	131
3.7. Yalancı Eşdeğerlilik	133
4. NÜSHADA GÖRÜLEN AÇIKLAMALAR	135
4.1. Kelime Açıklamaları	135
4.1.1. İsim Açıklamaları.....	135
4.1.2. Fiil Açıklamaları.....	152
4.2. Yapı Açıklamaları	162
SONUÇ	165
DİZİN	171
KAYNAKÇA	202
EKLER (TIPKIBASIM)	207
ÖZGEÇMİŞ	212

TEZ ONAY SAYFASI

Sevban TARAKCI tarafından hazırlanan “NEVÂYÎ’NİN GARÂ’İBÜ’S-SIGAR DİVANININ OĞUZ TÜRKÇESİ KARŞILIKLI NEW YORK NÜSHASI ÜZERİNE İNCELEME” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.28/04/2023

Unvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Prof. Dr. Tanju SEYHAN (MSGSÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV (KBÜ)

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Esra KILINÇ (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Müslüm KUZU

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığıım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığıını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı : Sevban TARAKCI

İmza :

ÖNSÖZ

15. yüzyıl şairlerinden Ali Şir Nevâyî (844-906/1441-1501) Türk edebiyatının en büyük şairlerinin başında gelir. Nevâyî yaşamı boyunca çeşitli türlerde pek çok eser kaleme almıştır. Çalışmalarıyla Türk edebiyatına ve diline değerli katkıları olan şair genç yaşta şiirleriyle ünlenmiş ve divan tertip edecek kadar şiirler yazmıştır. Hüseyin Baykara'nın emriyle *Bedâyi'ü'l-Bidâye* ve *Nevâdirü'n-Nihâye* adlı divanları tertip edilmiştir. Bu divanlardan sonra Nevâyî divan yazmayı düşünmediğini ifade etse de Hüseyin Baykara'nın teşviki ve sağladığı olanaklar sayesinde daha önce yazdığı iki divanından seçtiği şiirlere yenilerini ilave ederek dört divan tanzim etmiş ve bunları *Hazâyinü'l-Ma'ânî* adını verdiği külliyatta bir araya getirmiştir.

Hazâyinü'l-Ma'ânî külliyyatı *Garâ'ibü's-Sıgar*, *Nevâdirü's-Şebâb*, *Bedâyi'ü'l-Vasat*, *Fevâ'idü'l-Kiber* adlarını taşıyan dört Türkçe divandan oluşur. “Çocukluğun Gariplikleri” anlamına gelen *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının dünyanın çeşitli kütüphanelerinde birçok nüshası bulunmaktadır. Divanın karşılaştırmalı transkripsiyonlu metni Günay Kut tarafından yayımlanmıştır.

Yüksek lisans tezinde üzerinde çalışılan divan nüshası Kolombiya Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesinde *Nevâdirü's-Şebâb* adıyla kayıtlıdır. Ancak bu eser *Nevâdirü's-Şebâb* değil, *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının bir nüshasıdır. Nestalik yazısıyla yazılan bu nüshanın müstensihi kesin olarak bilinmemektedir. Nüshada 612 gazel, 2 müstezâd, 3 muhammes, 1 terci'-i bend, 1 mesneviyye, 49 kıt'a, 115 rubai olmak üzere toplam 778 şiir bulunmaktadır. Nüshada bazı kelimelerin alt kısımlarında genellikle kırmızı mürekkeple bazı kelimelerde siyah mürekkeple Oğuzca karşılığı yazılmıştır. Bu kelimelerin fonetik (ses bilgisi), morfolojik (biçim bilim), leksikoloji (sözlük bilim) gibi açılardan değerlendirilmesi, dönemin şartlarıyla beraber tespit edilmesi tez çalışmasının amacıdır.

Tez çalışması beş bölüm halinde düzenlenmiştir. Birinci bölümde Çağatay terimi, Çağatay Türkçesi ve Ali Şir Nevâyî hakkında bilgi verilmiş ardından Nevâyî'nin Türkçe divanları olan *Garâ'ibü's-Sıgar*, *Nevâdirü's-Şebâb*, *Bedâyi'ü'l-Vasat*, *Fevâ'idü'l-Kiber* üzerinde durularak divanların nüshaları ele alınmıştır. Daha

sonra Nevâî'nin Oğuz dünyasına etkilerinden bahsedilmiş ve Oğuzcaya uyarlanmış eserleri hakkında bilgi verilerek *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının New York nüshası hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir.

Tez çalışmasının ikinci bölümünde yazım ve dil bilgisi incelemesi yapılmıştır. Nüshada görülen Oğuzca karşılıklar ele alınmıştır. Öncelikle imla farkları, ses bilgisi ve şekil bilgisi hem Çağatay Türkçesi hem de Oğuzca karşılaştırmalı olarak tablo halinde gösterilmiştir.

Tez çalışmasının üçüncü bölümünde Çağatay Türkçesindeki kelimelerin Oğuzca karşılığı olan kelimeler incelenmiştir. Kelimeler isimler ve fiiller şeklinde sınıflandırılmıştır.

Tez çalışmasının dördüncü bölümünde nüshada görülen Oğuzca açıklamalar incelenmiştir. Bu açıklamalar kelime ve yapı açıklamaları olmak üzere iki kısma ayrılarak ele alınmıştır. Kelime açıklamaları isimler ve fiiller şeklinde sınıflandırılmıştır.

Tez çalışmasının beşinci bölümünde Türkiye Türkçesinde aktarımına yer verilmiş alfabetik dizin yer almıştır.

Tez çalışması hazırlanırken istifade edilen tüm kaynaklar kaynakça başlığı altında alfabetik olarak listelenmiştir. Tıpkıbasım bölümünde yazmanın orijinal şeklinden bazı görüntüler yer almıştır.

Çalışmamın her aşamasında bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, emek ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, çalışmamda beni teşvik eden, kaynaklarından istifade ettiğim ve öğrencisi olmaktan mutluluk ve gurur duyduğum çok saygıdeğer hocam ve tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Saidbek BOLTABAYEV'e teşekkürü bir borç bilirim.

Tez savunmama katılarak kıymetli bilgileriyle akademik eğitimime katkıda bulunan, görüş ve önerisi ile çalışmamın şekillenmesinde emeği geçen çok değerli hocam Prof. Dr. Tanju SEYHAN'a, yüksek lisans eğitimimde ders alarak bilgi ve birikimlerinden yararlandığım değerli tez jüri üyesi hocam Dr. Öğretim Üyesi Esra KILINÇ'a, sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmam boyunca manevi desteklerini hissettiğim kıymetli dostlarıma, eğitim hayatım boyunca ve yoğun tez çalışma sürecinde yanımda olan ve beni her zaman destekleyen sevgili aileme çok teşekkür ederim.

ÖZ

Bu çalışmada, Kolombiya Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesinde *Nevâdirü's-Şebâb* adıyla kayıtlı bulunan, incelemeler sonrasında *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının bir nüshası olan eser ele alınmıştır. Nüshada bazı kelimelerin Oğuzca karşılığı verilmiş, bazen açıklamalar yapılmıştır. Bu Oğuzca karşılıklar Doğu ve Batı sahası Türk yazı dillerinin bazı temel farklılıklarını yansıtmaktadır. Tez çalışmasında bu farklılıklar çeşitli yönlerden incelenmiştir.

Beş bölümden oluşan tezin ilk bölümünde Çağatay Türkçesi, Çağatay terimi ve Ali Şir Nevâyî ve Nevâyî'nin Türkçe divanları, Nevâyî'nin Oğuz dünyasına etkileri, Nevâyî'nin Oğuzcaya aktarılmış eserleri ve *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının New York nüshası hakkında bilgiler yer almıştır. İkinci bölümünde yazım ve dil bilgisi incelemesi yapılmıştır. Nüshada görülen Oğuzca karşılıklar, imla farkları, ses bilgisi, şekil bilgisi yönünden incelenmiştir. Üçüncü bölümünde söz varlığı kısmı yer almıştır. Çağatay Türkçesindeki kelimenin Oğuzca karşılığı olan kelimeler incelenmiştir. Dördüncü bölümünde nüshada yer alan kelime ve yapı açıklamaları isim ve fiiller şeklinde sınıflandırılarak gerekli açıklamalar yapılmıştır. Beşinci bölümde metnin Türkiye Türkçesinde aktarımına yer verilmiş metnin dizini yer almıştır. Tez çalışması hazırlanırken istifade edilen tüm kaynaklar kaynakça başlığı altında alfabetik olarak listelenmiştir. Tıpkıbasım bölümünde de yazmanın orijinal şeklinden bazı görüntüler yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Ali Şir Nevâyî; *Garâ'ibü's-Sıgar*; Divan; Çağatay Türkçesi; Oğuz Türkçesi; Azerbaycan Türkçesi

ABSTRACT

In this study, the work, which is registered as Nevâdirü's-Şebâb in the Library of Manuscripts of Columbia University, and which is a copy of the Garâ'ibü's-Sıgar divan after the examinations, is discussed. In the copy, some words have been given Oghuz equivalents, and sometimes explanations have been made. These Oghuz equivalents reflect some fundamental differences between the Eastern and Western Turkish written languages. In the thesis study, these differences were examined from various aspects.

In the first part of the thesis, which consists of five chapters, there is information about Chagatay Turkish, the term Chagatay and the Turkish divans of Ali Şir Nevâyî and Nevâyî, Nevâyî's effects on the Oghuz world, Nevâyî's works translated into Oghuz language and the New York copy of Garâ'ibü's-Sıgar divan. In the second part, spelling and grammar analysis were made. Oghuz equivalents seen in the copy have been examined in terms of spelling differences, phonetics and morphology. In the third part, there is the vocabulary part. The words that are the Oghuz equivalent of the word in Chagatai Turkish were examined. In the fourth part, the word and structure explanations in the copy are classified as nouns and verbs and necessary explanations are made. In the fifth chapter, the index of the text is included in the translation of the text in Turkey Turkish. All sources used in the preparation of the thesis are listed alphabetically under the title of bibliography. In the facsimile section, there are some images from the original form of the manuscript.

Keywords: Ali Shir Nevâyî; Garâ'ibu's-Sıgar; Divan; Chaghatay Turkish; Oghuz Turkish; Azerbaijan Turkish

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Nevâyî'nin Garâ'ibü's-Sıgar Divanının Oğuz Türkçesi Karşılıklı New York Nüshası Üzerine İnceleme
Tezin Yazarı	Sevban TARAKCI
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Saidbek BOLTABAYEV
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	28/04/2023
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	212
Anahtar Kelimeler	Ali Şir Nevâyî; Garâ'ibü's-Sıgar; Divan; Çağatay Türkçesi; Oğuz Türkçesi; Azerbaycan Türkçesi

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	An Analysis On The Oghuz Turkish Reciprocal Copy Of New York Of Nevayi's Gara'ibu's-Sigar
Author of the Thesis	Sevban TARAKCI
Advisor of the Thesis	Assist. Prof. Dr. Saidbek BOLTABAYEV
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	28/04/2023
Field of the Thesis	Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	212
Keywords	Ali Shir Nevâyî; Garâ'ibu's-Sigar; Divan; Chaghatay Turkish; Oghuz Turkish; Azerbaijan Turkish

KISALTMALAR

- bkz.** : Bakınız
- Çev.** : Çeviren
- DLT** : Dîvânu Lugâti't-Türk
- EDPT** : An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish
- H.** : Hicri
- Haz.** : Hazırlayan
- M.** : Miladi
- ö:** : Ölümü
- S.** : Sayı
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- Yay.** : Yayınları
- ()** : Varak ve satır numarası
- <** : Kelimenin orijinal halini gösterir
- : Fiil kökü, alıntı kelimelerdeki tamlama; eklenen yapım ve çekim eki; birleşik yazılmış kelime; ayrı yazılan kelime veya ek; devamı sonraki satırda bulunan kelime
- +** : İsim köküne, isim gövdesine eklenen yapım ve çekim eki
- :** : Bir cümle ya da sözcükten sonra açıklama yapılacaksa

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışmanın konusu Ali Şir Nevâyî'nin *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının New York nüshasına dayanarak Doğu ve Batı Türklük sahasının dil özelliklerini, farklılıklarını tespit etmektir. Çalışmada sözü edilen nüshanın metni incelenmiş, kelimeler ve yapıların Oğuzca karşılıkları tespit edilmiştir. Tespit edilen unsurlar gramer kitaplarından yararlanılarak çeşitli yönlerden incelenmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Ali Şir Nevâyî'nin Kolombiya Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının New York nüshasında bazı kelimelerin alt kısımlarında genellikle kırmızı mürekkeple bazen de siyah mürekkeple Oğuzca karşılıkları yazılmıştır. Çalışmada bu kelimelerin fonetik (ses bilgisi), morfolojik (biçim bilim), leksikoloji (sözlük bilim) gibi açılardan değerlendirilmesi ve tarihi lehçe çalışmalarına katkı sağlamak tezin amacıdır. Bu çalışma ile dönemin Doğu ve Batı sahası Türk yazı dillerinin bazı temel farkların aynı eser üzerinde incelenmesi hedeflenmiştir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Tez yazım sürecinde ilk olarak kaynak taraması yapılmıştır. Çağatay Türkçesi ve Oğuzcanın ses ve şekil özelliklerini içeren kitaplardan, Çağatay dönemi ve Ali Şir Nevâyî hakkında bilgi veren çalışmalardan yararlanılmıştır. Kaynaklara ulaşıldıktan sonra bilgiler sınıflandırılmış, ardından kelime okumalara geçilmiştir. *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının araştırmaya konu olan nüshasında bulunan Oğuzca karşılıkları tespit edilmiştir. Bu bağlamda gramer çalışmalarına müracaat edilmiştir. Oğuzca karşılık olarak verilen kelimeler ve açıklamalar ses bilgisi, yapı bilgisi, söz varlığı açılarından tasnif edilmiştir. Burada dönemin iki Türk yazı dilinin dil özelliklerinin incelendiği araştırmalardan faydalanılmıştır. Oğuzca karşılıkları verilen kelimeler daha sonra alfabetik dizin olarak dizilmiş, yazmada verilen Oğuzca karşılıkları ve Türkiye Türkçesindeki anlamları yazılmıştır. Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmasında sonuca ulaşılmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR / KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışmanın konusu kapsamında Ali Şir Nevâî'nin *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının New York nüshasının metni incelenmiş, kelimeler ve yapıların Oğuzca olan karşılıkları tespit edilmiştir. Divanın çeşitli bilim adamları tarafından tam metni yayımlandığından bütün nüshanın transkripsiyonlu metni oluşturulmamıştır. Sadece Oğuzca karşılıkları verilen kısımlar esas alınmış, bu kısımların Çağatay Türkçesi asılları ile Oğuzcaları karşılaştırılarak transkripsiyonlanmış, tasnif edilmiştir. Böylece çalışma, Oğuzca karşılıkları verilen kısımlar ile sınıflandırılmıştır. Nevâî'deki şekillerinin nüshada yapılan divan yayınlarından farklılıklar da gözlemlenmiştir. New York nüshasında bulunan Oğuzca karşılıkları transkribe ederken bazı kelimelerin okunmasında güçlükler yaşanmıştır. Bu durumda yapılan örnek çalışmalara, sözlüklere, uzmanlara başvurulmuştur. Böylece bu tür güçlükler aşılmaya çalışılmıştır.

1. ALİ ŞİR NEVÂYÎ, TÜRKÇE DİVANLARI, OĞUZ DÜNYASINA ETKİSİ

1.1. Çağatay Terimi, Çağatay Türkçesi ve Ali Şir Nevâyî

15. yüzyılın başlarından 20. yüzyılın başlarına kadar Asya'daki Doğu Türklüğünün yazı dili Çağatay Türkçesidir. Eski Türkçeden sonra Karahanlı Türkçesi bütün Türklerin ortak yazı dili haline gelmiştir. Karahanlı Devleti dağıldıktan sonra bir taraftan Harezmi Türkçesi, diğer taraftan Kıpçak Türkçesi ortaya çıkmıştır. Bunlar birer geçiş dönemi yazı dilleridir. 14. yüzyılın sonlarında Asya'da Emir Timur Türk birliğini sağlamasıyla bu diller yerini Çağatay Türkçesine bırakmışlardır. Çağatay Türkçesi, dağılan ve istikrarsızlık göstermeye başlayan Türk yazı dilini Doğu Türklük sahasında yeniden bir araya getirmiş ve 20. yüzyılın başlarında modern yazı dillerinin ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir. Çağatay Türkçesi Timurlular, Şeybanîler, Babur Hint İmparatorluğu ile Buhara, Hive ve Hokand Hanlıklarında resmî devlet dili olarak kullanılmıştır.¹ Bugüne kadar yapılan çalışma, inceleme ve araştırmaların neticesinde Çağatayca (Çağatay Türkçesi ve Edebiyatı) İslamî Orta Asya Türk edebiyatının üçüncü safhası olarak kabul edilmektedir.²

Emir Timur tarafından, Ahmed Yesevî'nin kabri külliyeye dönüştürülmüş ve seferlerden önce ziyaretlere konu olmuştur. Emir Timur'den sonra Orta Asya'da siyasi hakimiyetler kurmuş olan Şeybânîler olmak üzere Türk sülalelerinin yöneticileri tarafından bir gelenek olarak devam ettirilmiştir. Ahmed Yesevî'nin tasavvufi fikirleri, Emir Timur tarafından Anadolu'ya ulaşmıştır. Ahmed Yesevî'nin hece vezni ile yazdığı şiirleri, Türkçenin kuzey-batı Kıpçak (İdil-Kazakistan coğrafyası) sahasında, bilhassa Emir Timur döneminde Türkçenin Farsçaya karşı direnmesini sağlamıştır. Doğu Türkçesi, millî yazı sistemi olarak kabul edilen Uygur harflerinin kullanıldığı eserlerde ortak edebî dil hükmünde kullanılarak oluşan “*Türkçecilik şuuru*”, klasik

¹ Mustafa Argunşah, *Çağatay Türkçesi* (İstanbul: Kesit Yay., 2021), 15.

² Zuhâl Ölmez, “Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5, S. 9 (2007): 173.

Doğu Türkçesinin (Çağatay Türkçesi edebî dili) bu coğrafyalarda 19. yüzyılın ilk yarısına kadar edebî dil hükmünde kalmasını sağlamıştır.³

Ercilasun, Çağatay Türkçesini Kuzey-Doğu Türkçesinin ikinci dönemi olarak nitelendirir. Ona göre Batı Türklüğünün sınırlarını çizen Karadeniz, Kafkas Dağları, Hazar Denizi ve Orta İran'ın kuzey ve doğusunda kalan ve Müslüman olan bütün Kuzey ve Doğu Türklüğü, 15. yüzyıl başlarından 20. yüzyıl başlarına kadar Çağatay Türkçesini yazı dili olarak kullanmıştır.⁴

Köprülü'ye göre ise Çağatayca 13-14. yüzyıllarda inkişaf etmiştir. “Çağatayca, kelimenin en geniş manâsı ile, Moğol istilasından sonra Cengiz çocukları tarafından kurulan Çağatay, İlhanlı ve Altınordu imparatorluklarının medenî merkezlerinde 13-14. asırlarda inkişaf eden ve Timurlular devrinde bilhassa 15. asırda klâsik bir mahiyet alarak, zengin bir edebiyat yaratan edebî Orta Asya lehçesidir.”⁵

Eckmann'ın kaydettiğine göre Karahanlılar (11-13. yüzyıllar) ve Harezm (14. yüzyıl) edebî dillerinin devamı olarak Timurlular (1405-1506) idaresi altında gelişen Çağatay Türkçesi, özellikle Nevâyî'nin eserlerinde klasik biçimini almıştır. Çağataycanın önemi, yüzyıllarca çok büyük olmuştur. Çağatayca, yalnız Doğu Türkistan ve Orta Asya devletlerinin edebiyat, diplomasi ve resmî devlet dili olarak değil, aynı zamanda 19. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa Rusya'sının Oğuz olmayan Müslüman Türklerinin de edebî dili olarak kullanılmıştır. Yine Eckmann'a göre günümüz Türk şiveleri arasında Özbekçe ve Yeni Uygurca, ona en yakın olanlardandır.⁶

Çağatay Türkçesi, Çağatay dili, Çağatayca terimleri pek çok kez tartışılmıştır. Armin Vambery'nin 1867'de Leipzig'de basılan *Çagataische Sprachstudien* eseri Çağatay teriminin başta Macaristan ve Almanya olmak üzere Batı literatüründe yerleşmesinde en önemlilerinden biri olmuştur. Vambery “Çağatay terimini sadece 12-19. yüzyılların Orta Asya İslâmî Türk Edebiyatının dili için değil, aynı zamanda kendi

³ Cevdet Eralp Alışık, “Timürlü Devlet Geleneğinde Hoca Ahmed Yesevî Mirâsının Yeri”, *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu* 1 (Eylül 20116): 290-291.

⁴ Ahmet B. Ercilasun, *Türk Dili Tarihi* (Ankara: Akçağ Yay., 2012), 400.

⁵ Fuad Köprülü, “Çağatay Edebiyatı”, *İslam Ansiklopedisi*, 3 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945), 270.

⁶ János Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, çev. Günay Karaağaç (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1988), VII.

çağının yaşayan Orta Asya Türk şiveleri ve bilhassa Özbek şivesi için de” kullanmıştır.⁷

Çağatay adı, János Eckmann’a göre Cengiz’in ikinci oğlu Çağatay’dan gelmez. Cengiz Han, Çağatay, Mâverâünnehir’i (Harezmi hariç), Semireç’i ve Doğu Türkistan’ı almıştır. Bunlara, daha sonra, Çungarya, Uygur ülkesi ve Kabul ile Gazne’yi de içine alan Pamir sahası katılmıştır.⁸ Çağatay terimi, daha sonraki yazarlar ve tarihçiler tarafından “Timurlular Devletinin Türk halkı, Timurlu Türkleri” için kullanılmıştır. Bu dönemde gelişen dili ifade etmek için, “Çağatay tili”, “Çağatay Türkîsi” terimleri tercih edilmiştir. Daha sonra Çağatay Türkçesiyle yazan yazar ve şairler kendi dilleri için çoğunlukla “Türkî, Türk tili, Türkî til, Türk lafzı, Türk elfâzı, Türkçe, Türkçe til” gibi terimleri kullanmışlardır. Ebulgazi Bahadır Han, Şecere-i Terakime’nin girişinde Timurlular döneminin Arapça ve Farsça kelimelerle karışık diline “Çağatayca” demiş ve eserine Arapça, Farsça ve Çağataydan bir kelime katmadığını belirtmiştir.⁹

Ali Şir Nevâyî, kendi zamanının edebî dilini adlandırmak için Çağatay lafzı (Çağatay dili)’ni kullanmıştır: “İranlı şairlerin ve Fars belagat sahiplerinin gelinlerini övmek için kullandıkları bu üslup güzelliklerini ben de Türk dilinde ve bütün belagat ustalıklarıyla tasvir ettim. Çağatay dili edebî bir temeline dayandığı için hiçbir şairin başaramadığı tarzda tarif ettim”.¹⁰ Ali Şir Nevâyî, *Mîzânü’l- Evzân* adlı eserinde Çağatay halkı terimini şu şekilde kullanmıştır: “Şiir vezinleri, Türk halkları (Türk ulusu) arasında, bilhassa Çağatay halkı (Çağatay halkı) arasında yayıldı.”¹¹

Özellikle Duva Han zamanında devletin resmî adı olarak kullanılmıştır. Çağatay adı, aynı zamanda Çağatay ulusunun askerî kuvvetini oluşturan Mâverâünnehir’deki Türk ve Türkleşmiş göçebeler için de kullanılmıştır. Hanlığın doğusunda kalan göçebelere ise “Moğol” denilmiştir.¹²

Karahanlı ve Harezmi Türkçelerini “Müşterek Orta Asya Türkçesi” adı altında ele alan Caferoğlu’na göre Çağatayca’da bu devir üzerine kurulmuştur: “Kökünü,

⁷ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, X.

⁸ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, VII-VIII.

⁹ Argunşah, *Çağatay Türkçesi*, 17.

¹⁰ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, X.

¹¹ Eckmann, *Çağatayca El Kitabı*, IX.

¹² János Eckmann, “Çağatay Dili Hakkında Notlar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 6 (1958): 116.

Yusuf Has Hacıp tarafından işlendikten sonra, Nevâyî devrine kadar birkaç yüzyıl boyunca Orta Asya'nın edebî ve kültür dilini teşkil etmiş olan Müşterek Orta Asya Edebî Türkçesinden alan Çağatayca; 15-16. yüzyıllarda Semerkant ve Herat'ta kemâlini bularak edebî Özbekçenin ilk temel taşı rolünü oynamıştır.”¹³

“Doğu Türk Yazı Dili” ile kastedilen tarihî dönem, Róna-Tas ve Johanson'un Türk dili tarihi için “Orta Dönem” başlangıcı saydıkları, Köprülü'nün “İlk Çağatay Devri” olarak değerlendirdiği 13. yüzyıldan başlamaktadır. Bu kavram Altın Orda Türkçesini içine almaktadır. 1220'de Moğol istilasından 1379'a kadar Altın Ordu'ya bağlı, geniş bir sahada yazılı ürünler veren Harezm-Altın Ordu Türkçesi, Timurlular devrinde yerini Çağatay Türkçesine bırakmıştır. 15. yüzyıldan 19. yüzyılın başlarına kadar devam eden Çağatay Türkçesi, Orta Asya Türkçesinin parlak dönemini oluşturmuştur. Bugün Türkoloji çalışmalarında “Doğu Türkçesi” denildiğinde Çağataycanın akla gelmesi bu nedenledir.¹⁴

Ali Şir Nevâyî

Sadece Çağatay edebiyatının değil, bütün Türk edebiyatının en büyük şairlerinden olan Nizameddin Ali Şir Nevâyî 17 Ramazan 844 (9 Şubat 1441) tarihinde Herat'ta doğmuştur. Ailesi Timurlu sarayında çeşitli görevlerde çalışan devlet adamlarıdır. Babası Gıyaseddin Kiçkine Bahşı ya da Kiçkine Bahadır, Horasan hâkimi Sultan Ebulkasım Babur'un adamlarındandır. Ali Şir'in ataları, eskiden beri Timur oğullarının, özellikle bunlardan Ömer Şeyh ile oğlu Mirza Baykara'nın hizmetinde bulunmuşlardır. Ali Şir'in anne tarafından büyük babası Ebu Said Çisek'de, Mirza Baykara'nın beylerbeyliğini yapmıştır. Ali Şir ise, küçük yaşlarından beri, Mirza Baykara'nın torunu Hüseyin Baykara ile büyümüş, onunla birlikte okumuştur.¹⁵

Nevâyî aslında en şanslı şairlerden biridir. Hüseyin Baykara (ö. 911/1506), daha çok küçük yaşlardan itibaren yakın arkadaşları arasında yer almıştır. Dedesi Baykara'nın yanında yetişen Hüseyin, dedesinin ismiyle ün kazanmıştır. Birlikte büyüyen bu iki arkadaş hayat boyunca da birlikteliklerini devam ettirmişlerdir.

¹³ Ahmet Caferoğlu, *Çağatay Türkçesi Gelişmesi ve Karakteri, Türk Dili Tarihi* (İstanbul: Enderun Yay., 1984), 210-211.

¹⁴ Aysu Ata, “Moğol Fütuhâtı ve Doğu-Batı Türk Yazı Dili Kavramları Üzerine”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 17, S. 1 (2010): 35.

¹⁵ Ağâh Sırrı Levend, *Ali Şir Nevâyî* (Ankara: TDK Yay., 1965), 29.

Şâhruh'un ölümüyle (850/1447) ortaya çıkan karışıklıklar üzerine Kiçkine Bahadır, Ali Şir'i yanına alarak Yezd yolu ile Irak'a gitmiştir. Yolculuk sırasında Şerefüddîn Alî Yezdî ile karşılaşmışlardır. Nevâyî, bu kişinin çok sonra *Kasîde-yi Bürde* şerhini yapan, Muammâ fennini düzenleyen Şerefüddîn Alî Yezdî olduğunu yazmıştır; diğer eserlerini, ayrıca Farsça bir beytini de kaydederek kabrinin Teft'te olduğunu belirtip sözlerini bitirmiştir.

Nevâyî'nin, daha o yaşlarda tanıdığı önemli kişileri *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te anlatması, onun dikkatinin ve hafızasının bir göstergesidir. 855-56/1452 yılında Horasan'daki karışıklık bitince; Nevâyî, babasıyla birlikte Herat'a dönmüştür.¹⁶

Nevâyî, Hüseyin Baykara ile birlikte Meşhed ve Semerkand gibi devrin önemli ilim merkezlerinde dönemin ileri gelen alimlerinden dersler alarak yetişmiştir. Babasının ölümünden sonra Herat'a dönen Nevâyî, Ebu Said Mirza'ya hizmet etmiştir. Hüseyin Baykara 1469 yılında Horasan'a hakim olunca Nevâyî, Baykara'nın sarayında mühürdarlık görevine getirilmiştir. Devlet görevinde vezirliğe kadar yükselmiştir. Ali Şir Nevâyî, devlet görevinde bulunduğu süre içerisinde yaptığı işlerle ne kadar önemli bir devlet adamı olduğunu göstermiştir. Devlet adamlığı Nevâyî'nin, şairliği kadar önemli bir yönü olmuştur.¹⁷

1479 yılında Mirza Ebu Bekir'in ayaklanmasını bastırmak için Esterabad'a giden Hüseyin Baykara, Ali Şir Nevâyî'yi naib olarak bırakmıştır. 1487 yılında Esterabad'a vali olarak atanmış, daha sonra bu görevinden istifa etmiştir. Nevâyî H. 11 Cemâziye'l-âhir 907/ M. 3 Ocak 1501 yılında Herat'ta vefat etmiştir.¹⁸

Nevâyî'nin hayatı Herat başta olmak üzere Teft, Horosan, Meşhed, Semerkand, Esterabad şehirlerinde geçmiştir. Bu şehirlerde devrinin meşhur alim ve şairleriyle tanışmıştır. Onları örnek alarak bazılarının derslerine katılmıştır. Nevâyî'nin alim olarak yetişmesinde Ebu Leys Semerkandî'nin, şair ve devlet adamı olarak yetişmesinde Abdurrahman Câmî'nin büyük etkisi olmuştur.¹⁹

¹⁶ Ali Şir Nevâyî, *Külliyât-ı Nevâyî (İnceleme-Tıpkıbasım)*, haz. Günay Kut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay., 2020), 12.

¹⁷ Sedat Adıgüzel, "Ali Şir Nevâyî, Yaşamı, Edebi Kişiliği ve Eserleri", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 9, S. 19 (2002): 109.

¹⁸ Önal Kaya, "Ali Şir Nevâyî'nin Divanları", *Türk Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 4, S. 1 (Mart 2007): 47.

¹⁹ Kaya, "Ali Şir Nevâyî'nin Divanları," 47.

Devlet adamı ve bir hayırsever olarak Ali Şir Nevâyî'nin, Herat'ta İhlasiyye, Nizamiye medreseleri, Halasiye tekkesi, Şifaiye darüşşifası, Darü'l-Huffaz, Merv'de Husreviye medresesi gibi önemli müesseselerin de bulunduğu 52 han, 17 cami, 10 tekke, 9 hamam, 16 köprü, 19 havuz kurdurduğu kaynaklarda kaydedilmiştir.²⁰

Ali Şir Nevâyî çok küçük yaşlarda edebiyatla ilgilenmiş ve gazeller yazmaya başlamıştır. Bu merakın sebebini önce aile çevresinde, sonra da toplumdaki eğilimde aramak gerekir. Nevâyî'nin babası Kiçkine Bahadır, Herat'taki evinde şairleri, ressamı ve musiki üstatlarını toplayan ve hece vezniyle şiirler yazan bir kişidir. Nevâyî'nin dayısı Mir Said, Kâbilî takma adıyla şiir yazdığı gibi, Mir Said'in oğlu Mir Haydar da, Sabuhî takma adını kullanan bir şairdir. Diğer dayısı Mehmet Ali de, Garibî takma adıyla şiirler yazmış, musikide ve yazıda kendini tanıtmıştır.²¹

Nevâyî, çok büyük bir şair, tezhip, hat sanatlarından anlayan ve ilgilenen bir sanatkâr, birçok besteleri olan bir musikişinastır. Nevâyî, *Mecâlisü'n-Nefâis* adlı tezkiresinde, aruzla ilgili bilgileri Derviş Mansur adlı bir şairden, musiki ile ilgili bilgileri de Hoca Yusuf Burhan'dan öğrendiğini nakletmiştir.²²

Nevâyî'nin yetişmesinde Molla Câmî, Hatifî, Hüseyin Vaiz Kaşifi, Devlet Şah gibi birçok ünlü şair ve sanat adamı katkıda bulunmuşlardır. Çocuk denecek yaşlarda devrinin büyük şairleriyle mektuplaşmış ve yaşının çok üstünde anlaşılması zor olan Feridüddin Attar'ın *Mantuku't-Tayr*'ını elinden bırakmamıştır. Molla Câmî gibi devrin büyük sanatkarıyla iyi bir dostluk kurmuştur. Bu ortamda yetişen Ali Şir Nevâyî büyük devlet adamlarının da himayesini görmüştür. Bu şekilde büyük şair ve sanatkârlar arasında yetişen Nevâyî eserleri, ilim ve fikir alanındaki düşünceleri ile dönemin ileri gelen örnek kişiliği olmuştur.²³

Ali Şir Nevâyî, 15. yüzyılda Doğu'da gelişmeye başlayan Türk dili ve edebiyatını yüksek kata ulaştırmış, eserlerinin Türk kültür dünyasında uyandırdığı geniş yankı ve kendinden sonra gelen şairler üzerinde yaptığı sürekli etki ile Türk edebiyatı tarihinde en önemli yeri almaya hak kazanmıştır. Şiir ve sanat dünyamızın büyük ustası Nevâyî, aynı zamanda Fars edebiyatının Türkistan'da yaygın bulunduğu gençlerin başarıyı Farsça şiirler söylemekte aradığı bir devirde, Türk dilinin Farsçadan

²⁰ Saidbek Boltabayev, "Türk Dilinin Üstadı Ali Şir Nevayî'nin İlim Hamiliği" *Orta Asya'dan Anadolu'ya İlimin Yolculuğu* (Karabük Üniversitesi Yay., 2021), 432.

²¹ Levend, *Ali Şir Nevâyî*, 48.

²² Kaya, "Ali Şir Nevâyî'nin Divanları," 47.

²³ Adıgüzel, "Ali Şir Nevâyî, Yaşamı, Edebi Kişiliği ve Eserleri," 110.

daha zengin olduğunu ileri sürerek Türkçeyi savunan ve gençlere yeni ufuklar gösteren milliyetçi bir Türk, uyarıcı bir fikir adamıdır. Yazdığı manzum ve mensur eserlerle gençlere örnek olmuştur.²⁴

Nevâyî, eserlerinde belli bir ideali savunmuştur. Nevâyî'nin ideali Türk dilini Farsça'nın etkisinden kurtarmak ve Türkçe'yi layık olduğu yere getirmektir. Türk Edebiyatındaki dağınıklığa bir son verme amacı vardır. Nevâyî'nin eserlerinin bir başka güzelliği de eserleri günlük hayatın yankılarına, çağının yaşayan tiplerine, tarihî olaylara sık sık rastlanmasıdır. Şairin bu özelliği özellikle divanında ve hamsesinde açıkça görülmektedir. Ali Şir Nevâyî'nin eserleri sadelik ve ciddiyet temelleri üzerine kurulmuştur. Ahlak, iyi niyetli olma onun en belirgin özelliklerindedir. İnsan yaşamdan zevk almayı bilmeli ve onun güzelliklerini sevmeyi öğrenmelidir. Ali Şir Nevâyî Türk milliyetçisi olarak kabul edilmektedir. Kendisi eserlerinde Türk milletine ve Türkçe'ye verdiği önemle bunu göstermiştir. Nevâyî'nin eserleri sadece Doğu Türkistan'da değil kullandığı dil sayesinde tüm Türk dünyasında kolaylıkla anlaşılmuştur. Nevâyî'nin etkisi bütün Türk Edebiyatlarında hissedilmiştir. Nevâyî'nin Orta Asya Türk Dili ve Edebiyatı'nın gelişmesinde büyük tesiri olmuştur. Bundan dolayı Çağatayca'ya Nevâyî Dili denilmiştir.²⁵

Nevâyî, “Fars dil ve edebiyatının o devir Türkleri üzerindeki müthiş manevî nüfuzunu görmeye beraber, yapmak istediği işin büyüklüğünden ve zorluğundan korkmamış, her mevzua, her nev'e ve her şekle ait zengin ve kıymetli örnekler vermek suretiyle, Çağatayca'nın Farsça ile muvaffakiyetle rekabet edeceğini anlatmıştır.” Ve yine Nevâyî “devamlı ve müthiş bir edebî faaliyet sayesinde, Çağataycanın sade bir klasik şiir dili değil, nazım ve nesrin her nev'ini, her şeklini ifade kudretine malik ve Farsça ile her hususta rekabete muktedir bir kültür dili olduğunu parlak misaller ile” göstermiştir.²⁶

Ali Şir Nevâyî Türkçe'nin Farsça'ya karşı üstün bir dil olduğunu savunuyordu. *Muhâkemetü'l-Lugateyn*'de Türk dilinin özelliklerini ve zenginliklerini sıralamıştır.²⁷

Nevâyî'ye göre, “Türk, Sart'tan (Fars'tan) daha pratik düşünceli, daha yüksek kavrayışlı ve yaratılış bakımından daha saf ve temiz yüreklidir. Sart ise Türk'ten bir

²⁴ Levend, *Ali Şir Nevâyî*, 1.

²⁵ Adıgüzel, “Ali Şir Nevâyî, Yaşamı, Edebi Kişiliği ve Eserleri,” 111-112.

²⁶ Köprülü, *Çağatay Edebiyatı*, 301.

²⁷ Adıgüzel, “Ali Şir Nevâyî, Yaşamı, Edebi Kişiliği ve Eserleri,” 110.

konu üzerinde kafa yorma ve ilimde daha hassas, marifet ve olgunluk tefekküründe daha derin görünür. Ne var ki dillerinde mükemmellik ve noksanlık açısından öyle ayırdırlar ki söz ve ibarelerin ortaya koyuluşunda Türk, Sart'ı geçmiştir.”²⁸

Köprülü, Nevâyî'nin dili ve üslubu hakkında şöyle söylemektedir: “Çok ince hislere, zengin ve renkli hayallere, sanatlı ve hatta zaman zaman fazla yapmacıklı olmakla beraber, selâsetli ve âhenkli bir üslûba mâlik olan Nevâyî, mevzularına, nevi ve şekillerine göre manzum ve mensur eserlerinde türlü üslûp ayrılıkları göstermiş, bazen ağır ve süslü, bezan açık ve sade, fakat daima canlı ve âhenkli bir ifade kudretine mâlik olmuştur.”²⁹

Bir şair, bir devlet adamı olarak Nevâyî, musiki, resim, mimarî ve güzel yazı ile de meşgul olmakla kişiliğindeki zarafet ve güzel sanatlara olan eğilimini de ortaya koymuştur. Bir devlet adamı olarak Türk ve İran şairlerinin koruyucusu konumunda da olan Nevâyî, ressam, nakkaş, hattat gibi bir çok sanatçının eserine de konu olmuş, onun çevresinde adeta bir sanat akademisi kurulmuştur.³⁰ Eğitim, sanat ve ilim hamisi olarak Nevâyî alimleri, sanatkârları desteklemiş, onlara hamilik etmiştir. Kurduğunu çeşitli müesseselerin masraflarını bizzat karşılamış, tesislerin işleyişi, medreselerin müfredatı, alimler, sanatkârlar, talebe ve müderrislerle ilgilenmiştir. Bunun neticesinde Herat döneminin kültür ve ilim merkezi olarak sivrilmiş, çokça alimlerin, sanatkârların akın ettiği yer olmuştur. Herat'ta yaşayan birçok alim, edip, şair ve sanatçı eserlerini Nevâyî'ye ithaf ederek kaleme almışlar, Nevâyî'nin adını ebedileştirerek vefa, şükran ve bağlılıklarını dile getirmişlerdir.³¹

Dünya edebî ve ilmî hayatına yakışır bir şekilde büyük katkısı olan Ali Şir Nevâyî'nin edebî ve ilmî faaliyetleri, bunların haricinde ibretli hayat tarzı, şahsiyeti, onun yaşadığı zamanda bile alim ve fazılların, kitap ehli ve devlet adamlarının, genelde geniş toplum kitlelerinin dikkatini üzerine çekti. Onun şahsiyetine olan bunun gibi ilgilerin sonucu olarak edebî ve ilmî eserlerde, tarihî yazılarda kendi halkını ihtisasla seven, tam manasıyla insan olan Ali Şir Nevâyî tiplmesi yaratılmaya

²⁸ F. Sema Barutçu Özönder, *Ali Şir Nevâyî- Muhakemetü'l-Lugateyn- İki Dilin Muhakemesi* (Ankara: TDK Yay., 1996), 203.

²⁹ Köprülü, *Çağatay Edebiyatı*, 302.

³⁰ Metin Akkuş, “Tarih ve Edebî Kişilik Olarak Nevâyî (Herat, 1441-1501) ve Nevâyî'nin Eserlerinde İnsan Problemi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 9, S. 19 (2002): 123-125.

³¹ Boltabayev, “Türk Dilinin Üstadı Ali Şir Nevâyî'nin İlim Hamiliği,” 432.

başlandı, dünya insanını iyilik yolunda eğitmek, onları pozitif hisler sahibi olarak yetiştirmekte Ali Şir Nevâyî şahsiyeti örnek olarak gösterildi.³²

Çağatay Edebiyatında çok önemli yere sahip olan Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe eserleri şunlardır:

I. Divanlar

1. Bedâyi'ü'l-Bidâye
2. Nevâdirü'n-Nihâye
3. Garâ'ibü's-Sıgar
4. Nevâdirü'ş-Şebâb

II. Hamse

1. Hayretü'l-Ebrâr
2. Ferhad ü Şîrîn
3. Leylî vü Mecnûn
4. Seb'a-yı Seyyâre
5. Sedd-i İskenderî

III. Tezkireler

1. Mecâlisü'n-Nefâyis
2. Nesâimü'l-Mahabbe

IV. Dil ve Edebiyat Eserleri

1. Risâle-yi Muammâ
2. Mîzânü'l-Evzân
3. Muhâkemetü'l-Lugateyn

V. Dinî-Ahlâkî Eserler

1. Münâcât
2. Çihil Hadis
3. Nazmü'l-Cevâhir
4. Lisânü't-Tayr
5. Sirâcü'l-Müslimîn
6. Mahbûbü'l-Kulûb

VI. Tarihî Eserler

1. Târîh-i Enbiyâ vü Hukemâ

³² Nurullah Ahmedov, "Türk Halk Edebiyatında Alişer Nevai'nin Betimlemesi", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (Kış 1997): 193.

2. Târîh-i Mülûk-i Acem

VII. Biyografik Eserler

1. Hâlât-ı Seyyid Hasan-ı Erdeşîr
2. Hamsetü'l-Mütehayyirîn
3. Hâlât-ı Pehlevan Muhammed

VIII. Belgeler

1. Vakfiyye
2. Münşeât

1.2. Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe Divanları

Türk dili ile en çok eser yazan şahsiyetlerden biri olan Nevâyî, mensur ve manzum çeşitli türlerde birçok eser kaleme almıştır. Ali Şir Nevâyî, henüz çocuk denilecek yaşta iken edebiyatı merak etmiş ve gazeller yazmaya başlamıştır. Nevâyî ilk şiirlerini Farsça yazmıştır. Fars dili ve edebiyatının çok yaygın olduğu, gençlerin Fars diliyle gazel söylemeyi ustalık saydıkları bir zamanda bu çok tabiidir. Nevâyî bunu *Muhâkemetü'l-Lugateyn*'de açıkça belirtmekte, “şuur sinine kadem” koyduğunda Türkçe yazmaya başladığını açıklamaktadır.³³ Hayatın sonlarına doğru yazdığı bu eserinde Türk dilinin ifade gücünün, söz varlığının en az Farsça kadar olduğunu savunmuş, Türk dilinde edebî eserlerin yazılmasının imkânlarını ortaya koymuştur. Bununla kalmayarak kaleme aldığı eserleriyle bunu kendisi uygulamalı olarak göstermiştir. Nevâyî nazmın 16 şeklinde şiir yazmıştır. Kendisine gelene kadar divan yazma geleneğini yeni bir merhaleye yükseltmiştir.³⁴

Nevâyî her ne kadar genç yaşta şiir söylemeye başlamış olsa da bunları bir araya getirerek divan tertip etmeyi düşünmemiştir. Bu sebeple şiirleri ilk başta başkaları tarafından divan haline getirilmiştir. Şair daha 24-25 yaşlarında iken dönemin en önemli hattatı olan Sultan Ali Meşhedî tarafından ilk divanı oluşturularak istinsah edilmiştir. Ayrıca H. 876 (M. 1471-1472) yılında hattat Abdurrahman El-Harezmî tarafından da Akkoyunlu sahasına ait divanı tertip edildiği son yıllarda açıklığa kavuşmuştur.

³³ Levend, *Ali Şir Nevâyî*, 51.

³⁴ Saidbek Boltabayev, *Ali Şir Nevâyî Divanlarının Dibaceleri (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)* (Ankara: Akçağ Yay., 2022), 11.

Nevâyî'nin yirmi beş yaşına kadar yazdığı şiirlerini ihtiva eden ilk divanı kendisi tarafından tertip edilmemiştir. Sultan Ali Meşhedî tarafından H. 870 (M. 1465-66) yılında muhtemelen Herat'ta istinsah edilen nüshası St. Petersburg'da Saltıkov-Şedrin adlı Devlet Genel Kütüphanesinde 546 numarada korunmaktadır.

Divanda 2 gazelin tekrarıyla toplam 391 gazel, 1 muhammes, 1 müstezad, 41 rubai yer alır. Eckman'ın tespit ettiği gibi Nevâyî *İlk Divan*'da yer alan şiirleri *Hazâyinü'l-Ma'ânî*'de yer alan divanların üçüne (*Bedâyi'ü'l-Bidâye*, *Garâ'ibü's-Sigar*, *Fevâyidü'l-Kiber*) dahil etmiştir.³⁵

Bedâyi'ü'l-Bidâye divanı ise Hüseyin Baykara'nın buyruğu üzerine hazırlanmıştır. Divanın yazıldığı tarih ile ilgili çeşitli görüşler vardır. Divanın dibacesinde belirtilenler onun Hüseyin Baykara'nın tahta çıkmasında sonra tertip edildiğine işaret etmektedir. Buna göre divanın hazırlanış tarihi 1469 yılından sonra olmalıdır.³⁶

Bedâyi'ü'l-Bidâye'de 11 farklı türde şiir mevcut olup nüshalarında şiirlerin sayıları birbirinden farklıdır. Divanın Özbekistan'da yapılan yayımında 777 gazel, 3 müstezad, 3 terci-i bend, 46 kıta, 85 rubai, 10 lugaz, 52 muamma, 10 tuyug, 53 müfred olmak üzere toplam 1046 şiir vardır. *Bedâyi'ü'l-Bidâye*'nin bilimsel yayımı Kiril harfleriyle Şerafüddin Şaripov tarafından Taşkent'te yapılmıştır.³⁷

Bedâyi'ü'l-Bidâye divanının Nevâyî hayatta iken istinsah edilen 4 nüshası bilinirken son yıllarda yapılan çalışmalar sonucunda bunların sayısı 8 nüshaya yükselmiştir. Aralık 1480'de istinsah edilen Paris nüshası Fransa Milli Kütüphanesinde 746 numara ile korunmaktadır. Bu nüsha 731 gazel ile divanın diğer nüshalarına göre daha zengindir. 231 varaktan ibaret olan nüshanın müstensihisi ve istinsah yeri belli değildir. British Museum'da kayıtlı olan Londra nüshası Nisan 1482 tarihinde istinsah edilmiştir. 233 varaklık yazmanın müstensihisi ve istinsah yeri belirtilmemiştir. Azerbaycan Bilimler Akademisi El Yazmaları Enstitüsü'nde 3010 numarada bulunan başka bir nüsha 1484 yılında istinsah edilmiştir. 189 varaktan ibaret olan bu nüshada divanın dibace kısmı yoktur. Özbekistan Bilimler Akademisi Ali Şir Nevâyî adlı Edebiyat Müzesi'nde 216 numarada bulunan Taşkent nüshası Ali bin Nur tarafından

³⁵ János Eckmann, *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, haz. Osman Fikri Sertkaya (Ankara: TDK Yay., 1996), 197.

³⁶ Boltabayev, *Ali Şir Nevâyî Divanlarının Dibaceleri (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, 19-20.

³⁷ Boltabayev, *Ali Şir Nevâyî Divanlarının Dibaceleri (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, 22.

10 Cemaziye'l-Evvel 891 (M. 14 Mayıs 1486) tarihinde Herat'ta istinsah edilmiştir. Süleymaniye Kütüphanesinde 3981 numara altında muhafaza edilen İstanbul nüshası Sultan Ali Meşhedî tarafından H. 889 (M. 1484-1485) yılında Herat'ta istinsah edilmiştir. Eksik bir nüshadır. İran'ın Meclis-i Şûrâ-yı İslâmî Kütüphanesinde 14197 numara ile kayıtlı eser de divanın başka bir nüshasıdır. Safer 888 (M. Mart 1483) tarihinde istinsah edilmiştir. İran Milli Kütüphanesinde 1082924 numara altında bulunan eser *Bedâyi'ü'l-Bidâye*'nin eksik bir nüshasıdır. Yazma sonundaki tarih şiirinden anlaşıldığına göre Nevâyî'nin vefat ettiği yıl 906 (M. 1500-1501) yılında tamamlanmıştır. Meşhed'deki Astan-ı Kuds-ı Razavî Kütüphanesinde 4783 numara ile muhafaza edilen nüsha Cemaziye'l-Evvel 896 (M. Mart-Nisan 1491) yılında Derviş Muhammed Tâkî tarafından istinsah edilmiştir.³⁸

Nevâyî'nin hazırladığı ikinci divanın adı *Nevâdirü'n-Nihâye*'dir. 1480'li yıllardan sonra yazdığı şiirlerinin bir araya getirildiği bu divanın yazılış tarihi tam olarak kesinleştirilmemiştir. Bu divanın nüshaları diğer divanların nüshalarına göre azdır. *Nevâdirü'n-Nihâye* dibacesinin günümüze ulaşmamış olması, içinde bulunan şiirlerin türü ve sayısı konusunda kesinlik olmamasının sebebi de buna bağlıdır.³⁹

Nevâdirü'n-Nihâye divanının Özbekistan Bilimler Akademisi Ebu Reyhan Birunî adlı Şarkşinaslık Enstitüsü Kütüphanesinde 1995 ve 11675 numarada olan iki nüshası olduğu kabul edilmektedir. 138 varaktan oluşan Tahran nüshası ise Gülistan Sarayı Kütüphanesinde 1799 numarada muhafaza edilmektedir. Eksik bir nüsha olmasına karşın Nevâyî'nin kendi el yazısını taşımaktadır. Bunu Nevâyî'nin mührü ve ilk sayfalardaki kayıtlardan anlamak mümkündür.⁴⁰

1.2.1. Garâ'ibü's-Sıgar Divanı

Bedâyi'ü'l-Bidâye ve *Nevâdirü'n-Nihâye* adlı divanlarından sonra tekrar divan yazmayı düşünmediğini ifade eden Nevâyî külliyat halinde hazırladığı bu eserini yazmaya Hüseyin Baykara'nın teşviki ile giriştiğini dibacesinde belirtir. Daha önce yazdığı iki divanından seçtiği çoğu şiirlere yenilerini ilave ederek dört divan olarak tanzim etmiş ve bunları *Hazâyinü'l-Ma'ânî* adını verdiği külliyatta bir araya

³⁸ Saidbek Boltabayev, "Nevâyî'nin Türkçe Divanlarının En Eski Nüshaları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 13, S. 25 (Ocak 2023): 114-115.

³⁹ Boltabayev, *Ali Şir Nevâyî Divanlarının Dibaceleri (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, 24.

⁴⁰ Boltabayev, "Nevâyî'nin Türkçe Divanlarının En Eski Nüshaları," 115-116.

getirmiştir. *Garâ'ibü's-Sıgar*, *Nevâdirü's-Şebâb*, *Bedâyi'ü'l-Vasat*, *Fevâidü'l-Kiber* adlı dört divandan oluşan bu divan 1491 yılından sonra tertip edilmiştir. Divanlarını çocukluk, gençlik, olgunluk ve yaşlılık gibi hayatın dört dönemine göre düzenlemiştir.

1. *Garâ'ibü's-Sıgar*(Küçüklüğün Gariplikleri) – insan ömrünün baharı olan çocukluk çağı karşılığındadır.
2. *Nevâdirü's-Şebâb*(Gençliğin Nadirleri) – ömrün yaz mevsimi niteliğindeki gençlik dönemi karşılığındadır.
3. *Bedâyi'ü'l-Vasat*(Orta Yaş Bediaları) – ömrün sonbahar mevsimi olarak belirtilen orta yaşlılık çağı karşılığındadır.
4. *Fevâidü'l-Kiber*(Büyükliğin Faydaları) – yaşamın karlı kış mevsimi olan yaşlılık dönemi karşılığındadır.⁴¹

Hazâyinü'l-Ma'ânî külliyyatının şair hayatta iken istinsah edilen 3 nüshası bilinmektedir. Derviş Muhammed Tâkî tarafından istinsah edilen İstanbul nüshası *Külliyât-ı Nevâyî*'nin mükemmel nüshasıdır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan 808'de kayıtlıdır. Külliyyatta yer alan *Garâ'ibü's-Sıgar*'ın sonunda ketebe kaydı olarak 902 (M. 1496-1497) senesi yazılmıştır. Külliyyatın tıpkıbasımını geniş bir giriş ile Günay Kut tarafından yayımlanmıştır. *Külliyât-ı Nevâyî*'nin en eski nüshalarından biri St. Petersburg'daki Saltıkov-Şedrin adlı Devlet Genel Kütüphanesinde Hannikov koleksiyonunda 55 numara ile kayıtlıdır. *Garâ'ibü's-Sıgar*'ın sonunda 22 Zilhicce 904 (M. 31 Temmuz 1499) tarihinde istinsah edildiği kaydedilmiştir. Tacikistan Bilimler Akademisine bağlı Rudekî adlı Dil, Edebiyat, Şarkşinaslık ve Yazılı Miras Enstitüsü Kütüphanesinde 1990 numara altında muhafaza edilen Duşanbe nüshası 905 (M. 1499-1500) yılında istinsah edilmiştir. 254 varaktan ibaret olan bu yazma dört ayrı divanın bir arada bulunduğu *Hazâyinü'l-Ma'ânî* nüshasıdır.⁴²

Bütün bunlarla birlikte Nevâyî'nin Türkçe divanlarının tertip aşaması aşağıda yer alan şemadaki gibi gösterilebilir:

⁴¹ Boltabayev, *Ali Şir Nevâyî Divanlarının Dibaceleri (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, 28-30.

⁴² Boltabayev, "Nevâyî'nin Türkçe Divanlarının En Eski Nüshaları," 116-117.

İlk tertip

870 / 1465-1466

İlk Divan

┆

İkinci tertip

876 / 1471

Akkoyunlu Divanı

┆

Üçüncü tertip

873-884 / 1469-1480

Bedâyi'ü'l-Bidâye

┆

Dördüncü tertip

881-891 / 1476-1486

Nevâdirü'n-Nihâye

┆

Beşinci tertip

897-904 / 1491-1499

*Hazâyinü'l-Ma'ânî*⁴³

Hazâyinü'l-Ma'ânî külliyyatında birinci divan olarak yer alan *Garâ'ibü's-Sıgar*'ın karşılaştırmalı metni Günay Kut tarafından *Bedâyi'ü'l-Bidâye*'nin Paris, Londra nüshaları, *Garâ'ibü's-Sıgar*'ın Konya nüshası, Nevâyî külliyyatının Topkapı ve Paris nüshaları esas alınarak hazırlanmıştır. Çalışmada esas alınan bu 5 nüsha dışında diğer yazma nüshalar hakkında da bilgi verilerek sıralanmıştır.⁴⁴

⁴³ Boltabayev, *Ali Şir Nevâyî Divanlarının Dübaceleri (Giriş-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*, 32.

⁴⁴ Günay Kut, *Ali Şir Nevâyî Ğarâ'ibü's-Şıgar (İnceleme-Karşılaştırma Metin)* (Ankara: TDK Yay., 2003), XLVI-XLVIII.

1.3. Nevâyî'nin Oğuz Dünyasına Etkisi

Nevâyî Türk dili ve edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden biri olarak daha hayattayken özellikle şiirleriyle çok meşhur olmuştur. Türk divan edebiyatının oluşmasında en büyük katkı sağlayan şairlerden biri olan Nevâyî kendisinden sonra birçok şairi etkilemiştir. Şairler onun kadar iyi şair olduklarını kanıtlamak için Nevâyî'nin dilinde şiirler yazmışlardır. Nevâyî'nin şiir dili öylesine güçlüdür ki *Çağatay tili* olarak isimlendirilen dil, *Nevâyî tili* adıyla anılmıştır.⁴⁵ Osmanlı sahasındaki şairler Çağatay Türkçesi ile gazel, rubai, muhammes, tahmis, tarih manzumesi, kıt'a, mülemma türlerinde şiirler kaleme aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu şairler Nevâyî tarzı ile şiirler yazmışlar, Çağatayca şiir yazmayı alışkanlık haline getirmişlerdir. Bu konuda Osman Fikri Sertkaya'nın seri makaleleri yayımlanmıştır.⁴⁶

Nevâyî'nin şöhreti ve etkisi kendi döneminden sonra daha da artmıştır. Bu hususu Köprülü şu şekilde açıklamıştır: Tamamiyle şuurlu ve planlı bir gayretle, Çağatayca'yı Farsçadan hiçbir suretle geri kalmayan, daha doğrusu, aynı kalıplara göre hazırlanmış bir klasik şiir dili, bir kültür dili haline getiren Nevâyî'nin büyük tesirleri asıl bundan sonraki asırlarda kendini gösterecek, Nevâyî devrinde Türk dünyasına serpilen sağlam tohumlar, 16. asırdan başlayarak, her tarafta feyizli mahsuller verecektir. İşte Nevâyî'nin başardığı en büyük iş, en tanınmış Acem üstadlarının yanında yer almasını temin eden geniş ve sarsılmaz şöhreti sayesinde, Çağatayca, yalnız Timurlular sahasında ve Çağataylılar arasında değil, Kaşgar'dan, Kazan'a, Kırım'dan Tebriz'e ve İstanbul'a kadar, bütün Türk edebî muhitlerinde manevî bir itibar kazandırmış olmasıdır. 16. asırdan başlayarak, Mâverâünnehir ve Horosan'da, Hindistan'daki türk saraylarında Harezmi'de, Kazan'da, Kırım'da, hatta İran'da, yalnız Çağataylılar değil, Türkmenler arasında bile, Nevâyî dili, Çağatayca, yüksek bir kültür dili telakki edilmiş, erişilmesi imkansız ideal bir örnek telakki edilen Nevâyî eserlerini tanımak, edebî kültürün tamamlanması için, zaruri sayılmış ve işte bu maksatla, birtakım lugatlar, gramerler ve antolojiler tertip edilmiştir. Bunu neticesi olarak,

⁴⁵ Abdullah Mert, "Osmanlı Şairlerinin Çağatay Türkçesiyle Yazdıkları Şiirlerde Kullandıkları Dil Üzerine", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 41 (Bahar 2017): 109.

⁴⁶ Osman Fikri Sertkaya, "Osmanlı Şairlerinde Ali Şir Nevayî Tarzı ve Nevayî'ye Anadolu'da Yazılan Nazireler", *Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anna Toplantısı Bildirileri* (Ankara: TDK Yay., 2001): 129-140.

Nevâyî'ye Çağatayca nazireler yazmak modasının, Osmanlı ve Azerbaycan şairleri arasında, 19. asra kadar devam ettiği görülür.⁴⁷

Bu konuda Ahmet Caferoğlu şöyle söyler: “Bütün hayatını şuurlu bir surette Türk diline ve Türk kültürüne hasreden Ali Şir, yürüttüğü davanın semerelerini görmediyse, ölümünden sonra binlerce kilometrelerden, İran'dan, Türkiye'den, Azerbaycan'dan, Suriye'den, Hindistan'dan, Herat'tan akın eden yüzlerce şakirdi, onun kurduğu edebiyat mektebini ve edebi Çağatay şivesini, Türklüğün her bir köşesine kadar götürdüler. Osmanlı edebiyatının Ahmed-i Dâî, Karamanlı Nizamî, Bahtî, Amrî, Dukâkinzade Ahmet, Za'fi, Fuzulî, Kâtibî, Seydi Ali Reis, Nedim-i Kadîm, Fasih Ahmet Dede, Nedîm, Şeyh Galip, Muvakkıtzade M. Pertev, Benlizade M. İzzet Beg, Refî Amidî gibi şairler Çağatayca şiirler yazmaya başladılar. Bu şiirler Çağatay edebiyatının ve Ali Şir Nevâyî'nin Osmanlı edebiyatı üzerindeki tesirinin başlıca örnekleridir.”⁴⁸

Anadolu'ya Nevâyî'nin eserlerini ilk olarak kendisi de bir Orta Asya Türk'ü olan Basrî'nin getirdiğini Latîfî ve Kınalı-zâde söylemektedir.⁴⁹ Âşık Çelebi ve Kınalı-zade Hasan Çelebi'nin tezkirelerinde Ahmed Paşa'nın Nevâyî'ye nazire yazdığı bilgisi yer almaktadır. Âşık Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Ahmed Paşa'ya nazire yazmasını Sultan II. Bayezid emretmiştir. Diğer taraftan bu nazireler Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. Ahmed Paşa'nın Nevâyî'nin şiirlerini okuduğunu, onun şiirlerinde gördüğü mazmunları, görüşleri, konuları, kendi şivesi ile ve Anadolu şiir geleneğine uygun bir şekilde yazdığını belirtmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda Nevâyî'nin daha hayatta iken ününün Osmanlı sarayına ulaştığı ve şairlerin onun etkisine girmeye başladıkları söylenebilir. Kanunî devri sanatçılarından Lamiî Çelebi, Ali Şir Nevâyî'nin Ferhad ü Şîrîn isimli mesnevisini Osmanlı Türkçesine çevirmiştir.

Nevâyî devri ve sonrasında onun tarzıyla şiir yazma isteği çok büyümüştür. Kendilerini Fars şairleriyle karşılaştırarak sanatlarının büyüklüğünü ispatlamaya çalışan şairler 16. yüzyıldan itibaren Nevâyî ile de kıyaslamaya başlamışlardır. Bu durumu Nevâyî'ye duyulan hayranlığın bir yansıması olarak düşünmek gerekmektedir. Tanzimat dönemi aydınlarından Ahmed Vefik Paşa, Ahmed Midhat Efendi,

⁴⁷ Köprülü, *Çağatay Edebiyatı*, 305.

⁴⁸ Ahmet Caferoğlu, *Türk Dili Tarihi II* (İstanbul: Enderun Yay., 1984), 219-220.

⁴⁹ Mehmet Çavuşoğlu, “Kanunî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar”, *Gazi Türkiyat / Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1, S. 8 (2011): 25.

Şemseddin Sami ve Ali Suavi gibi döneminin önemli şahsiyetleri de Çağatay Türkçesine ilgi duymuşlar, bu konu ile ilgili yazılar kaleme almışlardır.⁵⁰

Günay Kut'a göre Çağatay Türkçesi, Batı Türkçesinden daha ziyade Azerbaycan yazı diline tesir etmiştir. Bu tesirler imlâda ve bazı gramer hususiyetlerinde görülür. Nesîmî, Kâdî Burhâneddîn gibi şairlerde imlâ benzerliği açıkça göze çarpar; fakat büyük tesiri Fuzulî muhakak ki Nevâyî'nin ve bu edebiyatın tesiri altında kalmış bir şairdir.⁵¹

1.4. Nevâyî'nin Oğuzcaya Aktarılan ve Uyarlanan Eserleri

Ali Şir Nevâyî'nin eserleri daha hayattayken Türk dünyasında ünlenmiş, nazireler yazılmış, eserlerinin nüshaları çeşitli coğrafyalarda istinsah edilmiştir. Bu nüshaların çoğu aslına uygun olarak kopya edilirken bazıları da istinsah edilen bölgenin dillerine uyarlanmıştır. Nevâyî'nin eserlerinin Oğuzcaya uyarlanması, aktarılması ve sözlüklerinin ortaya konması Doğu ve Batı Türkçesinin farklılıklarını ortaya koyması bakımında önem arz etmektedir. Nevâyî'nin *Mecâlisü'n-Nefâyis* ve *Tevârih-i Mülûk-i Acem* adlı iki mensur eseri, Hamse'sinde yer alan *Ferhad ü Şîrin*'i Oğuz Türkçesine çevrilmiştir. Aynı zamanda şairin bazı şiirleri Oğuzcaya uyarlanarak *Akkoyunlu Divanı* ve bir seçki oluşturulmuştur. Bunun dışında Nevâyî'nin bazı eserleri Çağatayca olarak istinsah edilirken bazı kelime ve yapıların altına Oğuzca karşılıkları verilmiş, açıklamalar yapılmıştır. Aşağıda bu eserlerden bahsedilmektedir:

1) Mecâlisü'n-Nefâyis

Mecâlisü'n-Nefâyis, bir giriş ve meclis adıyla kayıtlı sekiz tabakadan meydana gelmektedir. *Mecâlisü'n-Nefâyis*'te yer alan 461 kişinin hal tercümeleri ana hatları ile belirtilip yer yer şairlikleri hakkında bilgi verilmiştir. Nevâyî'nin, söz konusu ettiği kimseleri şiir kabiliyetleri yanında insani ve ahlaki meziyetleriyle de değerlendirmesi dikkat çekicidir. Eserde hal tercümeleri verilenlerin çoğu şiirlerini Farsça kaleme almış Türk şairleridir. Değişik nüshalarda sayıları 451 ila 461 olan bu şairlerden sadece kırk

⁵⁰ Mert, "Osmanlı Şairlerinin Çağatay Türkçesiyle Yazdıkları Şiirlerde Kullandıkları Dil Üzerine," 109.

⁵¹ Kut, *Ali Şir Nevâyî Garâ'ibü's-Şîgar (İnceleme-Karşılaştırma Metin)*, XXXIII.

biri şiirlerini Türkçe yazmıştır.⁵² Eserde Gedayî gibi başka kaynaklarda yer almayan 43 Türk şairi hakkında bilgi verilmiştir.

Mecâlisü'n-Nefâyis, tezkirecilik alanında Anadolu sahasındaki tezkireciler için örnek olmuş ve Anadolu tezkireciliğini etkilemiştir. Örnek bir eser olduğundan Oğuzcaya aktarılmıştır. *Mecâlisü'n-Nefâyis*'in Oğuzcaya aktarılmış nüshasının müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Süleymaniye Kütüphanesinin Esad Efendi koleksiyonunda 1675 numara altında bulunmaktadır. Nüshanın içeriği, İstanbul Üniversite Kütüphanesinde bulunan yazmadan ya da bu yazmanın da kaynağı olan bir başka nüshadan aktarıldığını göstermektedir.⁵³ Nüsha Vahit Türk tarafından tanıtılmış, ardından Hanife Gezer tarafından incelenmiştir.⁵⁴

2) Tevârîh-i Mülûk-i Acem

Acem meliklerinin tarihi olarak 1492'den sonra tamamlanan *Tevârîh-i Mülûk-i Acem* Nevâyî'nin tarih konulu eserlerinden biridir. Eserin Türk dili tarihi açısından önemli yönlerinden biri Osmanlı Türkçesine aktarılmış olmasıdır. Fenâyî mahlaslı biri tarafından aktarılmıştır. Osmanlı Türkçesi nüshaları arasında en eski olanının istinsah tarihi 1581 olduğuna göre bu tarihten önce aktarıldığı söylenebilir. Fenâyî'nin yaptığı aktarım H. 1194'te Viyana'da *Târih-i Fenâyî* başlığı ile basılmıştır. Eser Hilal Oytun Altun tarafından incelenmiş ve yayımlanmıştır.⁵⁵

3) Ferhad ü Şîrîn

Nevâyî'nin *Hamse*'sinin ikinci mesnevisi olan *Ferhad ü Şîrîn*, Nizamî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* ve Emir Hüsrev ile Eşref Meragî'nin *Şîrîn ü Hüsrev* mesnevilerine cevaptır. Ancak bu değişik bir niteliktedir ve orijinaldir.⁵⁶

Nevâyî *Ferhad ü Şîrîn* mesnevisini 1484 yılında yazmıştır. Türkçe ilk *Hamse* olduğundan Türk dünyasında kısa sürede ün kazanmış ve *Ferhad ü Şîrîn* mesnevisi Batı Türkçesine uyarlanmıştır. Bursa'ya vali olarak atanan Fenârî-zâde Muhammed Şâh Efendi'nin (ö. 1523) Nevâyî'nin *Hamse*'sini görüp beğenmesi üzerine Lâmiî

⁵² Kemal Eraslan, *Mecâlisü'n-Nefâyis* (Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay., 2003), 216.

⁵³ Vahit Türk, "Lehçeler Arası İlişkiler ve Oğuz Türkçesinde Bir Nevâyî Eseri", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 28 (Güz 2010): 398-399.

⁵⁴ Hanife Gezer, "Mecâlisü'n-Nefâyis'in İki Nüshasının Karşılaştırılması", (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2012)

⁵⁵ Hilal Oytun Altun, "Tevârîh-i Mülûk-i Acem'in Çağatayca Metni ve Osmanlıca Tercümesinde Alta Sıralama", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 71 (Haziran 2021): 54.

⁵⁶ Levend, *Ali Şir Nevâyî*, 92.

Çelebi'den *Hamse*'nin ikinci kitabı olan *Ferhad ü Şîrîn*'i Anadolu Türkçesine aktarmasını istemiştir. O da eseri on altı ayda yazmıştır. Ancak *Ferhad ü Şîrîn*'in hangi tarihte yazıldığına dair bilgi yoktur. Lâmiî, eserini yazarken baştan başa “üstadım” dediği Ali Şir Nevâyî'yi taklit ettiğini, bazı beyitleri aynen alırken bazılarında da değişiklikler yaptığını söylemiştir. *Ferhad ü Şîrîn*'i baş tarafta iki tevhid, onları takiben bir münacat, bir naat, bir miraciyye, Nizâmî ve Abdurrahman Câmî hakkında birer medhiye, sebab-i te'lîf manzumelerinden sonra, Sultan Hüseyin Baykara ve Sultan Bedüzzamân Bahadır medhinde söylenmiş yine birer medhiye bulunmaktadır. Eser buraya kadar on bir bölümdür. On ikinci bölümde Ferhad'ın doğumu ile hikaye başlamış ve elli ikinci bölümde tamamlanmıştır. Nevâyî'de elli üçüncü bölümü Timur Han neslinden Şâh Garîb Bahadır'ın medhine ayrılmıştır. Son bölümde hikayenin tamamlanmasından duyulan memnuniyet dile getirilmiştir. Eserde 5792 beyit yer almaktadır.⁵⁷

4) Akkoyunlu Divanı

Nevâyî hayattayken oluşturulan divanlarından biri Akkoyunlu sahasında tertip edilmiştir. Divanın Mısır Milli Lit. Turc. 68 numarada kayıtlı olan tek nüshası vardır. Yazma 67 varaktan ibaret olup Abdürrahim bin Abdürrahman El-Harezmî tarafından nestalik hattı ile 12 Recep 876 (M. 25 Aralık 1471) tarihinde istinsah edilmiştir. Bu divanın önemli özelliği aruz vezninin verdiği imkânı çerçevesinde Oğuzcaya uyarlanmış olmasıdır. Divanda 224 gazel, 1 müstezad, 3 muhammes, 1 terci-i bend olmak üzere toplam 229 şiir vardır.

Akkoyunlu Divanı üzerinde Tanju Seyhan'ın önemli çalışması da yayımlanmıştır. Nüshanın yazım, ses ve şekil bilgisi ile söz varlığının incelendiği çalışmada 225 gazelden ibaret *Akkoyunlu Divanı*'nın *İlk Divan* ve *Bedâyi'ü'l-Bidâye* ile ortak olan 45 gazelinin karşılaştırmasına da yer verilmiştir.⁵⁸

5) Nevâyî Şiirleri Seçkisi

Akkoyunlu sahasında Çağataycadan Oğuzcaya uyarlanarak hazırlanan Akkoyunlu Divanı dışında Nevâyî'nin şiirlerinden oluşan bir seçki de bulunmaktadır.

⁵⁷ Lâmiî Çelebi, *Ferhâd ile Şîrîn*, haz. Hasan Ali Esir (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2017), 18-19.

⁵⁸Tanju Seyhan, “Akkoyunlular Döneminde Ali Şir Nevâyî Şiirlerinden Seçmelerin Lehçelerarası Aktarımıyla Ortaya Konulan Oğuzca Divan”, *Ali Şir Nevayi ve XXI. Asır Adlı Sempozyum Bildiri Metinleri* (Taşkent: Turan İkbâl Neşriyatı, 2018): 17-50.

Toplam 12 varaktan ibaret olan bu seçki de Harezmlî Abdürrahim bin Abdürrahman tarafından H. 885 (M. 1480-1481) yılında oluşturulmuştur. Nevâyî 40 yaşındayken oluşturulan bu seçkinin en önemli özelliği, *Akkoyunlu Divanı*'nda olduğu gibi, onun dilidir. Şiirler veznin imkânları doğrultusunda yazım, ses ve şekil bilgisi ile söz varlığı bakımından Oğuzca özellikleri yansıtmaktadır. Seçki üzerinde Saidbek Boltabayev'in bir çalışması bulunmaktadır.⁵⁹

6) Kırk Hadis

Çihil Hadis, Erba'în Hadis gibi adlarla da anılan Nevâyî'nin H. 886 (M. 1481-82) tarihinde kaleme aldığı eser kırk hadis tercümesidir. Almanya'da Leipzig Üniversitesi Kütüphanesinde Or. 073 numarası ile kayıtlı mecmuanın içinde bulunan *Terceme-yi Hadîs-i Erba'în Mir Ali Şir Nevâyî* lehçelerarası ilişkiler açısından önemlidir. Nüshanın sayfa kenarlarında Osmanlı sahasında unutulmuş, bilinmeyen veya kullanımı Osmanlı sahasından farklı olan Çağatayca kelime ve ekler için kırmızı ve siyah mürekkeple karşılıklar yazılmıştır. Nüshadaki Çağatayca-Osmanlıca karşılıklar, Doğu ve Batı sahası Türk yazı dillerindeki bazı temel farkların aynı eser üzerinde görülebilmesi açısından kıymetlidir. Bu nüsha üzerinde Yaşar Şimşek'in çalışması yayımlanmıştır.⁶⁰

1.5. Garâ'ibü's-Sıgar Divanının New York Nüshası

New York'ta bulunan Kolombiya Üniversitesinin Yazma Eserler Kütüphanesinde X892.8 N23 numara altında Ali Şir Nevâyî'nin bir divanının nüshası kayıtlıdır. Katalog bilgisinde yazmanın *Nevâdirü'ş-Şebâb*'ın bir nüshası olduğu kaydedilmiştir.⁶¹ Ancak tez çalışması süresinde yapılan incelemeler nüshanın aslında *Garâ'ibü's-Sıgar*'ın bir nüshası olduğunu ortaya çıkarmıştır. Katalogdaki bu tür yanlış bilginin nedeni 1b sayfasında kurşun kalem ile yazılan *Nevâdirü'ş-Şebâb* notu olmalı. Bu not büyük olasılıkla nüshayı kütüphaneye bağışlayan müsteşrik Abraham Yohannan tarafından yazılmıştır. Nüsha H. 982'de (M. 1574-75) istinsah edilmiştir.

⁵⁹ Saidbek Boltabayev, "Oğuzcaya Uyarlanan Nevâyî Şiirleri Seçkisi Üzerine", *Karabük Türkoloji Dergisi* 5, S. 1 (2022): 1-22.

⁶⁰ Yaşar Şimşek, "Ali Şir Nevâyî'nin Kırk Hadis Tercümesinin Leipzig Nüshası ve Nüshadaki Çağatayca-Osmanlıca Karşılıklar Üzerine", *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi* 15 (2020): 142-143.

⁶¹ "X892.8N23LNavâdiral-Shabâb", erişim 20 Eylül, 2022, https://openn.library.upenn.edu/Data/0032/html/X892_8_N23_L.html

Müstensihi ve istinsah yeri belli değildir. Toplam 198 varaktan oluşan nüshanın başlangıçtan itibaren bazı sayfaları eksiktir. Burada bulunan sayfalar hasar görmüş olup 1b sayfası daha sonra başka bir kağıdın üzerine yapıştırılmıştır. Şiirler, genellikle her sayfada 16 satır olmak üzere iki sütun hâlinde yazılmıştır. Metin güzel ve okunaklı nestalik yazısıyla yaldızlı cetvel içine yazılmıştır. Oğuzca karşılıklarda zaman zaman hareke kullanılmıştır.

Nüshada derkenar yazıları da bulunmaktadır. Bunların bazıları nüshada düşmüş olan beyit ve mısralar iken bazen Farsça şiirler de yazılmıştır. Olması gereken ancak nüshada düşmüş olan beyit ve mısraların bazıları aynı müstensih tarafından sayfa kenarlarına eklenmiş, bazıları ise daha sonraki tarafından farklı şahıs(lar) tarafından ilave edildiği yazı tarzından anlaşılmaktadır. 39a-78b-102a-109b-110a-200a sayfalarında olmak üzere toplam 10 yerde temellük mühürleri bulunmaktadır.

Nüshada 612 gazel, 2 müstezâd, 3 muhammes, 1 terci'-i bend, 1 mesneviyye, 49 kıt'a, 115 rubai olmak üzere toplam 778 şiir bulunmaktadır.

Divanda metin siyah mürekkep ile yazılmıştır. Ancak bazı kelimelerin altında genellikle kırmızı, bazen siyah mürekkeple Oğuzca karşılıkları verilmiş, Oğuzca açıklamalar yapılmıştır. Bazı açıklamalardan sonra *Senglah* kaydı düşüldüğü Oğuzca karşılıkların metne daha sonra eklendiğini göstermektedir. *Senglah* kaydı aynı zamanda Oğuzca karşılıkların ne zaman eklendiği konusunda önemli bir ipucudur. Bilindiği gibi *Senglah* sözlüğü 1758-1760 yılları arasında Mirza Mehdi Han Esterabadî tarafından oluşturulmuştur. Demek *Garâ'ibü's-Sıgar*'ın New York nüshasında bulunan Oğuzca karşılıklar bu tarihten sonra, en erken 18. yüzyılın ikinci yarısında eklenmiş olmalıdır. Nevâ'î'deki kelimelerin Oğuzca karşılıkları genellikle Batı Türklük sahasında unutulmuş, kullanılmayan kelime ve yapılarıdır. Oğuzca karşılıklar genelde tek kelime olarak verilirken bazen birkaç kelime şeklinde verildiği, bazen açıklamaya gidildiği görülmektedir. Karşılıklarda hem Azerbaycan Türkçesi hem de Türkçede kullanılan alıntı karşılıklar da verilmiş, bazen alıntı kelimeler ile karşılanmıştır. Karşılık verilirken bazen çekim eklerinin karşılandığı da görülürken bunlar düzenli değildir. Bunlardan Oğuzca karşılık vermede düzen olmadığını bazen çekimli şekilde beraber bütün yapının bazen de sadece kök/gövdenin anlamı yazıldığını anlayabilir. Aşağıda çeşitli yönleriyle incelenen Oğuzca karşılıklar, Azerbaycan sahası özelliklerini göstermektedir. Bütün bunlarla birlikte *Garâ'ibü's-Sıgar*'ın New York nüshasının

Azerbaycan sahasında istinsah edildiği, ancak 18. yuzyılda tekrar elden geçirilerek Oğuzca karşılıklarının yazıldığı tahmin edilebilir. Nüsha Doğu ve Batı Türklük sahasının dil özellikleri, söz varlığı bakımından farklılık ve benzerliklerinin tespit edilmesi, karşılaştırmalı incelemesinin yapılması için önemli bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. YAZIM VE DİL BİLGİSİ İNCELEMESİ

2.1. Yazım Özellikleri

Garâ'ibü's-Sıgar divanının çalışmaya konu olan New York nüshası Arap harfleriyle yazılmıştır. Hat türü siyah mürekkeple yazılmış nestaliktir. 198 varaktan oluşan nüsha Doğu Türklük sahasının yazım geleneklerine göre hazırlanmıştır. Ancak yer yer Nevâ'î'deki şekillerinde bile Azerbaycan sahasının yazım özelliklerine göre yazılan kelimelerin olduğu dikkat çekmektedir. Bunların arasında kalın sıralı kelimelerde *sin* yerine *sad* ile gösterilmesini söylemek mümkündür. Aşağıda *Garâ'ibü's-Sıgar*'ın New York nüshasının genel yazım özellikleri ve Oğuzca karşılıklarda görülen yazım farklılıkları üzerinde durulmaktadır.

2.1.1. Ünlülerin Yazımı

Çağatay Türkçesinde a, e, ı, i, o, ö, u, ü, ê ünlüleri vardır. Metinde kelimelerin ünlüleri genellikle harfle gösterilmiştir.

a ünlüsü

a ünlüsü kelime başında hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında genellikle elif (ا) bazen de medli elif (آ) olarak yer almıştır.

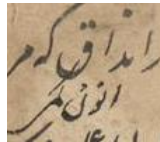
aķızgıl~ya'nī aķıt
(10b/13)

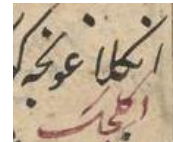
almağandın~almağandın
(42b/9)

andaķ~anun kimi
(6b/2)

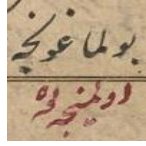

aņlağunça~aņlayınca
(75b/5)

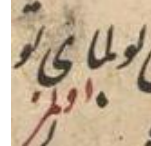

a ünlüsü kelime ortasında Çağatay Türkçesinde bazen elif (ا) ile gösterilirken Oğuzca karşılığında da elif (ا) olarak yer almıştır.

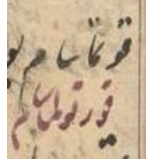
bolmağunça~olmayınca
(2a/10)

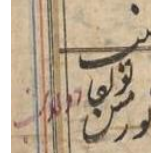
bolmay~olmaz
(12a/12)

ķutmasam~ķurtulmasam
(49a/11)

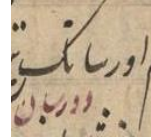
tolğanıp~dolanıp
(17a/5)

tutulğandın~dutulmağdın
(48a/2)

ursañ~vursan
(36a/11)

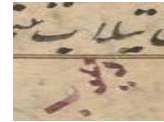
e ünlüsü

Metinde e ünlüsü Çağatay Türkçesinde kelime ortasında elif (l) ile yazılırken Oğuzca karşılığında genellikle gösterilmemiştir. Bazen he (◌) ile gösterildiği örnekler vardır.

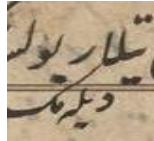
öksümedi~eksilmedi
(33b/11)

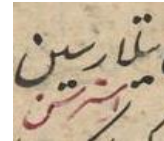
tilep~dileyüp
(47a/10)

tiler~dilemek (8a/2)

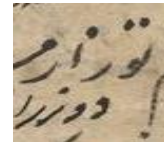
tiler sèn~istersin
(20b/11)

tirgüzmekte~diriltmek
(47b/4)

tüzer~düzer
(8b/11)

è ünlüsü

Eski Türkçeden günümüze kadar olan dönemde kapalı è sesi Türk dilinde hep dokuzuncu ünlü olarak yer almıştır. Bugün Türk alfabesinde yer almasa da Türkiye ağızlarında varlığını sürdürmektedir.

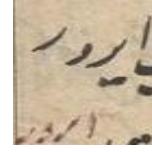
İlk hecede yer alan kapalı è ünlüsü Çağatayca metinde ilk ses olduğu durumlarda elif+ya (اي) şeklinde, ünsüzden sonra geldiğinde ise ya (ي) şeklinde

gösterilmiştir. Oğuzca karşılıklarında genellikle kapalı é ünlüsü harfle gösterilmemiş, bazı durumlarda ya (ي) ile gösterilmiştir.

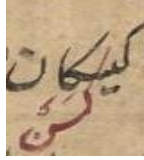
dép~deyüp (41b/7)

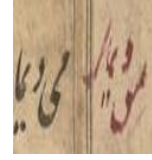
érür~erür (40b/3)

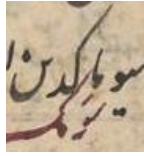
késken~kesen
(2b/4)

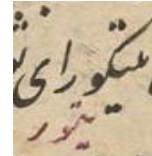
mey dème~mey
dème (7a/4)

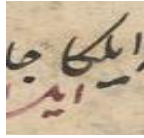
sèvmekdin~sevmek
(116b/6)

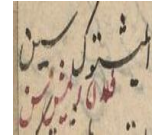
yètkürey~yetür
(21a/5)

èlge~èl (105a/9)

èmiştük sèn~falān
èmiş sen (130a/8)

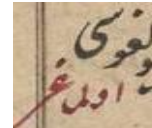
ı, i ünlüleri

Hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında kelime başında elif+ya (ي) şeklinde, kelime içi ve kelime sonunda ise sadece ya (ي) ile gösterilmiştir.

ayağçı~ayaqçı
sākīdir (158a/14)

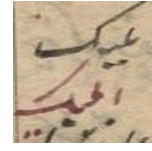
bolğusı~olmağı
(7a/4)

èdiñ~demiş èdiñ
(162a/13)

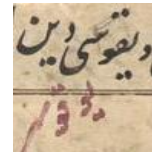
ilik~ilik (88a/11)

kılğusı~kılmalı
(162b/8)

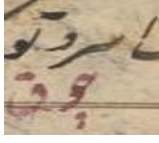

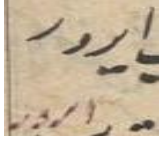

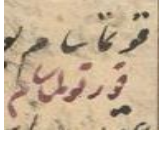

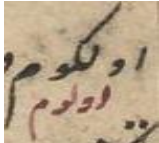
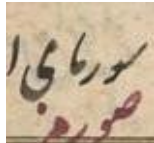
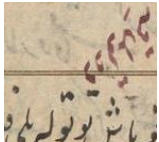
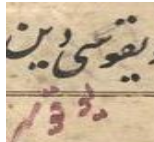
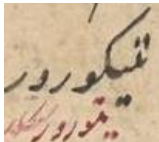

uyqusıdın~yuqusı
(23b/6)

o, ö, u, ü ünlüleri

Kelime başında o, ö, u, ü ünlüleri hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında elif+vav (و) şeklinde yazılmıştır. Kelime içi ve kelime sonunda ise vav (و) şeklinde yer almıştır.

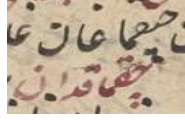
asru~çok (42a/12)		azğurur~azdurur (45a/9)	
erür~erür (40b/3)		qarangusı~qaranluğı (154b/11)	
qutmasam~qurtulmasam (49a/11)		olğay~olur (1b/6)	
ölgüm~ölüm (127b/6)		sormay~şormaz (123a/9)	
tutulmuş~dutulmaq (41b/11)		uykusıdın~yuqusı (23b/6)	
yètkürür~yetürür (senglâh) (11b/5)			

2.1.2. Ünsüzlerin Yazımı

ç ünsüzü

Yazmada yer alan ç ünsüzü için hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında bazı kelimelerde çim (چ) harfi ile gösterilmiştir.

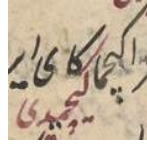
çıkmağan~çıkmağdan
(158a/4)

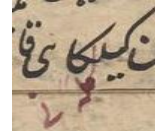
g ünsüzü

Yazmada yer alan g ünsüzü için hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında kef (ك) harfi yer almıştır. Ancak bu durum Oğuzcada genellikle g ile telaffuz edildiği için bu kef (ك) harfi g ile transkripsiyon yapılmıştır.

kèçmegey~geçmedi
(157b/8)

kèlgey~geleni (70a/3)

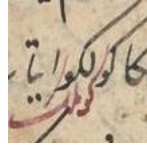
kèltürür~getürür
(45a/7)

körgüzdüm~gösterdim
(111a/13)

külgü~gülmek
(128a/3)

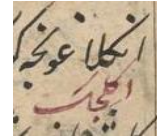
ŋ ünsüzü

ŋ ünsüzü için Çağatay Türkçesinde nun+kef (نک) harfleri kullanılırken Oğuzca kelimelerde genellikle kef (ك) harfi kullanılmıştır.

soŋğı~soŋrağı
(17a/12)

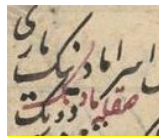

aŋlağunça~aŋlayınca
(75b/5)

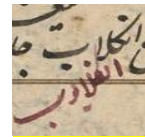

Bazen Oğuzca şekillerinde de ñ sesi nun+kef (نک) şeklinde kullanıldığı örneklere rastlanır.

asramadıŋ~şaqlamadıŋ
(172a-7)

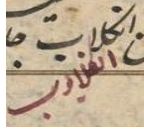
aŋlap~aŋlayup
(116a/8)

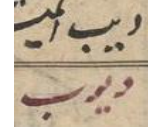
p ünsüzü

Yazmada bazı kelimelerde hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında p ünsüzü için be (ب) harfi kullanılmıştır.

añlap~añlayup
(116a/8)

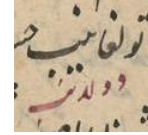
dép~deyüp
(41b/10)

tilep~dileyüp
(110b/4)

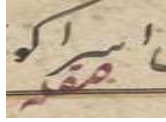
tolğanıp~dolanıp
(106b/12)

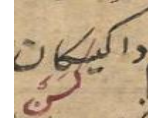
s ünsüzü

Yazmada hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında s ünsüzü için genellikle sin (س) harfi kullanılırken bazen de kalın sıralı kelimelerin yazımında Oğuzcada sad (ص) harfi olarak yer almıştır. Bazen de her iki Türkçede sad (ص) harfi ile gösterildiği örneklere rastlanır.

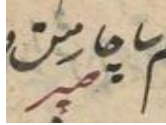
asra~şaqla (38a/4)

késken~kesen
(2b/9)

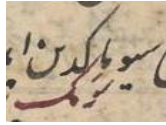
saçar~şapar
(107b/10)

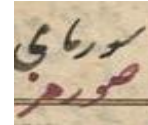
sarığlıg~şararmak
(36b/11)

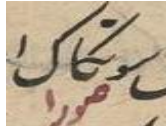
sèvmekdin~sevmek
(116b/8)

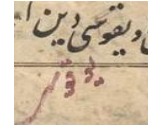
sormay~şormaz
(123a/9)

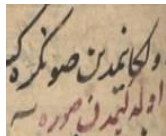
süñek~şora (90a/6)

uyqusıdın~yuqusı
(23b/6)

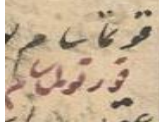
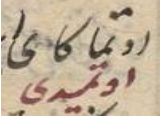

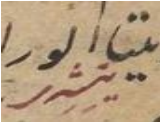

ölgenimdin
şonra~öldükden
şo[ñ]ra (113a/12)

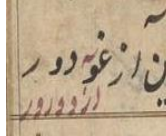
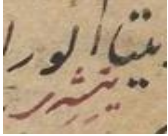
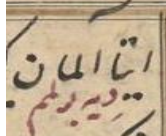

t ünsüzü

Yazmada t ünsüzü hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında kelime başı ve kelime içinde te (ت) harfi şeklinde yer almıştır

kêltürür~getürür (45a/7)		ķutmasam~ ķurtulmasam (49a/11)	
ötmegey~ötmedi (157b/9)		tut~dut (21a/5)	
yête alur~yetişir (2b/10)			

2.1.3. Hareke ve Yazı İşaretlerinin Kullanımı

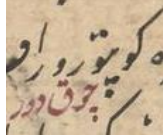
Üzerinde çalışılan metinde genellikle hareke yer almamaktadır. Ancak bazı kelimelerde hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında harekenin kullanıldığı görülmektedir. Oğuzca karşılıklarının yazıldığı kısımlarda ünlüler çoğunlukla harfle gösterilse de azımsanmayacak örnekte hiç gösterilmemiş, bazen hareke ile gösterilmiştir.

aķızgıl~ya'nī aķıt (10b/13)		azğurur~azdurur (45a/9)	
yête alur~yetişir (2b/10)		ayta alman~diye bülmem (129b/1)	
bara alman~gide bülmezem (146a/1)			

2.1.4. Bitişik ve Ayrı Yazım

Bilindiği gibi Çağatay Türkçesi metinlerinde çekim eklerinin kelimelerden ayrı olarak yazıldığı sıklıkla görülür. Bununla birlikte, özellikle işaret zamirleri ile bazı kelimelerin ise bitişik yazıldığına rastlanır. Nüshada bu tür durumlar Çağatay Türkçesi metninde görülür. Oğuzca karşılıklarda da bazen ayrı yazımlar görülmekle beraber bu tür durumlar genellikle bildirme görevindeki -dUr ekinde olmuştur.

köpturur~çoğdur
(56a/3)

2.2. Ses Bilgisi

2.2.1. Ünlüler

Çağatay Türkçesinde a, e, ı, i, o, ö, u, ü, ê ünlüleri vardır. Alıntı kelimelerde ise ā, ī, ū harfleri yer almaktadır. Türkçede yer alan dokuz ünlüden beşi ince (e, ê, i, ö, ü), dördü kalın (a, ı, o, u), beşi düz (a, e, ê, ı, i), dördü yuvarlak (o, ö, u, ü), beşi geniş (a, e, ê, o, ö), dördü dardır (ı, i, u, ü).

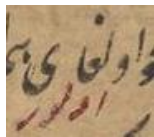
2.2.1.1. Ünlü Uyumları

2.2.1.1.a. Kalınlık - İncelik Uyumları

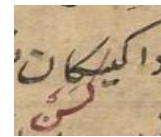
Kalınlık-incelik uyumu Türkçenin ses özelliklerindedir. Eski Türkçeden beri Türkçenin başlıca ses kurallarından biri uyumun bazı sebeplerden dolayı tarihi metinlerde bozulduğu çeşitli örneklerde görülmektedir. Uyum dışı bazı örnekler ise müstensihlerin yöresel ağızlarıyla ilgili olarak metinlerde yer almıştır.

Üzerinde çalışılan metinde hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında yer alan kelimelerde genellikle kalınlık-incelik uyumunun bulunduğu görülmektedir.

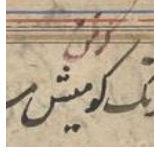
olğay~olur (1b/6)

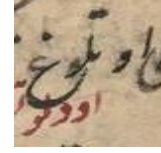
késken~kesen
(2b/9)

kümiş~gümüş
(47b/1)

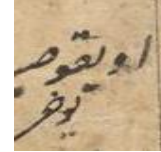
otluğ~odlu (12b/7)

têşük~delük (9a/5)

uyku~yuğu (6a/10)

2.2.1.1.b. Düzlük - Yuvarlaklık Uyumu

Çağatay Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumuyla ilgili bir belirsizlik söz konusudur. Bu durum tarihî Türk lehçeleri için de geçerlidir. Nüshada aynı kelimenin hem düz hem yuvarlak ünlülü şekilleri yer alabildiği gibi kelime gövdelerinde de uyumla ilgili tutarsızlıklar görülebilmektedir. Bazı ekler düz ünlü alırken bazı ekler de yuvarlak ünlü almaktadır.

2.2.1.1.c. Yalnız düz ünlülü olan ekler

+dIn ablatif eki: Nüshada ayrılma-çıkma hali eki bazen hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğzuca karşılığında +dIn düz ünlülü şeklinde yer almıştır. Ancak bazen Oğzucada bu kelimenin +dAn şeklinde kullanıldığı örnekler de vardır.

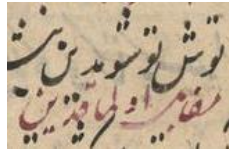
kayğudın~kayğu
çekmekdin (123a/7)

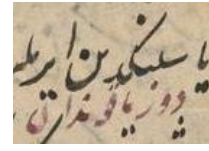
ölgenimdin
sonra~öldükten sora
(113a/12)

tuştuşumdın~muqābil
olmaqđın (107b/11)

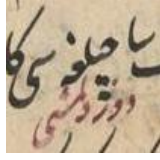

yasıñdın~düzmağundan
(33b/9)

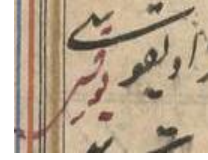

+sI, +I teklik III. şahıs iyelik ekleri:

saçılğusu~düzülmüşü
(135b/11)

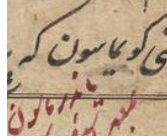
uykusı~yuksı
(159a/8)

2.2.1.1.ç. Yalnız yuvarlak olan ekler

-sUn III. şahıs emir kipi: Hem Çağatay Türkçesi hem de Oğuzcada yuvarlak ünlülü şeklinde yer almıştır.

köymesün~yandırmasun
(6b/12)

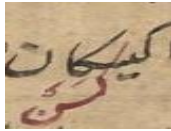
2.2.1.2. Ünlü Değişmeleri

2.2.1.2.a. Kapalı è Meselesi

Kapalı è sesi Türk dilinin Eski Türkçeden günümüze kadar olan dönemlerinde hep dokuzuncu ünlü olarak yer almıştır. Bugün kullanılan Türkiye Türkçesi alfabesinde yer almasa da Türkiye ağızlarında varlığını sürdürmektedir. Kapalı è ünlüsü Arap alfabesiyle yazılan metinlerde ya (ي) harfi ile yer almıştır.

Üzerinde çalışılan metinde Çağatay Türkçesinde kapalı è seslerinin Oğuzca karşılığında bazı durumlarda hususi bir harf olmadığı için yazımdan belirlemek mümkün değil, kimi zaman hiç yazılmamaış kimi zaman da ya (ي) ile yazılmıştır.

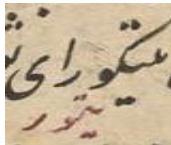
kèsken~kesen (2b/4)

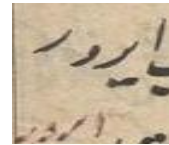
mey dème~mey dème
(7a/4)

yètkürey~yetür (21a/5)

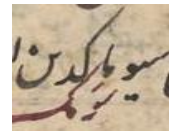
èrür~erür (40b/3)

dèp~deyüp (41b/7)

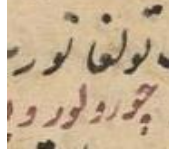
sèvmekdin~sevmek
(116b/6)

2.2.1.2.b. Ünlü Düşmesi

Nüshada bir örnek de Oğuzca karşılığı olarak vurgusuz orta hece düşmesi şeklinde görülen durum vardır.

tolğanur~çevrülür
(101a/11)

2.2.2. Ünsüzler

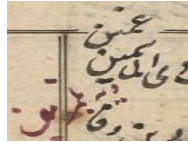
Metinde yer alan ünsüzler şunlardır: b, c, ç, d, f, g, ğ, h, ħ, ĩ, j, k, k̄, l, m, n, ñ, p, r, s, ş, t, t̄, v, y, z, z̄. Genellikle alıntı kelimelerde yer alan ünsüzler şunlardır: ħ, ĩ, j, ş, t̄, z̄.

2.2.2.1. Ünsüz Değişmeleri

b- > m-

Çağatay Türkçesinde metinlerinde yer alan b sesi gerileyici benzeşme nedeniyle Oğuzcada m- olmuştur. Bu değişme ise genellikle n ve ñ ünsüzlerinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Yazmada ise hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığı olarak m- şeklinde yer almıştır. Metnin b->m- değişikliğinde m-‘den yana oluşu Oğuzcanın Azerbaycan Türkçesi sahasına ait oluşunu kuvvetlendirmektedir.

dây almas mên~diye
bilmez men (122a/9)

b- > v-

Ötümlü çif dudak patlayıcısı olan b ünsüzü kelime başında Çağatay Türkçesinde korunmuştur. Oğuz Türkçesinde b ünsüzü v şekline dönüşmüştür.

bèrip~verip (54a/1)

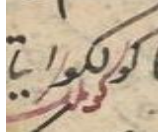
barıda~var iken
(58b/9)

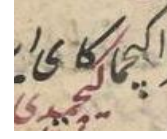
k- > g-

Kelime başında kef harfinin g şeklinde olduğunu, kelime başında k->g-sedalılışmasına bakılarak anlaşılmaktadır. Kef harfinin g şeklinde okunduğunu gösteren hiçbir işaret yoktur. Bunu hiçbir yerde demez. Abuşka'da kâf-i 'acemî ile okunur, der. Çift keşide sedalılışması vardır. Çift keşide olmadığında kâf-i 'acemî yani g ile oku diye belirtmektedir. Ayırt edici çift keşidedir. Bu işaret yoksa k harfi g şeklinde okunur. Bu metinde de k->g- sedalılışmasının düzenli görülmesine bakarak kef harfi g- olarak okunmuştur. Hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada kelime başı kef (ك) şeklinde yer almıştır. Çağatay Türkçesi tonsuz k biçimi şeklinde yer alırken Oğuzcada tonlu g- şeklinde yer almıştır.

külgü~gülmek
(128a/3)

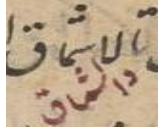
kêçmegey~geçmedi
(157b/8)

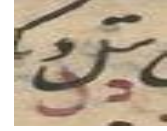
t- > d-

Çağatay Türkçesinde kelime başında yer alan t ünsüzü birkaç kelime hariç genellikle korunmuştur. Oğuzca karşılıklarının yazıldığı kısımlarda ise genellikle tonlu d- ünsüzü yer almıştır.

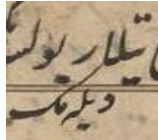
talaşmaq~dalaşmaq
(72a/1)

til~dil (156a/1)

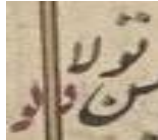
tiler~dilemek
(8a/2)

tolğanıp~dolanıp
(17a/5)

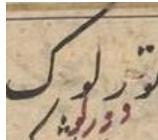
tola~dolu (38a/12)

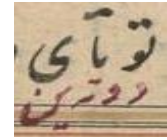
tut~dut (21a/5)

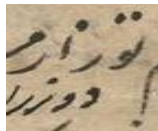
türlüg~dürlü
(88a/1)

tütey~düteyin
(16b/14)

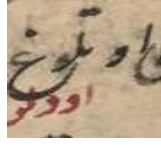

tüzer~düzer (8b/11)

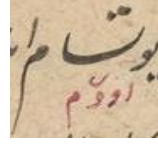

Kelime içinde ise Çağatay Türkçesinde tonsuz biçimi olan t- ünsüzü yer alırken Oğuzcada tonlu biçimi olan d ünsüzü şeklinde yer aldığı bazı örnekler vardır.

otluğ~odlu
(12b/7)

yutsam~udsam
(11a/6)

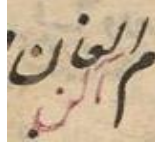
2.2.2.2. Ünsüz Düşmesi

g düşmesi

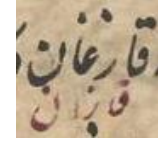
Eski Türkçede birden fazla heceli kelimelerin sonundaki g/ğ sesi bulunmaktadır. Ancak bu problemlidir. Dil tarihi lehçe tasniflerinde kullanılan bir ölçüttür. Çağatay Türkçesinde de g/ğ ünsüzün korunduğu, bazen ise k/ğ sesine döndüğü görülmektedir. Oğuzcada ise g/ğ ünsüzünün düştüğü örneklerden anlaşılmaktadır.

1) Çekim eki başındaki g/ğ düşmesi

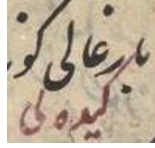
alğan~alan (66a/8)

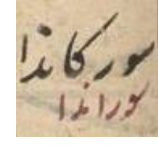
qazğan~qazan
(142b/10)

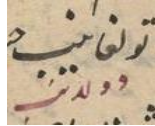
barğalı ~ gideli
(161b)

sürgende~sürende
(172a/7)

tolğanıp~dolanıp
(106b/12)

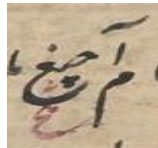

uyğansañ~uyansan
(77a/13)

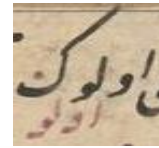

2) Çok heceli kelime sonu g düşmesi

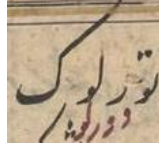
aççığ~acı
(62b/5)

ölüg~ölü
(129b/1)

türlüg~dürlü
(88a/1)

3) Çağatay Türkçesinde daha önceki dönemlerde g/ğ sesleri k/ķ sesine dönmüştür. Bundan dolayı k/ķ düşmesi gibi görülen örnekler de vardır.

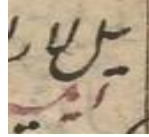
tartқан~çeken
(87b/7)

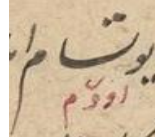
y düşmesi

Çağatay Türkçesinde kelime başında y ünsüzü yer alırken Oğuzcada bazı kelimelerde y ünsüzü düşmüştür. Bu ses hadisesinin genellikle Azerbaycan Türkçesinde görüldüğü bilinmektedir. Bu durum Oğuzca karşılıkların Azerbaycan sahasına ait olduğunu gösteren önemli ipuçlarıdır.

yıllar~il
(104b/10)

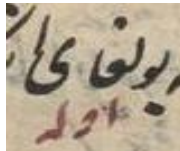
yutsam~udsam
(11a/6)

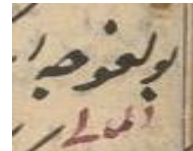
2.2.2.3. bol- ~ ol- meselesi

Çağatay Türkçesinde bol- şeklinde yer alırken Oğuzcada karşılığı ol- şeklindedir. Üzerinde çalışılan tez de Doğu Türkçesinde bol- şeklinde yer alırken Oğuzca karşılığı olarak ol- şeklinde yer almıştır.

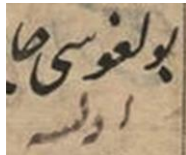
bolğay~ola
(162b/4)

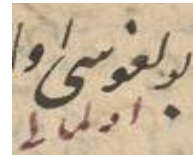
bolğuça~olmalı
(156a/12)

bolğusı~olsa
(31b/7)

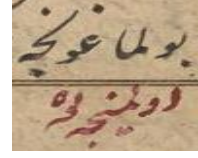
bolğusı~olmalı (41a/5)

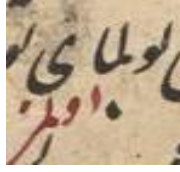
bolğusı~olmalı
(41a/5)

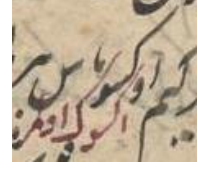
bolmağunça~olmayınca
(2a/10)

bolmay~olmaz
(12a/12)

öksümes~eksük olmaz
(159b/4)

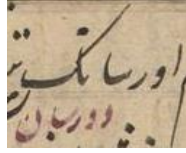

2.2.2.4. Ünsüz Türemesi

v türemesi

Çağatay Türkçesinde ur- şeklinde yer alan kelime Oğuzca karşılığında kelime başı v türemesi hadisesi gerçekleşmiş şekli olarak kullanılmıştır.

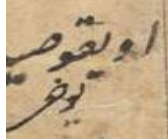
ursañ~vursan
(36a/120)

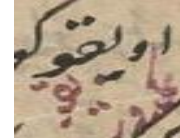
2.2.2.5. Metatez

Metindeki bazı kelimelerin ünsüzlerinin yer değiştirdiği görülmektedir. Çağatay Türkçesindeki kelimenin karşılığı yazılırken Oğuzcasında metatez hadisesine uğradığı bazı örnekler vardır.

uyku~yuğu (6a/10)

uyku~yuğu
(54a/11)

2.3. Şekil Bilgisi

2.3.1. İsim Çekimi

İsim, canlı ve cansız tüm varlıkları, kavramları karşılayan kelimelerdir. İsim çekim ekleri isimlerin sonuna gelerek onları diğer isimlere, fiillere, edatlara bağlayan,

cümle içerisindeki görevleri belirleyen kelimelerdir. Metinde yer alan isim çekim ekleri şunlardır:

2.3.1.1. Çekim Ekleri

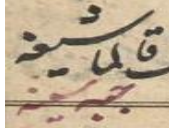
Çokluk, iyelik, aitlik ve durum ekleri Türkçede isim çekim ekleridir.

2.3.1.1.a. İyelik Ekleri

Teklik 3. şahıs iyelik eki +I, +sI

Çağatay Türkçesinde teklik 3. şahıs iyelik ekleri düz ünlü şeklinde yer almaktadır. Yazmada hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında düz ünlülü şekli yer almaktadır.

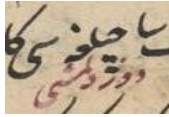
kalmaşığa~çabasına
(151b/8)

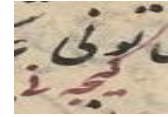
karangusı~karanluğı
(154b/11)

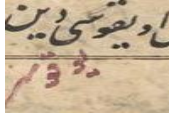
saçılğusı~düzülmüşü
(135b/11)

tüni~gèceni
(151a/7)

uykusıdın~yukusı
(23b/6)

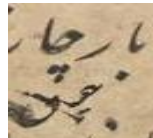
2.3.1.1.b. Hal Ekleri

Çağatay Türkçesinde dokuz hal eki bulunmaktadır.

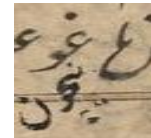
Nominatif

İsimlerin yalın durumu ek almazlar. Yazmada da hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada eksiz bir şekildedir.

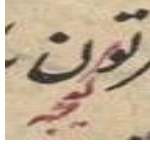
barça~çok (7b/11)

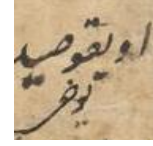
nağı~nèçün (4a/8)

tün~gèce (20b/12)

uyku~yuḥı (6a/10)

Genitif

İlgi durumu ekidir. Nüshada Çağatayca genitif ekinin Oğuzca karşılığı ayrıca belirtilmemiştir. Çağatay Türkçesinde genellikle +nİj olarak yerini alan genitif ekinin Azerbaycan sahasında anlaşıldığı, ayrıca açıklamaya gerek olmadığı belli olmaktadır. Mesela aşağıdaki örnekte kelimenin karşılığı verilmiş, ekin karşılığını verme gereği duyulmamıştır.

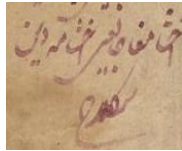
èrmiş kişiniñ~er kişi
(151b/2)

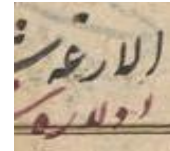
Datif

Yönelme durum ekidir. Bu ek, sebep, istek, yön ve yaklaşma gibi anlamlarda kullanılır. Daha çok kullanılan +GA ve +KA ekidir. Yazmada Çağatay Türkçesinde +GA şeklinde yer alırken Oğuzca karşılığında +A şeklinde yer aldığı örnekler görülmektedir.

aḥşamğaça~ya'nī
aḥşama deyin
(senglāḥ) (54a/8)

alarga~olara
(108a/6)

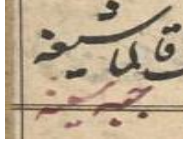

taḅğa tègrü~şabāḥa
deḡin (45a/6)

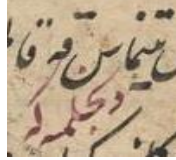
Teklik 3. şahıs iyelikten sonra gelen datif eki Çağatay Türkçesinde +GA şeklinde yer alırken Oğuzcada +nA şeklinde görülen örnekler vardır.

kalmaşığa~çabasına
(151b/8)

Azerbaycan Türkçesinde datif eki +A şeklindedir. Ancak nüshada +KA şeklinde gösterildiği bir örnek yer almaktadır.

tınmaşka~diñlemeske
(108b/7)

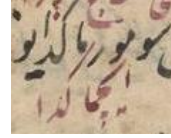
Lokatif

Bulunma durum ekidir. Yaygın olarak kullanılan bulunma durumu +dA ekidir. Metinde hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada +dA eki yer almaktadır.

allıda~yanıda
(8a/12)

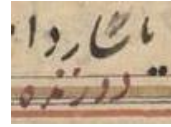
sömürmekde~içmekde
(119a/9)

tartarda~dağıtmakda
(53b/3)

yasarda~düzende
(132a/14)

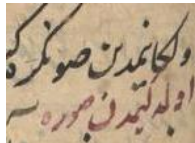
Ablatif

Ayrılma-çıkma eki -dIn ekidir. Çağatay Türkçesinde düzenli olarak +dIn şeklinde kullanılmaktadır. Oğuzca karşılıklarda ise genellikle +dAn şeklinde karşılanmıştır. Ancak +dIn ile gösterilen örneklerin de olması dikkat çekmektedir.

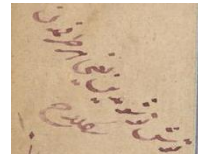
+dAn:

Çağatay Türkçesinde -dIn şeklinde yer alırken Oğuzca karşılığı olarak -dAn eki gösterilmiştir.

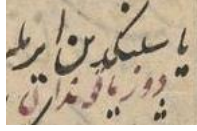
ölgenimdin
soñra~öldükden so[n]ra
(113a/12)

tuştuşumdın~ya'nī
eṭrāfindan
(senglâḥ)(100a/4)

yaşıydın~düzmağundan
(33b/9)

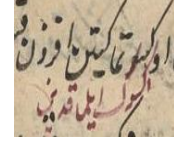

+dIn:

ğayğudın~ğayğuş
çekmekdin (123a/7)

öksütmekdin~eksük
eylemekdin
(153a/11)

tutulğandın~dutulmağdın
(48a/2)

2.3.2. Fiil

Fiil çekimi fiil kök ve gövdelerinin kişi, şekil ve zaman şahıs gibi çekimlerinden oluşmaktadır.

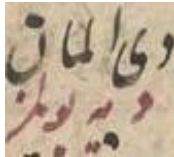
2.3.2.1. Şahıs Ekleri

Kişi eki veya şahıs eki olarak adlandırılmaktadır. Şahıs ekleri, işin veya oluşun kişisini bildirir.

2.3.2.1.a. Zamir Kökenli Şahıs Ekleri

Çağatay Türkçesinde teklik 1. ve 2. şahıs ekleri kapalı é şeklinde yer alırken Oğuzcada açık e şeklinde yer almıştır. Doğu Türkçesinde geniş zaman çekimlerinde mên şekli kullanırken Oğuzca karşılığında teklik 1. şahıs zamirinin ekleşmiş şeklin kullanılmaktadır.

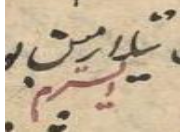
déy alman~diye
bülmez (150a)

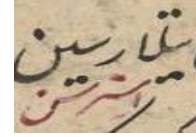
ğatıla
siz~döndürürsüz
(57a/12)

tiler mèn~isterem
(173a/9)

tiler sèn~ister sen
(20b/11)

yāve aytur
mèn~ya'nī yaqīn
eylerem (119a/1)

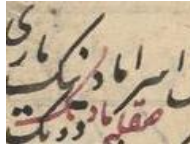

2.3.2.1.b. İyelik Kökenli Şahıs Ekleri

İyelik kökenli şahıs ekleri görülen geçmiş zaman ve şart kipi çekiminde görülmektedir.

İyelik kökenli şahıs ekleri hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı şekilde görülmektedir.

asramadıñ~şaqlamadıñ
(172a).

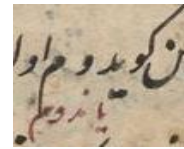
ëltür èse~ya'nī
aparsa (19a/9)

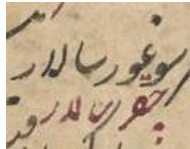
körgüzdüm~gösterdim
(111a/13)

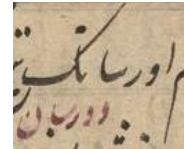
köydüm~yandum
(87b/7)

soğursalar~çıqarsalar
(112b/12)

ursañ~vursan
(36a/11)

2.3.2.2. Basit Çekim

Fiillerin basit çekimi herhangi yardımcı fiil almayan çekimdir. Hareket, şekil, zaman ve kişi tek bir fiil tabanına bağlıdır. Basit çekim bildirme ve tasarlama (dilek) kipleri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır:

2.3.2.2.a. Bildirme Kipleri

Bildirme kipleri haber kipleri olarak da adlandırılmaktadır. Fiilin gerçekleştirdiği hareketin zamanını gösterir. Nüshada yer alan bildirme kipleri şunlardır:

2.3.2.2.b. Geçmiş Zaman

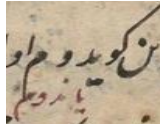
Geçmiş zaman, görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Görülen Geçmiş Zaman

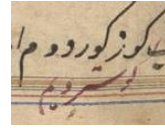
Yazmada görülen geçmiş zaman kipi -dI, -dU'dur. Bu ekler üzerine iyelik kökenli şahıs eklerini alarak çekimlenmişlerdir. Hem Çağatay Türkçesinde hem Oğuzca karşılığında aynı şekilde kullanılmıştır.

Teklik I. şahıs -di, -du + -m

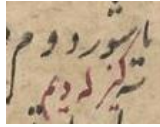
köydüm~yandum
(87b/7)

körgüzdüm~gösterdim
(111a/13)

yaşurdum~gizledim
(86b/12)

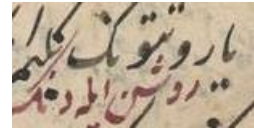

Bir örnekte görülen geçmiş zaman eki Çağatayca metinde -tum olarak gösterilmiş, Oğuzca karşılığı -dum şeklinde özellikle gösterildiği dikkat çekmektedir. Başka bir örnekte ise Çağatayca şeklinde -tuñ şekli kullanılmış, Oğuzcası birleşik fiil ile karşılanırken -dIñ olarak yazılmıştır.

kuçuştum~kuçuşdum
(171b/5)

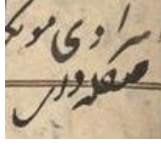

yaruttuñ~rüşen
eylediñ (123b)

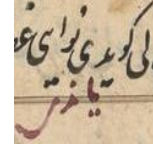

Teklik III. şahısta hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında -dI şeklinde yer almıştır.

asradı~şakladı
(123a/2)

köydi~yandı
(90a/11)

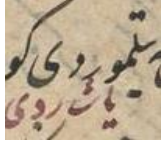
öksümedi~eksilmedi
(33b/11)

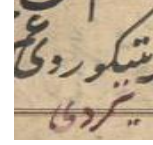
têldi~yazdı ve deldi
(52a/13)

têlmürdi~yaşardı
(94a/6)

yètkürdi~yetürdi
(80b/2)

Teklik II. kişi, çokluk I. II. ve III. şahıs çekimi üzerinde çalışılan kelimelerde yer almamaktadır.

Öğrenilen Geçmiş Zaman

Duyulan geçmiş zaman olarak isimlendirilmektedir. Yazmada öğrenilen geçmiş zaman 1. fiil + -(I/U)p + (+DUr) + şahıs eki, 2. fiil +-mIş + şahıs eki yapılarıyla karşılır.

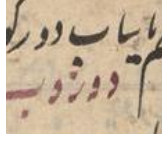
Kullanılan bu şahıs ekleri zamir kökenli olarak yer almıştır. Çağatay Türkçesi ve Oğuzca karşılığında aynı ek yer almıştır. Ancak Çağatay Türkçesinde turur'un ekleşmiş hali -tUr şeklinde de kullanılabilirken Oğuzca karşılıklarda her zaman -dUr şekli kaydedilir.

yètilüptür~yetipdür
(42a/6)

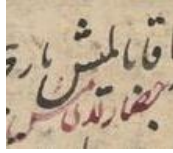
- 1) Bazı kelimelerde Çağatay Türkçesinde -DUr eki yer alırken Oğuzcasında ayrıca gösterilmeye gerek görülmediği, ekin Batı Türklük sahasında anlaşıldığını göstermektedir. Ayrıca aşağıdaki örnekte olduğu gibi Azerbaycan Türkçesinde -dUr düşürülerek sadece -p gerundiumu ile de ifade edilebilmektedir.

yasapdur~düzüp
(49a/2)

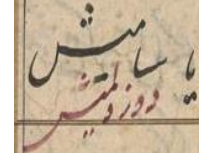

2) Hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcasında -mış görülen geçmiş zaman eki yer almış ve düz ünlülü olarak kullanılmıştır. Oğuzcada bazı kelimelerde özellikle -I ünlüsü de ya ile yazılarak düzlük yuvarlaklık uyumuna aykırı olduğu belirtilir.

kapalmış~hişār
édemiş (76b/3)

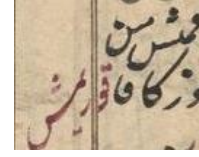
yastamış~düzülmüş
(74a/1)

sıpķarmış~içmiş ve
ķatarmış (70a/2)

ķakmış~ķurumış
(132a/10)

2.3.2.2.c. Geniş Zaman

Bu ek fiilin gerçekleştirdiği hareketin geniş zamanda meydana geldiğini bildirmektedir. Yazmada bu ekin fiilin kök ve gövdesine -r / -Ar / -Ur + şahıs ekleri getirilmesiyle olmaktadır. Yazmada I. II. ve III. şahısla çekimlenmiş örnekler yer almaktadır.

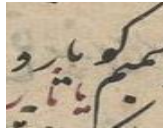
asralur~şaklanur
(48a/2)

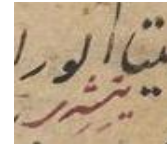
kéltürür~getürür
(45a/7)

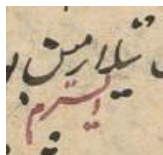
köyer~yanar
(40b/4)

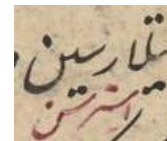
yète alur~yetişir
(2b/10)

tiler mèn~isterem
(173a/9)

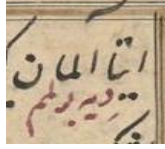
tiler sèn~istersin
(20b/11)

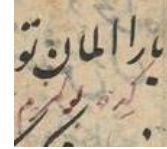
Geniş Zamanın Olumsuzu

Yazmada Çağatay Türkçesinde I. teklik şahısta -mAn eki yer almaktadır. Bu durum Oğuz Türkçesinin etkisiyle ilgilidir. -mAn ekinin Oğuzca karşılığında -mAm veya -mAz şeklinde gösterildiği örnekler vardır.

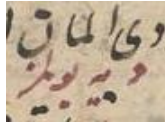
ayta alman~diye
bülmem (129b/1)

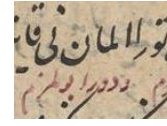
bara alman~gide
bülmezem (146a/1)

déy alman~diye
bülmez (150a/11)

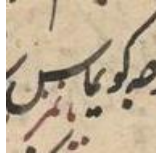

tura alman~dura
bülmezem (146a/1)

Çağatay Türkçesinde -mAs şeklinde yer alan durumlarda ise Oğuzca karşılığı olarak -mAz ekinin yazıldığı görülmektedir.

köymes~yanmaz
(65b/2)

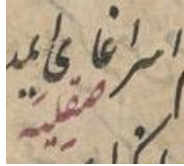
	Çağatayca	Oğuzca
Teklik I. şahıs	tile-r mën	iste-r em
	ayta al-ma-n	diye bül-me-m
	bara al-ma-n	gide bül-mez-em
	tura al-ma-n	dura bül-mez-em
Teklik II. şahıs	tile-r sën	iste-r sin
Teklik III. şahıs	asral-ur	şaklan-ur
	kêltür-ür	getür-ür
	köy-er	yan-ar
	yête al-ur	yetiş-ir
	köy-mes	yan-maz

2.3.2.2.ç. Gelecek Zaman

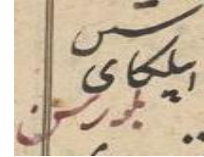
1) -GAy+şahıs eki

Çağatay Türkçesi metninde yer alan gelecek zaman çekimi -GAy + şahıs ekleri şeklinde yer almıştır. Bu ek, fiilin gelecek zamanda gerçekleştiğini bildirmektedir. Oğuzcada çekim ekleri başındaki g'lerin düşmesi ve sondaki y'nin erimesiyle -A kullanılır ancak bu Oğuzcada istek kipi içindir. -GAy'lı yapıların bir kısmı -Ur / -r geniş zaman eki ile karşılanmıştır.

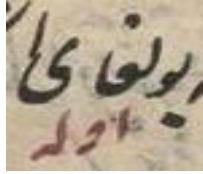
asrağay~şaklaya
(46a/8)

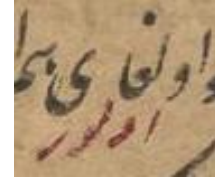
bilgey sèn~bilür
sen (51a/5)

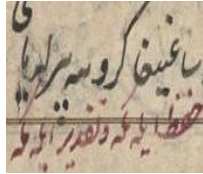
bolğay~ola
(162b/4)

olğay~olur (1b/6)

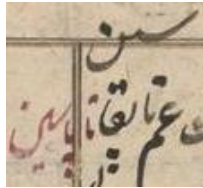
sağınğay~hıfz
eylemege ve taqdir
eylemege (165b/7)

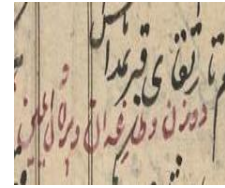
tapka sèn~bulsan
gerek (126a/3)

tapka sèn~tapasın
(126a/3)

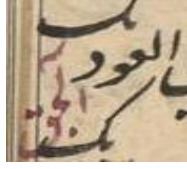
tartkay~düzen ve
tagıdan ve perişan
eyleyen (166a/10)

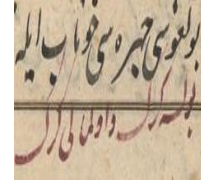
2) -GU+iyelik eki

Yazmada gelecek zaman Çağatay Türkçesinde -GU eki ile de gösterilmektedir. Bu ek, fiilin gelecek zamanda meydana geldiğini bildirmektedir. Çağataycadaki bu gelecek zaman için kullanılan ek Oğuzcada -AcAk, -A, gereklilik ve geniş zaman ekleriyle karşılanmıştır.

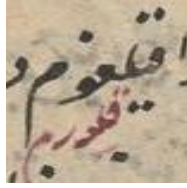
algü~alacak
(89b/12)

bolğusı~bülse
gerek ve olmalı
gerek (105b/7)

kılğum~kıluram
(64b/1)

kılğusı~kılmalı
(162b/8)

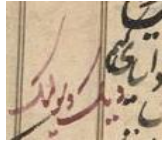
2.3.2.3. Tasarlama Kipleri

Dilek kipleri olarak da adlandırılmaktadır. Bu kiplerde zaman ifadesi yoktur. Tasarlama kiplerini emir, şart, istek ve gereklilik çekimleri oluşturmaktadır.

2.3.2.3.a. Emir Kipi

Hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada emir kipinin I. şahısta nasıl yer aldığı gösterilmiştir.

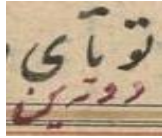
aytay kim~diyek ve
söyüleyek (66a/9)

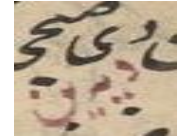
yaşuray~gizleyin
(57b/4)

tütey~düteyin
(16b/14)

dëy~deyeyin
(98b/9)

Çağatay Türkçesinde emir kipinin teklik II. şahıs çekimlerinde emir kuvvetlendirme görevinde kullanılan -Gıl eki Oğuzca karşılıklarında gösterilmemiştir. III. şahısta hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada -sUn şeklinde yer alan örnekler vardır.

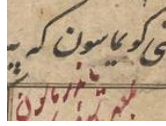
aķızgıl~ya'nī aķıt
(10b/13)

asrağıl~şakla
(119b/3)

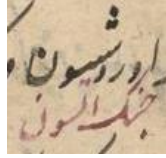
köymesün~yandurmasun
(6b/12)

sağınsun~zan
êtsün (104b/14)

uruşsun~ceng
êtsün(107a/10)

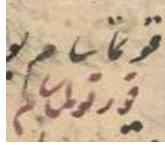

2.3.2.3.b. Şart Kipi

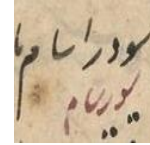
Yazmada şart kipi fiil kök ve gövdesine -sA + şahıs eki getirilerek yer almıştır.

Hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada teklik I. II. ve III. şahıs çekimi belirtilmiştir.

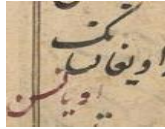
ķutmasam~
kurtulmasam
(49a/11)

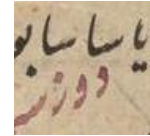
südresem~sürsem
(89a/8)

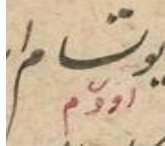
uyğansañ~uyansan
(77a/13)

yasasa~düzse
(24a/12)

yutsam~udsam
(11a/6)

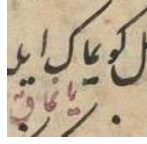

2.3.2.4. İsim-Fiiller

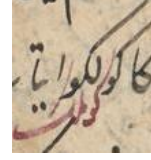
-mAK

Bu ek, isim kök ve gövdelerine gelerek onları isim haline getiren mastar ekidir. Üzerinde çalışılan nüshada hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada -mAK şeklinde yer almıştır. Bazen Çağatay Türkçesinde isim fiil eki yer almamış ancak Oğuzca karşılığında isim fiil ekinin yer aldığı örnekler de vardır.

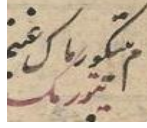
köymek~yanmağ
(23b/9)

külgü~gülmeğ
(128a/3)

yètkürmek~yetürmek
(58b/7)

2.3.2.5. Sıfat-Fiiller

Sıfat fiil ekleri, fiilleri sıfatlaştırmaktadır. Aynı zamanda isim-fiil işlevinde kullanılmaktadır. Partisip olarak bilinmektedir.

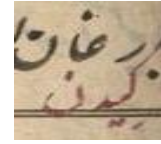
-GAn, -KAn

1) Çağatay Türkçesinde -GAn, -KAn şeklinde yer alırken Oğuzca karşılığında -An şeklinde yer almıştır.

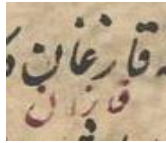
algan~alan (66a/8)

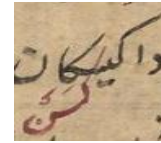
barğan~giden
(123a/9)

qazğan~qazan
(142b/10)

késken~kesen
(2b/9)

têşken~delen
(132b/7)

2) Çağatay Türkçesinde -GAn şeklinde yer alırken Oğuzca karşılığında -mİş eki ile karşılandığı örnekler de yer almaktadır.

tüzülgen~düzülmüş
(157a/4)

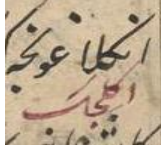
2.3.2.6. Zarf-Fiiller

Zarf fiil ekleri, fiilleri zarflaştırmaktadır. Gerundium olarak da bilinmektedir.

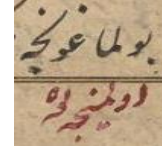
-GUñA

Çağatay Türkçesinde -GUñA eki yer alırken Oğuzca karşılığında -IncA eki yer almıştır.

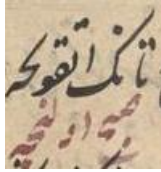
añlağunça~añlayınca
(75b/5)

bolmağunça~olmayınca
(2a/10)

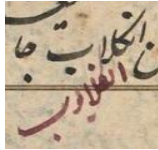
tañ atkunça~şabāh
olunca (52a/4)

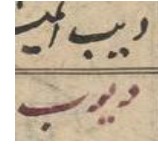
-(I/U)p

Ek Çağatay Türkçesinde -(I)p şeklinde iken Oğuzcasında ekin karşılığı birçok örnekte özellikle -(y)Up olarak gösterilmiştir. Oğuzca karşılıklarda 9 örnekte -(y)İp şekli kullanılmışken 27 örnekte -(y)Up şekli tercih edilmiştir.

añlap~añlayup
(116a/8)

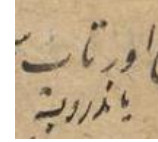
dëp~deyüp
(41b/10)

köydürüp~yandurup
(16a/1)

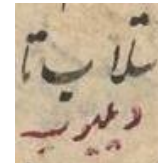
örtep~yandurup
(5a/13)

tartıp~çekip (7b/12)

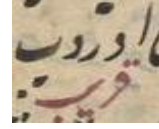
tilep~dileyüp
(179a/12)

tolğanıp~dolanıp
(17a/5)

üzüp~qazıp
(163b/10)

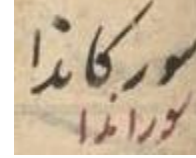
-KAN+durum eki

Çağatay Türkçesinde sıfat fiil + durum ekleri ile birleşmesinden oluşan zarf fiil eki bulunmaktadır. Aynı şekil Oğuzca karşılığında da kullanılmıştır.

ötkenge~rāst gelende
(173a/1)

sürgende~sürende
(172a/7)

3. SÖZ VARLIĞI

Tez çalışmasının bu bölümünde *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının New York nüshasında görülen Nevâyî'nin şiirlerinde geçen kelimelere verilen anlamlar incelenmektedir. Nevâyî'deki kelimelere Oğuzca olarak yazılan karşılıklar genellikle Batı Türklük sahasında unutulmuş, kullanılmayan kelime ve yapılarıdır. Türkçe kelimeye karşılık olarak bazen Türkçe kelime verilirken bazen alıntı kelimeler tercih edilmiştir. Aynı zamanda alıntı kelimelerin Türkçe kelimeyle karşılandığı da görülmektedir. Bütün bunların yanında bazen Nevâyî'deki kelimeyi yanlış okumadan veya yanlış anlamadan dolayı Oğuzca verilen karşılıklarda yanlışlar görülmektedir. Aşağıda Oğuzca anlamı olarak verilen karşılıklar bu tür durumlara göre sınıflandırılarak incelenmektedir.

3.1. Türkçe Kelimeye Türkçe Karşılıklar

3.1.1. İsimler

aççığ ~ acı

Çağatay Türkçesinde “acı” anlamına gelen *aççığ* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *acı* kelimesi yer almıştır. *aççığ ~ acı* (62b). *aççığ* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 893; EDPT: 21b; DLT: 539; Rahimi, 2021: 277.

alar ~ olar

Anlamı “onlar” olan teklik III. şahıs şahıs zamiri olan *alar* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *olar* kelimesi kullanılmıştır. *alarğa ~ olara* (108a).

al ~ yan

Doğu Türkçesi metinlerinde “ön, yan” anlamlarına gelen *al* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *yan* kelimesi yer almıştır. *allıda ~ yanıda* (8a). *al* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 895; EDPT: 121a.

allında ~ yanında ve önünde (187a).

andağ ~ beyle

Eski Türkçede *anı teg* iken Çağatay Türkçesi metinlerinde “öylece, onun gibi” anlamlarına gelen *andağ* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *beyle* tercih

edilmiştir. *andağ* ~ *beyle* (4a). *andağ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 898; EDPT: 177a, 165a, 475a.

andağ ~ anun kimi

andağ kelimesi yerine bir örnekte *anun kimi* karşılığı verildiği dikkat çekmektedir. *andağ* ~ *anun kimi* (6b).

asru ~ çok

Çağatay Türkçesinde “ziyade, çok” anlamlarında kullanılan *asru* kelimesi Azerbaycan sahasında kullanılmadığından Oğuzca karşılık olarak *çok* kelimesi verilmiştir. *asru* ~ *çok* (42a). *asru* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 902; EDPT: 264b.

asru ~ *çok* (61b), (90a).

barça ~ çok

Çağatay Türkçesi metinlerinde “cümlesi, bütünü, hepsi” anlamlarına gelen *barça* kelimesi yerine Oğuzca karşılık olarak *çok* kelimesi tercih edilmiştir. *barça* ~ *çok* (7b). *barça* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 907; EDPT: 356b; DLT: 574.

bar ~ var

Çağatay Türkçesinde anlamı “var” olan *bar* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı b->v- değişikliğine uğramış *var* kelimesi yer almıştır. *barıda* ~ *var* *iken* (58b). *bar* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 907; EDPT: 354a.

barıda ~ *var iken* (142b).

biçek ~ iğne

Çağatay Türkçesinde anlamı “iğne” olan *biçek* kelimesi Azerbaycan sahasında kullanılmadığı için Oğuzca karşılığı olarak *iğne* kelimesi kullanılmıştır. *biçek* ~ *iğne* (123b). *biçek* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 910; EDPT: 293b; DLT: 586.

bile ~ ile

Çağatay Türkçesinde “ile, birlikte” anlamlarına gelen *bile* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak *ile* kelimesi kullanılmıştır. *bile* ~ *ile* (41a). *bile* kelimesi için bkz. DLT: 586.

burun ~ ilerü

Çağatay Türkçesinde “evvel, önce” gibi anlamlara gelen *burun* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *ilerü* kelimesi kullanılmıştır. *burun ~ ilerü* (73a). *burun* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 915; EDPT: 366b.

burun ~ ilerü (141a), (172a).

çakın ~ yıldırım

Anlamı “yıldırım, çakmak, çakmaktan çıkan ateş” olan *çakın* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzca eş anlamlısı tercih edilmiştir. *çakın ~ yıldırım* (45a). *çakın* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 920; EDPT: 405b; DLT: 612; Rahimi, 2021: 279.

çakının ~ ıldırım (163b).

çın ~ gerçek

Çağatay Türkçesinde “gerçek, doğru” anlamlarında kullanılan *çın* kelimesi yerine Oğuzcasında *gerçek* kelimesi karşılık olarak verilmiştir. *çın ~ gerçek* (44a). *çın* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 924; EDPT: 424a.

dék ~ teg

Anlamı “gibi, aynı” olan *dék* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *dék* kelimesi yer almıştır. *asrağan dék ~ şakladıñ teg* (123a). *dék* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 930; EDPT: 475a.

érkin ~ érür

Anlamı “acaba, olmalı” olan *érkin* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *érür* kelimesi yer almıştır. *érkin ~ érür* (69a). *érkin* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 937; EDPT: 224b.

érkin ~ érür (104b), (137a).

èrmiş kişi ~ ér kişi

Metinde yer alan *èrmiş kişi* ifadesinin karşılığında Oğuzca olarak *ér kişi* yazılmıştır. *èrmiş kişiniñ ~ ér kişi* (151b).

él ~ il, ulus

Anlamı “halk, ulus” olan *él* kelimesi yerine Oğuzcasında *il, ulus* kelimesi ile karşılanmıştır. *élge ~ il, ulus* (105a). *él* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 933; EDPT:121b.

ilik ~ ilik

Anlamı “ilik” olan *ilik* kelimesi Oğuzca karşılık olarak da aynı kelime ile karşılanmıştır. *ilik ~ ilik* (88a). *ilik* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 664.

ķaranġu ~ ķaranluġ

Anlamı “karanlık” olan *ķaranġu* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *ķaranluġı* yer almıştır. *ķaranġusu ~ ķaranluġı* (154b). *ķaranġu* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 953; EDPT: 662b; DLT: 685.

ķayġu ~ ķayġu çek-

Anlamı “kaygı, üzüntü” olan *ķayġu* kelimesi Oğuz sahasında aynen kullanıldığı ancak *çek-* yardımcı fiili ile anlamının kesinleştirildiği görülmektedir. *ķayġu ~ ķayġu ķeken* (165a). *ķayġu* kelimesi için bkz. Rahimi, 2021: 282.

ķayġudadır ~ ķayġu ķekmek (55b).

ķayġudın ~ ķayġu ķekmekdin (123a).

kerek ~ gerek

Çaġatay Türkçesinde “gerek” anlamına gelen *kerek* kelimesi kelime başı k->g- deġişikliği ile Oğuzca karşılığında *gerek* şeklinde verilmiştir. *kerek ~ gerek* (51a). *kerek* kelimesi için bkz. DLT: 704.

köp ~ çok

Çaġatay Türkçesinde “çok” anlamına gelen *köp* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzcası olan *çok* tercih edilmiştir. *köpturur ~ çokdur* (56a). *köp* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 968; EDPT: 686b.

köprek ~ çokrak (101b), (142a).

köyük ~ yanmış, yanmak

Çağatay Türkçesinde “yanık, yanmış” anlamına gelen *köyük* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *yanmış* ve *yanmak* kelimeleri tercih edilmiştir.

köyük ~ yanmış (13a).

köyük ~ köymek, yanmak (59b).

kümiş ~ gümüş

Çağatay Türkçesinde *kümiş* yazılan kelimeye karşılık Oğuzcasında kelime başı k->g- değişikliği ve düzlük yuvarlaklık uyuna girmiş olan *gümüş* kelimesi kullanılmıştır. *kümiş ~ gümüş* (47b). *kümüş* kelimesi için bkz. DLT: 756.

külgü ~ gülmek

Çağatay Türkçesinde “tebessüm” anlamında kullanılan *külgü* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak kelime başında k->g- değişikliği ile *gülmek* şeklinde açıklandığı görülmektedir. Aynı zamanda Çağatay Türkçesinde -gü eki alırken Oğuzcada -mek isim fiil şeklinde yer almıştır. Burada tercih edilen yapım ekleri farklıdır. *külgü ~ gülmek* (128a). *külgü* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 972; EDPT: 718a; DLT: 755.

külgü ~ gülmek (138b).

külgüdin ~ gülmek (123a).

kıuyı ~ aşığa

Anlamı “baş aşağı, aşağı” anlamlarında kullanılan *kıuyı* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *aşığa* kelimesi kullanılmıştır. *kıuyı ~ aşığa* (123a). *kıuyı* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 971; EDPT: 596a.

naġu ~ neçün

Çağatay Türkçesinde “ne için, niçin” anlamlarına gelen *naġu* kelimesinin yerine Oğuzcasında *neçün* kelimesi tercih edilmiştir. *naġu ~ neçün* (4a). *naġu* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 977; EDPT: 776b.

nêçük ~ néce

Anlamı “ne için, nice” olan *nêçük* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzcası olarak *néce* kelimesi kullanılmıştır. *nêçük ~ néce* (149a). *nêçük* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 978; EDPT: 775b; DLT: 768.

ot ~ od

Anlamı “od, ateş” olan *ot* kelimesi yerine nüshada bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak t->d- değişikliği ile *od* şeklinde yer almıştır. *otluğ ~ odlu* (12b). *ot* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 983; EDPT: 34b; DLT: 779.

ölüg ~ ölü

Çağatay Türkçesinde “ölü” anlamına gelen *ölüg* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak kelime sonu g düşmesi şeklinde yer alan *ölü* kelimesi kullanılmıştır. *ölüg ~ ölü* (129b). *ölüg* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 986; EDPT: 142a; DLT: 786.

sarığ ~ sararmak

Anlamı “sarı” olan *sarığ* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *sararmak* yazılmıştır. Buradan Oğuzca karşılıkların her zaman metindeki şekli birebir karşılanmadığı, bazen anlamını vurgulamayı yeterli görüldüğü anlaşılmaktadır. *sarığlık ~ sararmak* (36b). *sarığ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 991; EDPT: 848a; DLT: 805.

soñğı ~ sonra

Çağatay Türkçesinde “sonraki” anlamına gelen *soñğı* kelimesi Azerbaycan sahasında yer almadığı için Oğuzca karşılık olarak *sonra* kelimesi kullanılmıştır. *soñğı ~ sonra* (17a). *soñğı* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 997.

sünek ~ şüncek

Çağatay Türkçesinde “kemik” anlamına gelen *sünek* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından bir yerde *şüncek* kelimesi ile verilmiştir. *sünek ~ şüncek* (67b). *sünek* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1001; EDPT: 838b; DLT: 840.

şüdrüñ ~ yağmur

Çağatay Türkçesinde “çiy, kırağı” anlamlarına gelen *şüdrüñ* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olan *yağmur* kelimesi tercih edilmiştir. *şüdrüñ ~ yağmur* (71b). *şüdrüñ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1003.

têgrü ~ degin

Anlamı “kadar” olan *têgrü* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *degin* yer almıştır: *tañğa têgrü ~ şabāha degin* (45a).

têşük ~ delik

Anlamı “deşik” olan *têşük* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığında kelime başı t->d- değişikliği ile *delik* kelimesi yer almıştır. *têşük ~ delik* (90a). *têşük* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1014; EDPT: 563a; DLT: 872.

tım tım ~ tamçı tamçı

Anlamı “damla damla” olan *tım tım* ikilemesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *tam tam* ikilemesi yer almıştır. *tım tım ~ tamçı tamçı* (154a). *tım* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1015; EDPT: 503a.

til ~ dil

Anlamı “dil” olan *til* kelimesi yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *dil* kelimesi yer almıştır. *til ~ dil* (156a). *til* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1016; EDPT: 489b.

tola ~ dolu

Anlamı “dolu” olan *tola* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ve -u zarf-fiil ekinin kalıplaşmasıyla ortaya çıkan *dolu* kelimesi kullanılmıştır. *tola ~ dolu* (38a).

tümen ~ miñ

Daha önceki dönemlerden beri kullanılan “on bin Osmanlı akçası” anlamına gelen ve Çağatay Türkçesinde kullanılan *tümen* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak *miñ* kelimesi tercih edilmiştir. *tümen ~ miñ* (88b). *tümen* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1027; DLT: 909; Rahimi, 2021: 288.

tün ~ gēce

Çağatay Türkçesinde “dün, gece” anlamına gelen *tün* kelimesi Azerbaycan sahasında kullanılmadığı için Oğuzca karşılığı olarak *gēce* kelimesi verilmiştir. *tün ~ gēce* (20b). *tün* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1027; EDPT: 513a; DLT: 909.

tün ~ gēce (64b), (101b).

tündin ~ gēce (51b).

tüni ~ gēceni (151a).

türlüg ~ dürlü

Çağatay Türkçesinde “bir türlü, bir tür” anlamına gelen *türlüg* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *dürlü* kelimesi yer almıştır. Kelime sonunda g sesi düşmüştür. *türlüg ~ dürlü* (88a). *türlüg* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1028; EDPT: 546b; DLT: 911.

tütün ~ düttün

Anlamı “tütün, duman” olan *tütün* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *düttün* şeklinde yer almıştır. *tütün ~ düttün* (124a). *tütün* kelimesi için bkz. DLT: 913.

uluğ ~ ulu, büzürg

Anlamı “ulu ve büyük” olan *uluğ* kelimesinin Oğuzca karşılığı *ulu* olarak verilmiştir. *uluğ ~ ulu, büzürg* (173a). *uluğ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1031; EDPT: 136b.

uyku ~ yuқи

Metinde *uyku* olarak geçen kelime yerine 17. gazelde metatez gerçekleştirilerek *yuқи* şeklini almıştır. *uyku ~ yuқи* (6a). Nüşanın başka yerlerinde de *uyku* kelimesinin Oğuzcası sık sık gösterildiği dikkat çeker. *uyku* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1033; EDPT: 42b.

uyku ~ yuқи (54a).

uykusı ~ yuқısı (159a).

uykusı ~ yuқи (159a).

uykusıdın ~ yukusu (23b).

yağın ~ yağmur

Anlamı “yağmur” olan *yağın* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *yağmur* kelimesi tercih edilmiştir. *yağın ~ yağmur* (20a). *yağın* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1035; EDPT: 896a; DLT: 942.

yana ~ gene

Anlamı “yine, gayrı, tekrar, bir kere daha” olan *yana* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak *gene* kelimesi yer almıştır. *yana ~ gene* (145a). *yana* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1037; EDPT: 943a; DLT: 948.

yana ‘aceb ~ ne kadar

Anlamı “yine, gayrı, tekrar, bir kere daha” olan *yana* kelimesinin Oğuzca karşılığında *ne kadar* kelimesi kullanılmıştır. *yana ‘aceb ~ ne kadar* (54a).

yaşurun ~ gizli

Anlamı “gizlice” olan *yaşurun* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak *gizli* kelimesi yer almıştır. *yaşurun ~ gizli* (29a). *yaşurun* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1040.

yaşurun ~ gizli (72a), (157a), (165b).

yël ~ yel

Çağatay Türkçesinde “rüzgar” anlamına gelen *yël* kelimesi Oğuzca olarak aynı kelime ile karşılanmış ancak bir y harfi ile yazılmıştır. *yëlge ~ yel* (134b).

yıl ~ il

Anlamı “yıl, sene” olan *yıl* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı y düşmesi şeklinde *il* kelimesi yer almıştır. *yıllar ~ il* (104b). *yıl* kelimesi için bkz. DLT: 971.

3.1.1.1. Değerlendirme

Oğuzca karşılık olarak verilen kelimelere bakıldığında çeşitli sebeplerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple bunları aşağıdaki 3 grupta toplamak mümkündür:

1. İki lehçe arasında ses bilgisi farklılığını gösterenler: *aççıg ~ acı, alarğa ~ olara, barıda ~ var iken, kerek ~ gerek, yıl ~ il, el ~ il, kümiş ~ gümüş, külgü ~ gülmek, otluğ ~ odlu, ölüğ ~ ölü, til ~ dil, türlüğ ~ dürlü, tütün ~ dütüün, uyku ~ yuğu/yuğu, yana ~ gene, uluğ ~ ulu, yel ~ yel.*

2. İki lehçe arasında şekil bilgisi farklılığını gösterenler: *alarğa ~ olara, erkin ~ erür, karangusı ~ karanluğı, külgü ~ gülmek, sonğı ~ sonra, neçük ~ nece, tola ~ dolu, sünek ~ şüneck.*

3. İki lehçe arasında leksik farklılıkları gösterenler: *allıda ~ yanıda, andağ ~ beyle, andağ ~ anun kimi, asru ~ çok, barça ~ çok, biçek ~ iğne, bile ~ ile, burun ~ ilerü, çakın ~ (y)ıldırım, çın ~ gerçek, köp(rek) ~ çok(rak), kuyı ~ aşğa, nağu ~ neçün, şüdrün ~ yağmur, teşük ~ delük, tum tum ~ tamçı tamçı, tümen ~ miñ, tün ~ gece, yağın ~ yağmur, yaşurun ~ gizli.*

Örneklerden anlaşıldığı gibi Oğuzca karşılıkların daha çok leksik farklılıkları göstermek için yazıldığı anlaşılmaktadır.

Çağatayca verilen kelimelerin Oğuzca karşılığı alfabetik olarak listelenmiştir.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
aççıg	acı	62b/5
alarğa	olara	108a/6
allıda	yanıda	8a/12
allında	yanında ve önünde	187a/11
andağ	beyle	4a/7
andağ	anun kimi	6b/2
asru	çok	42a/12, 61b/4, 90a/6
barça	çok	7b/11
barıda	var iken	58b/9, 142b/9
biçek	iğne	123b/11
bile	ile	41a/13
burun	ilerü	73a/9, 141a/4, 172a/10
çakın	yıldırım	45a/8
çakının	ıldırım	163b/8
çın	gerçek	44a/2
dék	dék (teg)	123a/2

érkin	érür	69a/10, 104b/10, 137a/10
érmiş kişinin	er kişi	151b/2
élge	il, ulus	105a/9
ilik	ilik	88a/11
ķaranġusı	ķaranluġı	154b/11
ķayġu	ķayġu ķeken	165a/5
ķayġudadur	ķayġu ķekmek	55b/3
ķayġudın	ķayġu ķekmekdin	123a/7
ķayġuray	ķayġu ķekendir	165a/5
kerek	gerek	51a/4
köpturur	ķokķdur	56a/3
köprek	ķokķraķ	101b/4, 142a/12
köyük	yanmış	13a/7
köyük	köymek yanmaķ	59b/7
ķuyı	aşaaġa	123a/7
külgü	gülmek	128a/3, 138b/4
külgüdin	gülmek	123a/5
kümiş	gümüş	47b/1
naġu	necün	4a/8
necük	nece	149a/11
otluġ	odlu	12b/7
ölüg	ölü	129b/1
sonġı	şonra	17a/12
sünek	şüncek	67b/11
tüşük	delük	90a/5
tüşükdür	delik	90a/5
tım tım	tamçı tamçı	154a/11
til	dil	156a/1
tola	dolu	38a/12
tümen	miñ	88b/2
tün	gece	20b/12, 64b/8, 101b/11
tündin	gece	51b/2
tüni	gecenı	151a/7
türlüg	dürlü	88a/1
tütün	dütün	124a/4
uluġ	ulu büzürg	173a/9
uyķu	yuġı	6a/10
uyķu	yuku	54a/11
uyķusı	yukusı	159a/8
uyķusı	yukı	159a/9
uyķusıdın	yukusı	23b/6
yaġm	yaġmur	20a/7
yana	gene	145a/8
yana ‘aceb	ne ķadar	54a/7
yaşurun	gizli	29a/14, 72a/10, 157a/10, 165b/12
yélge	yel	134b/6
yıllar	il	104b/10

3.1.2. Fiiller

al- ~ al-

Anlamı “almak” olan *al-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olarak yer almıştır. Ancak aldığı eklerden dolayı Oğuzcada açıklama yapıldığı anlaşılmaktadır. *alğan ~ alan* (65b). *al-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 896; EDPT: 124b; DLT: 546.

alğu ~ alacak (89b).

almağan ~ almağandın (42b).

añla- ~ añla-

Anlamı “anlamak” olan *añla-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olan *añla-* şeklindedir. Aldığı eklerden dolayı Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. Doğu Türkçesi metinlerinde *-ğunça* zarf fiili yer alırken Oğuzcada *-ınca* zarf fiili yer almıştır. *añlağunça ~ aňlayınca* (75b).

añlaman ~ anlamadım (123a).

añlap ~ aňlayup (116a).

arğa- ~ azdur-

Anlamı “aldatmak” olan *arğa-* fiili yerine Oğuzca karşılığında *azdur-* fiili tercih edilmiştir. *arğadaydur ~ azdurmak* (122b). *arğa-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 899; EDPT: 193b.

asra- ~ şakla-

Çağatay Türkçesinde “saklamak, korumak” anlamlarına gelen *asra-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *şakla-* fiili tercih edilmiştir. *asra ~ şakla* (38a). *asra-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 901; Rahimi, 2021: 277.

asra ~ şakla (89a), (130a).

asradı ~ şakladı (123a).

asradın ~ şakladım (159b).

asrağan ~ şakladın (123a).

asrağay ~ şaklaya (46a).

asrağıl ~ şakla (119b).

asralur ~ şaklanur (48a).

asramadıñ ~ şaklamadıñ (172a).

asrasa ~ şaklar (54a).

asrarğa ~ şaklamağda (125a).

asray ~ şaklamak (115a).

ayt- ~ söyle- ve eyle-

Aslen ay- “söylemek” şeklinde iken ettirgenlik eki alarak tarihî Türkçe metinlerde “sormak”, söylemek” gibi anlamlarda kullanılabilen *ayt-* fiili Çağatay Türkçesinde işlek olarak kullanılmıştır. Metinde *ayt-* fiili karşılığında Oğuzca karşılığı olarak *söyle-* fiili tercih edilmiştir. *ayt ~ söyle ve eyle* (25a). *ayt-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 905; EDPT: 268b; DLT: 567.

aytur ~ söyler (35b), (130a).

ayt ~ eyle (50b).

aytılur ~ söyler (50b).

ayt- ~ de-

Bazı örneklerde ise *ayt-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *de-* fiilinin tercih edildiği görülmektedir.

aytay kim ~ diyek ve söyüleyek (66a).

aytur ~ der (136a).

aytur ~ demek (168a).

ayta al- ~ diye bül-

Metinde yer alan *ayta al-* kelimesinin Oğuzca karşılığında *diye bül-* kelimesi yer almıştır. *ayta alman ~ diye bülmen* (129b).

ayta almay ~ ola bülmez (145a).

azğur- ~ azdır-

Çağatayca *azğur-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak aynı kökten türeyen *azdır-* fiili yer almıştır. *azğurur ~ azdurur* (45a). *azğur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 905; EDPT: 283b; Rahimi, 2021: 278.

bar- ~ var-

Anlamı “gitmek” olan *bar-* kelimesi yerine Oğuz sahasında *git-* fiili kullanıldığından Oğuzca karşılıkları bu fiil ile gösterilmiştir. *bar-* kelimesi için bkz. DLT: 573.

barğan ~ giden (123a).

barğalı ~ gideli (161b).

bara al- ~ gide bül-

bar- fiilinin yeterlilik yardımcı fiili ile kullanıldığı bir örnekte ise yine *git-* fiili, yeterlilik görevinde ise *bül-* fiilinin kullanıldığı görülmektedir.

bara alman ~ gide bülmezem (146a).

başkar- ~ götür-

Anlamı “başlamak, yönetmek, yol göstermek” olan *başkar-* fiili yerine Oğuzca karşılık olarak başka bir fiil tercih edilmiştir. *başkarur ~ götürür* (49a). *başkar-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 908; EDPT: 380a.

bêr- ~ ver-

Çağatay Türkçesinde “vermek” anlamına gelen *bêr-* fiili kullanılırken bu kelimenin Oğuzca karşılığında kelime başı b->v- değişikliği ile *ver-* şekli kullanılmıştır. *bêrip ~ verip* (54a). *bêr-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 909; EDPT: 354b.

bil- ~ bil-

Anlamı “bilmek” olan *bil-* kelimesi hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada *bil-* şeklindedir. Aldığı ekten dolayı Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. Metinde gelecek zaman eki alan Çağatay Türkçesindeki şekline karşılık Oğuzcasında geniş zaman eki yazıldığı dikkat çekmektedir. *bilgey sên ~ bilür sen* (51a). *bil-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 910; EDPT: 330b; DLT: 586.

bêlgür- ~ bellür-

Çağatay Türkçesinde “belli olmak, ortaya çıkmak” anlamlarındaki *bêlgür-* fiilinin Oğuzca karşılığı olarak *bellür-* ve *bellü* kelimeleri yan yana gösterilmiştir. Çağatay Türkçesi ve Oğuzcada teklik 3. şahıs ve geniş zaman olarak yer almıştır. *bêlgürür ~ bellüdür ve bellürür* (122a).

bol- ~ ol-

Çağatay Türkçesinde “olmak” anlamında kullanılan *bol-* fiili yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığında kelime başında b>v değişikliği ile *ol-* fiili yer almıştır. *bol-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 912; EDPT: 331a; DLT: 593.

bolğay ~ ola (162b).

bolğuça ~ olmalı (156a).

bolğusı ~ olmağı (7a).

bolğusı ~ olsa (31b).

bolğusı ~ olmalı (41a), (89a).

bolğusı ~ bülse gerek ve olmalı gerek (105b).

bolğusıdur ~ olmalıdur (41a).

bolmağunça ~ olmayınca (2a).

bolmay ~ olmaz (12a).

Nevâyî dilinde de *ol-* fiili bazen kullanıldığı bilinmektedir. Bir örnekte Nevâyî’deki *olğay* şeklinin aldığı ekten dolayı açıklandığı görülür:

olğay ~ olur (1b).

çık- ~ çık-

Anlamı “çıkma” olan *çık-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olarak yer almıştır. Aldığı eklerden dolayı Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. Çağatay Türkçesinde *ma* olumsuzluk eki ve *ğan* sıfat fiil eki yer alırken Oğuzcada *mağ* isim fiil eki ve *dan* ayrılma-çıkma hali eki yer almıştır. *çıkmağan ~ çıkmağdan* (158a). *çık-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 924; EDPT: 405b; DLT: 622.

dé- ~ de-

Çağatay Türkçesinde *dé-* fiili *ya* ünlüsü ile gösterilirken Oğuzca karşılığında gösterilmemiştir. Bu sebeple açık e şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. *dép ~ deyüp* (61a). *dé-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 929; EDPT: 433b.

dëy ~ deyeyin (98b).

dëy al- ~ diye bül-

Metinde yer alan *dëy almas mën* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *diye bül-* şeklinde yer almıştır. *dëy alman ~ diye bülmez* (150a).

dëy almas mën ~ diye bilmez men (122a).

êlt- ~ apar-

Çağatay Türkçesinde “iletmek, almak” anlamlarında kullanılan *êlt-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *apar-* kelimesi kullanılmıştır. *êltip ~ aparup* (114a). *êlt-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 933; EDPT: 132a.

êltür ~ aparur (119a).

êmgen- ~ inle-

Anlamı “emek çekmek” olan *êmgen-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *inle-* fiili yer almıştır. *êmgendi ~ inledi* (162b). *êmgen-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 934; EDPT: 160a; DLT: 638; Rahimi, 2021: 280.

êr- ~ er-

Anlamı “imek, olmak” olan *êr-* fiili Çağatayca metinde kapalı è ile yer alırken Oğuzca karşılık olarak açık e ile yazılmıştır. *êrür ~ erür* (40b). *êr-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 936; EDPT: 193b; DLT: 641.

êvrül- ~ dön-, dolan-

Anlamı “çevrilmek, dönmek, yüz döndürmek” olan *êvrül-* kelimesi yerine yazmada bu kelimenin Oğuzca karşılığında *dön-* ve *dolan-* fiili kullanılmıştır. *êvrüledürgen ~ dönmeke ve dolanmağa* (147b). *êvrül-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 939; EDPT: 14b; DLT: 651.

isle- ~ oku t-

Metinde “koklamak” anlamına gelen *isle-* fiili yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak isim+t- yardımcı fiille kurulan *oku t-* birleşik fiili yer almıştır. *islemedi ~ oku tmedi* (162b). *isle-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 949; EDPT: 890b.

ak- ~ urı-

Anlamı “kurumak” olan *ak-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *urı-* kelimesi tercih edilmiştir. *akmış ~ urmuş* (132a). *ak-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 951; EDPT: 608b; DLT: 677.

ayğur- ~ aygu çek-

Anlamı “kaygı yemek” olan *ayğur-* fiili yerine metinde bu kelime basit fiil şeklinde yer alırken nüshada Oğuzca karşılığında birleşik fiil şeklinde olan *aygu çek-* kelimesi yer almıştır. *ayğuray ~ aygu çekendür* (165a). *ayğur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 956; EDPT: 599a; DLT: 695.

ayrıl- ~ egil-

Anlamı “eğilmek” olan *ayrıl-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında *egil-* fiili yer almıştır. *ayrılır ~ egilir* (53b). *ayrıl-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 957.

ayıt- ~ git-

Çağatay Türkçesinde “dönüp gitmek” anlamına gelen *ayıt-* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak *git-* fiili kullanılmıştır. *ayıtmağay ~ gitmeli* (99b). *ayıt-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 957; EDPT: 597a.

azğan- ~ azan-

Çağatay Türkçesinde anlamı “kazanmak” olan *azğan-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime içi g düşmesi şeklinde yer almıştır. Eski Türkçede beri görülen birden fazla heceli kelimelerde yer alan g sesi Oğuzcada düşmüştür. *azğan ~ azan* (142b). *azğan-* kelimesi için bkz. DLT: 696.

kaz- ~ kaz-

Anlamı “kazmak” olan *kaz-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil ile karşılanmıştır. Aldığı eklerden dolayı Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. *kazmadı ~ kazanda* (148a). *kaz-* kelimesi için bkz. DLT: 696.

kêç- ~ geç-

Çağatay Türkçesinde “geçmek” olan *kêç-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olarak yer almıştır. Aldığı eklerden dolayı Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. Çağatay Türkçesinde gey gelecek zaman eki kullanılırken Oğuzcada di görülen geçmiş zaman eki yer almıştır. *kêçmegey ~ geçmedi* (157b). *kêç-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 957; EDPT: 693b; DLT: 697.

kêl- ~ gel-

Çağatay Türkçesinde “gelmek” anlamında olan *kêl-* fiili yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığında *gel-* fiili verilmiştir. Kelime başı k->g- şekli gerçekleşmiştir. *kêlgey ~ geleni* (70a). *kêl-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 958; EDPT: 715b; DLT: 700.

kêltür- ~ getir-

Çağatay Türkçesinde “getirmek” anlamına gelen *kêltür-* fiili Oğuzcada kelime başı k->g- değişikliğine uğrayarak *getür-* fiili şeklinde yer almıştır. *kêltürür ~ getürür* (45a). *kêltür-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 958; EDPT: 716b; DLT: 702.

kês- ~ kes-

Anlamı “kesmek” olan *kês-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olarak yer almıştır. Aldığı ekler olarak Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. Çağatay Türkçesinde ken sıfat fiili yer alırken Oğuzcada en sıfat fiili şeklinde kullanılmıştır. *kêsken ~ kesen* (2b). *kês-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 958; EDPT: 748b; DLT: 706.

kêt- ~ git-

Anlamı “gitmek” olan *kêt-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olarak yer almıştır. Aldığı ekler olarak Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. *kêtij ~ gitmelü ve gide gerek* (78a). *kêt-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 959; DLT: 707.

ķıl- ~ ķıl-

Anlamı “eylemek” olan *ķıl-* kelimesi hem ağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olarak yer almıştır. Aldığı ekler olarak Oğuzca karşılığı verilmiştir. Oğuzca karşılığı olarak kelime içi g düşmesi şeklinde yer almıştır. *ķılęum ~ ķıluram* (64b). *ķıl-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 960; EDPT: 616a; DLT: 711.

ķılęusı ~ ķılmalı (162b).

krgz- ~ göster-

Anlamı “göstermek” olan *krgz-* fiili yerine Oğuzca karşılığında kelime başı k->g- değişikliği ile *göster-* fiili yer almıştır. *körgüzdüm ~ gösterdim* (111a). *krgz-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 968; EDPT: 740a.

ķoy- ~ deg-

Anlamı “koymak, terk eylemek” anlamlarında kullanılan *ķoy-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *deg-* kelimesi tercih edilmiştir. *ķoyay ~ degdür* (54a). *ķoy-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 966; EDPT: 595b; DLT: 733.

köy- ~ yan-

Çağatay Türkçesinde “yanmak” anlamına gelen *köy-* fiili yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *yan-* fiili tercih edilmiştir. *kydi ~ yandı* (90a). *köy-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 972; EDPT: 726b; DLT: 758.

kydm ~ yandım (87b).

kyer ~ yanar (40b).

köygey ~ yanar (150b).

köymek ~ yanmak (23b), (87a).

köymes ~ yanmaz (65b).

köymesün ~ yandurmasun (6b).

köydür- ~ yandur-

Doğu Türkçesi metinlerinde “yakmak” anlamına gelen *köydür-* fiili yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *yandur-* fiili tercih edilmiştir.

köydürey ~ yandırır (165a).

köydürmek ~ yandurmağ (186a).

köydürüp ~ yandurup (16a).

köyedürgen ~ yandurmağ (124a).

kozğa- ~ karıştır-

Anlamı “karışmak, karıştırmak” olan *kozğa-* fiili yerine Oğuzca karşılığında *karıştır-* fiili kullanılmıştır. *kozğagan ~ karıştıran* (145b). *kozğa-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 966.

kozğamış ~ koruşturmuş (164b).

kuçuş- ~ kuçuş-

Anlamı “kucaklaşmak” olan *kuçuş-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olarak kullanılmıştır. Aldığı ekler olarak Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. Görülen geçmiş zaman eki t->d- değişikliğine uğrayarak Çağatay Türkçesinde tu şekli yer alırken Oğuzcada du şeklinde yer almıştır. *kuçuştum ~ kuçuşdum* (171b). *kuçuş-* kelimesi için bkz. DLT: 745.

kutkar- ~ kurtar-

Anlamı “kurtarmak” olan *kutkar-* fiili yerine nüshada bu kelimenin Oğuzca karşılığında kelime içi t düşmesi şeklinde kullanılmıştır. *kutkaray ~ kurtardı* (153a). *kutkar-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 970; EDPT: 649b; DLT: 751.

kutkarur ~ kurtarur (49a).

kutmasam ~ kurtulmasam (49a).

nêt- ~ ne ol-

Anlamı “ne etmek” olan *nêt-* kelimesi metinde basit fiil şeklinde yer alırken nüshada bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *ne ol-* birleşik fiili yer almıştır. *nêtkey ~ ne olur* (8b). *nêt-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 978; EDPT: 36b.

öksü- ~ eksil-

öksü- kelimesi “eksilmek” anlamına gelmektedir. Yazmada Çağatayca *öksü-* yerine ö-e düzleşmesi ile Oğuzca *eksil-* yazıldığı, bazen *eksük ol-* ile, ettirgenlik ekini almış *öksüt-* kelimesinin ise *eksük eyle-* ile karşılandığı görülmektedir. *öksü-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 984; EDPT: 117a.

öksümedi ~ eksilmedi (33b).

öksümes ~ eksük olmaz (159b).

öksütmekdin ~ eksük eylemekdin (153a).

öksütmese ~ eksük eylemese (143a).

ökür- ~ ağla-

Anlamı “yüksek sesle dengesiz, karışık ağlamak” anlamlarında kullanılan *ökür-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *ağla-* fiili kullanılmıştır. *ökürmekdin ~ şeyle ağlamak* (122b). *ökür-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 984; EDPT: 113b.

öl- ~ öl-

Her iki sahada “ölmek” anlamında aynı fiil kullanılırken aldığı eklerden dolayı Oğuzca açıklama verildiği görülmektedir. *ölgenimdin sonra ~ öldükten sora* (113a). *öl-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 985; EDPT: 125b; DLT: 786.

ölgüm ~ ölüm (127b).

örte- ~ yan-

Anlamı “yakmak” olan *örte-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak müstensih *yan-* fiilinin zarf-fiil eki almış halini kullanmıştır. *örtegey ~ yana* (157b). *örte-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 986; EDPT: 208b.

örte- ~ yandur-

Çağatay Türkçesinde *örte-* fiili “yakmak” anlamında kullanılmıştır. Bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *yandur-* fiili tercih edilmiştir. *örtep ~ yandurup* (5a). *örte-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 986; EDPT: 208b; DLT: 790.

örterge ~ yandurmağda (9a).

öt- ~ öt-

Anlamı “geçmek” olan *öt-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olarak yer almıştır. Aldığı ekler olarak Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. Çağatay Türkçesinde gey gelecek zaman eki yer alırken Oğuzcada di görülen geçmiş zaman eki yer almıştır. *ötmegey ~ ötmedi* (157b). *öt-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 987; EDPT: 39a.

ötker- ~ geçür-

Çağatay Türkçesinde “geçirmek, feraget ettirmek” anlamlarına gelen *ötker-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *geçür-* fiili tercih edilmiştir. *ötkermek ~ geçürmek* (80b). *ötker-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 987; EDPT: 52b.

saç- ~ saç-

Her iki sahada “saçmak” anlamında aynı fiil kullanılmıştır. Yazmada *sin* ile yazılan Çağatay Türkçesindeki kelime Oğuzca karşılığı olarak *sad* şeklinde verilmiştir. *saçsam ~ saçsam* (161a). *saç-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 989; EDPT: 794b.

saç- ~ şap-

saç- kelimesi yerine Oğuzca karşılık olarak *şap-* fiilinin yazıldığı bir örnek vardır. *saçar ~ şapar* (107b).

saçıl- ~ bozul-

Bir örnekte *saçıl-* fiili yerine Oğuzca karşılık olarak *bozul-* fiili tercih edilmiştir. *saçılğusu ~ bozulmuşu* (135b). *saçıl-* fiili için bkz. DLT: 797.

salğu dèk ~ salmağ kimi

Çağatay Türkçesinde *salğu dèk* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından *salmağ kimi* kelimesi yazılmıştır. *salğu dèk ~ salmağ kimi* (90a).

saykal- ~ sığış-

Metinde “sayılmak, harclanmak” anlamlarında kullanılan *saykal-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *sığış-* fiili kullanılmıştır. *saykalğu ~ sığışmağ kimin* (90a). *saykal-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 993; EDPT: 859a.

sèskendür- ~ sükendür-, iskender, uyandur-

Çağatay Türkçesinde “uykudan belinleyip sıçrayıp uyanmak” anlamında kullanılan *sèsken-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *sükendür-* *iskender*, *uyandur-* gibi fiiller tercih edilmiştir. *sèskendürür ~ sükendürür ve iskenderür uyandurur* (114b). *sèsken-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 994; EDPT: 862a.

s sken- ~ es-

s sken- kelimesi yerine Oğuzca karşılık olarak *es-* fiilinin yer aldığı bir örnek vardır. *s skensem ~ essem* (108a). *s sken-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 994; EDPT: 862a.

s v- ~ sev-

Anlamı “sevmek” olan *s v-* kelimesi hem ağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olarak yer almıştır. Aldığı ekler olarak Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. Çağatay Türkçesinde din ayrılma-çıkma hal eki kullanılırken Oğuzcada hal eki almamıştır. *s vmekdin ~ sevmek* (116b). *s v-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 994; EDPT: 784b; DLT: 815.

şim- ~ im-

Anlamı “emmek” olan fiile zarf-fiil ekinin gelmesiyle ortaya çıkan *şimip* kelimesinin yerine Oğuzca karşılık olarak *imip* verilmiştir. *şimip ~ imip* (9a). *şim-* için bkz. Rahimi, 2021: 286.

sıpkar- ~ i-, atar-

Anlamı “sömürmek, içmek” anlamlarında kullanılan *sıpkar-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *i-* ve *atar-* fiilleri tercih edilmiştir. *sıpkarmış ~ içmiş ve atarmış* (70a). *sıpkar-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 995.

soğur- ~ çıkar-

Çağatay Türkçesinde anlamı “ıkarmak, sıyırmak” olan *soğur-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *ıkar-* fiili tercih edilmiştir. *soğursalar ~ ıkararsalar* (112b). *soğur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 996; EDPT: 816a; DLT: 827.

sömür- ~ i-

Çağatay Türkçesinde “içine çekmek” anlamına gelen *sömür-* fiili yerine Oğuzca karşılığında *i-* fiili yer almıştır. *sömürdi ~ içdi* (163b). *sömür-* kelimesi için bkz. DLT: 832.

sömürmek ~ içmek (98b), (168a).

sömürmekde ~ içmekde (119a).

sömürmekim ~ içmekim (108a).

sor- ~ sor-

Anlamı “sormak” olan *sor-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil olarak yer almıştır. Aldığı ekler olarak Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. *sormay* ~ *sormaz* (123a). *sor-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 997; EDPT: 844a; DLT: 828.

südre- ~ sür-

Çağatay Türkçesinde anlamı “sürümek” olan *südre-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *sür-* fiili tercih edilmiştir. *südreliür* ~ *sürümek* (101a). *südre-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1000. Kelimenin ettirgenlik ekini almış şekli ise Oğuzca karşılığında dönüşlülük eki ile gösterildiği dikkat çeker.

südremiş ~ *sürüşüp* (73a).

südremiş ~ *sürlemiş* (73b).

südresem ~ *sürsem* (89a).

südretip ~ *sürüندی* (157a).

sürgen- ~ sür-

Çağatay Türkçesinde “sürünmek” olan *sürgen-* fiilinin Oğuzca karşılığı olarak *sür-* fiili kullanılmıştır. *sürgende* ~ *sürende* (172a). *sürgen-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1001.

talaş- ~ dalaş-

Doğu Türkçesi metinlerinde “gerçekten ve yalan sözle davranışla çekişmek” anlamına gelen *talaş-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *dalaş-* şeklinde yer almıştır. *talaşmak* ~ *dalaşmak* (72a). *talaş-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1004; EDPT: 502a.

tam- ~ dam-

Doğu Türkçesi metinlerinde “damlamak” anlamına gelen *tam-* kelimesi Oğuzcada kelime başı t->d- değişikliğine uğrayarak *dam-* şeklini almıştır. *tamsa* ~ *damsa* (158a).

tap- ~ tap-

Metinde yer alan *tapka sên* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *tapasın* kelimesi kullanılmıştır. *tapka sên* ~ *tapasın* (126a).

tapka sèn ~ bulsan gerek (126a).

tariq- ~ darda ol-, țarar-

Metinde “canı sıkılmak, daralmak, gönlü kırılmak” anlamlarında kullanılan *tariq-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *darda ol-*, *țarar-* fiilleri kullanılmıştır. *tariqsa ~ darda olsa ve țararsa* (114b). *tariq-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1008; EDPT: 528a; DLT: 857.

tart- ~ çek-

Çağatay Türkçesinde “çekmek” anlamında kullanılan *tart-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *çek-* fiili kullanılmıştır. Bazen *tart-* fiilinin *çeken eyle-* fiili ile karşılandığı görülmektedir. *tartarğa ~ çekende* (7a). *tart-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1008; EDPT: 534b; DLT: 858.

tartıp ~ çekip (7b), (58a), (64a).

tartaram ~ çekerem (10b).

tartıban ~ çeken (47b).

tartar ~ çeker (70b), (185b).

tartқан ~ çeken eylemeli (87b), (91b).

tartқay ~ çeker (125b).

tartıban ~ çekerem ve düzerem (146b).

tartarğa ~ çekmege (147a).

tart- ~ şıçra-

Çağatay Türkçesinde “çekmek” anlamında kullanılan *tart-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *şıçra-* fiili kullanılmıştır. *tartar ~ şıçrar* (60a).

tartay ~ şıçramak (82a).

tartar ~ şıçrar ve çeker (171b).

tart- ~ başla-

Çağatay Türkçesinde “çekmek” anlamında kullanılan *tart-* fiili birleşik fiil oluşturabilmektedir. Bir örnekte *nevha tart-* yerine *nevha başla-* şeklinde Oğuzca karşılık verilmiştir. *tartıp ~ başlayup* (130b).

tat- ~ dad-

Çağatay Türkçesinde anlamı “tatmak” olan *tat-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *dad-* şeklinde yer almıştır. *tatma ~ dadma* (57a). *tat-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1009; EDPT: 449b.

têl- ~ yaz-, del-

Çağatay Türkçesinde “delmek, yarmak” anlamlarında kullanılan *têl-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *yaz-, del-* fiilleri kullanılmıştır. *têldi ~ yazdı ve deldi* (52a). *têl-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1012; EDPT: 490b; DLT: 867.

têlmür- ~ yaşar-, ağlaş-, yaş dök-

Çağatay Türkçesinde “göz yaşarmak, çelemek, parlamak” anlamlarına gelen *têlmür-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *yaşar-* fiili kullanılmıştır. Bazen *têlmür-* fiilinin *yaş dök-, ağla-* ve *göz yaşar-* fiilleri ile karşılandığı görülmektedir. *têlmürdi ~ yaşardı* (94a). *têlmür-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1012; EDPT: 500b.

têlmürdüm ~ yaş dökdüm yıgladım (108b).

têlmürüp ~ ağlaşup ve yaşarup (144b).

têlmürüp ~ göz yaşarup (48a).

têpren- ~ sahlan-

Çağatay Türkçesinde “hareket etmek” anlamında kullanılan *têpren-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *sahlan-* fiili kullanılmıştır. *têprende ~ sahlansa* (51a). *têpren-* kelimesi için bkz. DLT:870.

tın- ~ diñle-

Çağatay Türkçesinde “dinlenmek, meşakkate zebun olup sakin olmak” anlamlarında kullanılan *tın-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *diñle-* fiili tercih edilmiştir. *tınmaşka ~ diñlemeske* (108b). *tın-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1015; EDPT: 514a; DLT: 877.

tile- ~ dile-

Çağatay Türkçesinde “dilemek, istemek” anlamlarına gelen *tile-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *dile-* fiili tercih edilmiştir. *tilep ~ dileyüp* (47a). *tile-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1016; EDPT: 492a; DLT: 881.

tilep ~ dileyüp (110b), (179a).

tiler ~ dilemek (8a/2).

tile- ~ iste-

tile- fiili yerine Oğuzca karşılık olarak *iste-* fiilinin kullanıldığı örnekler de vardır. *tiler mën ~ isterem* (173a).

tiler sën ~ istersin (20b).

tileseñ ~ istersin (59a).

tirgüz- ~ dirilt-

Çağatay Türkçesinde “diriltmek” anlamına gelen *tirgüz-* fiili yerine Oğuzcada bu kelimenin karşılığında *dirilt-* kelimesi yer almıştır. *tirgüzmekte ~ diriltmek* (47b). *tirgüz-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1017; EDPT: 545b.

titre ~ zabı et-

Çağatay Türkçesinde “titremek” anlamına gelen *titre-* kelimesinin Oğuzca karşılığı *zabı et-* kelimesi verilmiştir. *titrep ~ zabı edip* (98b).

têş- ~ del- / delük delük eyle-

Anlamı “dişlemek” olan *tîşle-* fiili yerine bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *delük delük eyle-* kelimesi yer almıştır. *tîşlep ~ delük delük eyleyüp* (131b). *tîşle-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1018; EDPT: 564b; DLT: 884.

têşken ~ delen (132b).

tolğan- ~ dolan- / çevrül- / bürül-

Çağatay Türkçesinde “dolanmak, döndürmek, çevirmek” anlamlarında kullanılan *tolğan-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *dolan-* fiili iki örnekte geçerken, bir yerde *çevrül-*, *bürül-* fiilleri tercih edilmiştir. *tolğanıp ~ dolanıp* (17a), (106b); *tolğanur ~ çevrülür ve bürülür* (101a). *tolğan-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1019; EDPT: 497a.

tur- ~ dur-

Anlamı “durmak” olan *tur-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *dur-* fiili yer almıştır. *turğaç ~ duran* (55b). *tur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1025; EDPT: 529b; DLT: 901.

tura alman ~ dura bülmezem (146a).

tura almay ~ dura bülmez (149b).

tut- ~ dut-

Anlamı “tutmak” olan *tut-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *dut-* fiili kullanılmıştır. *tut- ~ dut-* (21a). *tut-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1025; EDPT: 451a; DLT: 954.

tutkay ~ dutdım (157b).

tutmağay ~ dutmasa idi (157b).

tutulğandın ~ dutulmağdın (48a).

tutulmuş ~ dutulmağ (41b).

tüt- ~ düt-

Anlamı “tütmek” olan *tüt-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *düt-* fiili yer almıştır. *tütey ~ düteyin* (16b). *tüt-* kelimesi için bkz. DLT: 913.

tüz- ~ düz-

Çağatay Türkçesinde “düzmek” anlamına gelen *tüz-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *düz-* fiili yer almıştır. *tüzer ~ düzer* (8b). *tüz-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1028; EDPT: 572b; DLT: 914.

tüzül- ~ düzül-

Çağatay Türkçesinde “düzelmek” anlamına gelen *tüzül-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı t->d- değişikliği ile *düzül-* fiili kullanılmıştır. *tüzülgen ~ düzülmiş* (157a). *tüzül-* fiili için bkz. DLT: 914.

uçra- ~ tuş et-

Anlamı “rastlamak” olan *uçra-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak müstensih *tuş et-* kelimesini tercih etmiştir. *uçramış ~ tuş edip* (75b).

ur- ~ vur-

Anlamı “vurmak” olan *ur-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı v düşmesi gerçekleşerek *vur-* fiili kullanılmıştır. *ursañ ~ vursan* (36a). *ur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1031; EDPT: 194b; DLT: 922.

uyu- ~ yat-

Anlamı “uyumak” olan *uyu-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *yat-* fiili kullanılmıştır. *uyumay ~ yatmaz* (133b). *uyu-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1033; EDPT: 42b.

uyğan- ~ uyan

Çağatay Türkçesinde “uyanmak” anlamında kullanılan *uyğan-* fiili yerine Oğuzca karşılığında kelime içi ğ sesi düşerek *uyan-* fiili şeklinde yer almıştır. *uyğansañ ~ uyansan* (77a).

uyal- ~ utan-

Çağatay Türkçesinde “utanmak” anlamına gelen *uyal-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *utan-* fiili kullanılmıştır. *uyalgusu ~ utanmak* (155a). *uyal-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1032; EDPT: 272b; DLT: 927; Rahimi, 2021: 288.

üz- ~ kız-

Anlamı “üzmek, kırmak” olan *üz-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *kız-* fiili yer almıştır. *üzüp ~ kızıp* (163b). *üz-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 1034; EDPT: 279b.

yara- ~ yara-

Anlamı “yaramak” olan *yara-* fiili hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiil kullanılmıştır. Aldığı ekler olarak Oğuzca karşılığı gösterilmiştir. *yaraydur ~ yarayayın* (122b). *yara-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1038; EDPT: 956a.

yasa- ~ düz-

Çağatay Türkçesinde “yapmak, düzmek, yaşamak” anlamlarına gelen *yasa-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *düz-* fiili kullanılmıştır. *yasa ~ düze* (100a). *yasa-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; Rahimi, 2021: 290.

yasap ~ düzüp (105a).

yasaptur ~ düzüp (49a).

yasarda ~ düzende (132a).

yasasa ~ düzse (24a).

yasay ~ düzer (114b), (136b).

yasıp ~ düzüp (141a).

yasa- ~ yasa-

yasa- fiili için hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzcada aynı fiilin kullanıldığı bir örnek vardır. *yasasalar ~ yasaldı* (107a).

yasta- ~ düzül-

Anlamı “düzülmek” olan *yasta-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *düzül-* fiili kullanılmıştır. *yastamış ~ düzülmiş* (74a).

yaşur- ~ gizle-

Çağatay Türkçesinde “gizlemek” anlamına gelen *yaşur-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *gizle-* fiili tercih edilmiştir. *yaşurur ~ gizlenür* (28b). *yaşur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 979b; DLT: 958.

yaşurur ~ gizlenür (45a).

yaşuray ~ gizleyin (57b).

yaşurdum ~ gizledim (86b).

yaşurdu ~ gizledi (163b).

yaşun- ~ gizlen-

Çağatay Türkçesinde “gizlenmek” anlamına gelen *yaşun-* fiili yerine Oğuzca karşılığında *gizlen-* fiili kullanılmıştır. *yaşunur ~ gizlenür* (170b). *yaşun-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 976b.

yête al- ~ yetiş-

Metinde “yetişebilir” anlamına gelen *yête al-* birleşik fiil yapısı kullanılmıştır. Ancak Oğuzca karşılığında basit fiil şekli olan *yetiş-* fiili kullanılmıştır. *yête alur ~ yetişir* (2b). *yêt-* kelimesi Kaçalın, 2011: 1042; EDPT: 884b; DLT: 967.

yêtkür- ~ yetür-

Doğu Türkçesi metinlerinde “yetiştirmek” anlamında kullanılan *yêtkür-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime içi k sesinin düşmesi sebebiyle *yetürür* şeklinde yer almıştır. *yêtkürdi ~ yeterdi* (80b). *yêtkür-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1042; EDPT: 884b.

yêtkürey ~ yetür (21a).

yêtkürmek ~ yetürmek (58b).

yêtkürür ~ yetürür (11b).

yêş- ~ açıl-

Çağatay Türkçesinde “çözülmek” anlamında kullanılan *yêşil-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak *açıl-* fiili tercih edilmiştir. *yêşiben ~ açılan* (40b). *yêşil-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1041; EDPT: 857a.

yêtil- ~ yêt-

Anlamı “yetişmek” olan *yêtil-* fiili yerine Oğuzca karşılık olarak *yêt-* fiili yazılmıştır. Çağatay Türkçesinde bildirme kipinde t’li şekli yer alırken Oğuzcada d’li şekli yer almıştır. *yêtiliptür ~ yêtirdür* (42a). *yêtil-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 1042; DLT: 967.

yut- ~ ud-

Anlamı “yutmak” olan *yut-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak kelime başı y düşmesi şeklinde yer almıştır. *yutsam ~ udsam* (11a). *yut-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1045; EDPT: 885b; DLT: 990.

3.1.2.1. Değerlendirme

Çalışmada incelenen nüshada Oğuzca karşılıkların verilmeye ihtiyaç duyulduğu kelimelerin başında fiillerin geldiği dikkat çekmektedir. Oğuzca karşılık olarak verilen

bu fiiller incelendiğinde çeşitli sebeplerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple bunları aşağıdaki gruplarda toplamak mümkündür:

1. Yazım farklılığı gösteren fiiller: *añla-* ~ *añla-*, *dè-* ~ *de*, *èr-* ~ *er-*, *kèç-* ~ *geç-*, *kèl-* ~ *gel-*, *saç-* ~ *şaç-*, *sév-* ~ *sev-*.

2. Fiillerde ses değişmesi sonucu görülen farklılıklar: *añla-* ~ *añla-*, *bar-* ~ *var-*, *bèlgür-* ~ *bellür-*, *bèr-* ~ *ver-*, *bol-* ~ *ol-*, *kèltür-* ~ *getür-*, *ķutķar-* ~ *ķurtar-*, *öksü-* ~ *eksi-/eksük ol-*, *öksüt-* ~ *eksük eylemek*, *talaş-* ~ *dalaş-*, *tam-* ~ *dam-*, *tat-* ~ *dat-*, *tèl-* ~ *del-*, *tile-* ~ *dile-*, *tolģan-* ~ *dolan-*, *tur-* ~ *dur-*, *tut-* ~ *dut-*, *tutul-* ~ *dutul-*, *tüte-* ~ *düte-*, *tüz-* ~ *düz-*, *tüzül-* ~ *düzül-*, *ur-* ~ *vur-*, *uyģan-* ~ *uyan-*, *yetgür-* ~ *yetür-*, *yut-* ~ *ud-*.

3. Biçimbirim farklılıkları: *arģa-* ~ *azdur-*, *alģu* ~ *alacak*, *azģur-* ~ *azdur-*, *körgüz-* ~ *göster-*, *südre-* ~ *sürle-/sür-*, *tirģüz-* ~ *dirilt-*, *ķayģur-* ~ *ķayģu çek-*.

4. Fiil çekiminde görülen farklılıklar: *alģan* ~ *alan*, *bilģey sèn* ~ *bilür sen*, *añlaģunça* ~ *añlayınca-*, *añlaman* ~ *añlamadım-*, *añlap* ~ *añlayup-*, *bara alman* ~ *gide bülmezem*, *barģalı* ~ *gideli*, *barģan* ~ *giden*, *bolģay* ~ *olur/ola*, *bolģuça* ~ *olmalı*, *bolģusı* ~ *olmaģı/olmalı*, *bolmaģunça* ~ *olmayınca*, *bolmay* ~ *olmaz*, *çıkmaģan* ~ *çıkmaģdan*, *dèy alman* ~ *diye bülmez*, *dèy almas men* ~ *diye bilmez men*, *dèp* ~ *deyüp*, *dey* ~ *diyeyin*, *kèçmeģey* ~ *geçmedi*, *kèlģey* ~ *geleni*, *kèsken* ~ *kesen*, *kètiņ* ~ *gitmeliü/gide gerek*, *ķılģum* ~ *ķıluram*, *ķılģusı* ~ *ķılmalı*, *ölgüm* ~ *ölüm*, *ötmeģey* ~ *ötmedi*, *sormay* ~ *sormaz*, *sürgende* ~ *sürende*, *tapķa sèn* ~ *tapasın*, *tilep* ~ *dileyüp*, *tura alman* ~ *dura bülmezem*, *tura almay* ~ *dura bülmez*, *turģaç* ~ *duran*, *tutmaģay* ~ *dutmasa idi*, *tütey* ~ *düteyin*, *yaraydur* ~ *yarayayın*.

5. Çağatayca ve Oğuzcadaki leksik farklılık gösteren kelimeler: *asra-* ~ *şakla-*, *ayt-* ~ *söyle-/de-*, *bar-* ~ *git-*, *başķar-* ~ *götür-*, *èlt-* ~ *apar-*, *èmgen-* ~ *inle-*, *èvrül-* ~ *dön-/dolan-*, *isle-* ~ *ķoku et-*, *ķaķ-* ~ *ķurı-*, *ķayrıl-* ~ *egil-*, *ķoy-* ~ *degdür-*, *ķozģa-* ~ *ķarıştır-*, *köy-* ~ *yan-*, *köydür-* ~ *yandur-*, *örte-* ~ *yan-/yandur-*, *saç-* ~ *sep-*, *sayķal-* ~ *sıģıģ-*, *sèskendür-* ~ *uyandur-/es-*, *sıpķar-* ~ *iç-/ķatar-*, *soģur-* ~ *çıkār-*, *sömür-* ~ *iç-*, *südre-* ~ *sürüş-*, *şim-* ~ *im-*, *tap-* ~ *bul-*, *tariķ-* ~ *darda ol-/tarar-*, *tart-* ~ *sıçra-/çek-/dağıt-*, *tèl-* ~ *yaz-*, *tèlmür-* ~ *yaş dök-/yıģla-/aģlaş-/yaşar-/göz yaşar-*, *tèpren-* ~ *sahlan-*, *tile-* ~ *iste-*, *tèş-* ~ *del-*, *tolģan-* ~ *çevrül-/bürül-*, *uçra-* ~ *tuş et-*, *uyal-* ~ *utan-*, *uyu-* ~ *yat-*, *üz-* ~ *ķız-*, *yasa-* ~ *düz-*, *yasta-* ~ *düz-*, *yaşur-* ~ *gizle-*, *yèş-* ~ *açıl-*.

Oğuzca karşılık olarak verilen *dam-*, *dat-*, *düte-*, *dut-*, *dutul-*, *düz-*, *ud-*, *apar-*, *katar-*, *tarar-*, *tuş et-* fiilleri Azerbaycan sahası Türkçe metinlerde yaygınlık göstermekte ve bugün Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde de kullanılmaktadır. Bu karşılıklar Oğuzca karşılıkların Azerbaycan sahasında yazıldığını gösteren kanıtlar arasında gösterilebilir.

Çağatayca metinde görülen fiiller için verilen Oğuzca karşılıklar alfabetik olarak aşağıdaki gibi listelenebilir.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
alğan	alan	65b/8
alğu	alacak	89b/12
almağan	almağandın	42b/9
ağlağunça	añlayınca	75b/5
ağlaman	añlamadım	123a/3
ağlap	añlayup	116a/8
arğadaydur	azdurmak	122b/2
asra	şakla	38a/4, 89a/14, 130a/7
asradı	şakladı	123a/2
asradın	şakladım	159b/13
asrağan	şakladıñ	123a/2
asrağay	şaklaya	46a/8
asrağıl	şakla	119b/3
asralur	şaklanur	48a/2
asramadıñ	şaklamadıñ	172a/7
asrarğa	şaklamağda	125a/1
asrasa	şaklar	54a/4
asray	şaklamak	115a/9
ayt	söyle ve eyle	25a/6
ayt	eyle	50b/10
aytılır	söler	50b/4
ayta alman	diye bülmen	129b/1
ayta almay	ola bülmez	145a/6
aytay kim	diyek ve söyüleyek	66a/9
aytur	demek	168a/1
aytur	dër	6a/4, 136a/13
aytur	söyler	35b/11, 130a/14
azğurur	azdurur	45a/9
bara alman	gide bülmezem	146a/1

barğalı	gideli	161b/6
barğan	giden	123a/9
başkarur	götürür	49a/12
bêlgürür	bellüdür ve bellürür	122a/3
bêrip	verip	54a/1
bilgey sên	bilür sen	51a/5
bolğay	olur	1b/6
bolğay	ola	162b/4
bolğuça	olmalı	156a/12
bolğusı	olmağı	7a/4
bolğusı	olsa	31b/7
bolğusı	olmalı	41a/5, 89a/4
bolğusı	bolsa gerek ve olmalı gerek	105b/7
bolğusıdur	olmalıdır	41a/3
bolmağunça	olmayınca	2a/10
bolmay	olmaz	12a/12
çıkmagan	çıkmağdan	158a/4
dêy alman	diye bülmez	150a/11
dêy almas mên	diye bilmez men	122a/9
dêp	deyüp	61a/4
dêy	deyeyin	98b/9
êltip	aparup	114a/1
êltür	aparur	119a/1
êmgendi	inledi	162b/7
êrür	erür	40b/3
êvrüledürgen	dönmeke ve dolanmağa	147b/7
islemedi	koğu etmedi	162b/6
kağmış	kurımış	132a/10
kağguray	kağgu çekendir	165a/5
kağrılır	egilür	53b/3
kağıtmağay	gitmeli	99b/3
kağzan	kazan	142b/10
kağzadı	kağzanda	148a/3
kêçmegey	geçmedi	157b/8
kêlgey	geleni	70a/3
kêltürür	getürür	45a/7
kêskên	kesen	2b/9
kêtiğ	gitmelü ve gide gerek	78a/1
kılğum	kıluram	64b/1
kılğusı	kılmalı	162b/8
koğay	degdür	54a/11

kozgağan	karıştıran	145b/8
kozgamış	koruşturmuş	164b/10
korgüzdüm	gösterdim	111a/13
köydi	yandı	90a/11
köydüm	yandum	87b/7
köydürey	yandırır	165a/6
köydürmek	yandurmağ	186a/1
köydürüp	yandurup	16a/1
köyedürgen	yandurmağ	124a/7
köyer	yanar	40b/4
köygey	yanar	150b/12
köymek	yanmağ	23b/9, 87a/6
köymes	yanmaz	65b/2
köymesün	yandurmasun	6b/12
kuçuştum	kuçuşdum	171b/5
kutkaray	kurtardı	153a/12
kutkarur	kurtarur	49a/11
kutmasam	kurtulmasam	49a/11
nétkey	ne olur	8b/10
öksümedi	eksilmedi	33b/11
öksümes	eksük olmaz	159b/4
öksütmekdin	eksük eylemekdin	153a/11
öksütmese	eksük eylemese	143a/7
ökürmekdin	şeyle ağlamağ	122b/1
ölgenimdin şonra	öldükten şora	113a/12
ölgüm	ölüm	127b/6
örtegey	yana	157b/6
örtep	yandurup	5a/13
örterge	yandurmağda	9a/6
ötkermek	geçürmek	80b/13
öttegey	ötmedi	157b/9
saçar	seper / şap	107b/10
saçılğusı	düzülmişi	135b/11
saçsam	şaçsam	161a/4
salğu dek	salmağ kimi	90a/2
sayğalğu	sığışmağ kimin	90a/3
séskendürür	sükendürür ve iskenderür uyandırur	114b/5
séskensem	essem	108a/8
sévmekdin	sevmek	116b/8
sıpğarmış	içmiş ve katarmış	70a/2
soğursalar	çıkarsalar	112b/12

sormay	sormaz	123a/9
sömürdi	içdi	163b/14
sömürmek	içmek	98b/10, 168a/6
sömürmekde	içmekde	119a/9
sömürmekim	içmekim	108a/11
südreliür	sürümek	101a/10
südremiş	sürüşüp	73a/1
südremiş	sürlemiş	73b/7
südresem	sürsem	89a/8
südreтип	süründi	157a/8
sürgende	sürende	172a/7
şimip	imip	9a/3
talaşmak	dalaşmak	72a/1
tamsa	damsa	158a/14
tapka sên	tapasın	126a/3
tapka sên	bulsan gerek	126a/3
tariksa	darda olsa ve tararsa	114b/4
tartar	şıçrar	60a/5
tartar	çeker	70b/6, 185b/10
tartar	şaçar	110b/6
tartar	şıçrar ve çeker	171b/4
tartaram	çekerem	10b/3
tartarda	dağıtmakda	53b/3
tartarğa	çekende	7a/3
tartarğa	çekmeğe	147a/11
tartay	şıçramak	82a/11
tartıban	çeken	47b/1
tartıban	çekerem ve düzerem	146b/2
tartıp	çekip	7b/11, 58a/11, 64a/2
tartқан	çeken	87b/7
tartқан	çeken eylemeli	91b/4
tartқay	çeker	125b/14
tatma	dadma	57a/8
têldi	yazdı ve deldi	52a/13
têlmürdi	yaşardı	94a/6
têlmürdüm	yaş dökdüm yığladım	108b/5
têlmürüp	ağlaşup ve yaşarup	144b/8
têlmürüp	göz yaşarup	48a/1
têpreNSE	sağlansa	51a/2
tınmaşka	diñlemeske	108b/7
tilep	dileyüp	47a/10, 110b/4, 179a/12
tiler	dilemek	8a/2

tiler mèn	isterem	173a/9
tiler sèn	istersin	20b/11
tileseŋ	istersin	59a/1
tirgüzmekte	diriltmek	47b/4
têşken	delen	132b/7
têşlep	delük delük eyleyüp	131b/5
titrep	žabı edip	98b/10
tolğanıp	dolanıp	17a/5, 106b/12
tolğanur	çevrülür ve bürülür	101a/11
tura alman	dura bülmezem	146a/1
tura almay	dura bülmez	149b/5
turğaç	duran	55b/8
tut	dut	21a/5
tutqay	dutdım	157b/10
tutmağay	dutmasa idi	157b/7
tutulğandın	dutulmağdın	48a/2
tutulmış	dutulmağ	41b/11
tütey	düteyin	16b/14
tüzer	düzer	8b/11
tüzülgen	düzülmüş	157a/4
uçramış	tuş edip	75b/8
ursañ	vursan	36a/11
uyğansañ	uyansan	77a/13
uyalğusı	utanmağ	155a/3
uyumay	yatmaz	133b/12
üzüp	kızip	163b/10
yaraydur	yarayayın	122b/2
yasa	düze	100a/4
yasap	düzüp	105a/8
yasaptur	düzüp	49a/2
yasarda	düzende	132a/14
yasasa	düzse	24a/12
yasasalar	yasaldı	107a/12
yasay	düzer	114b/4, 136b/8
yasıp	düzüp	141a/4
yastamış	düzülmüş	74a/1
yaşunur	gizlenür	170b/8
yaşuray	gizleyin	57b/4
yaşurdı	gizledi	163b/11
yaşurdum	gizledim	86b/12
yaşurur	gizlenür	45a/4
yêşiben	açılan	40b/10

yête alur	yetişir	2b/10
yêtkürdi	yeterdi	80b/2
yêtkürey	yetür	21a/9
yêtkürmek	yetürmek	58b/7
yêtkürür	yetürür (senglâh)	11b/5
yêtiliptür	yéiptür	42a/6
yutsam	udsam	11a/6

3.2. Alıntı Kelimeye Türkçe Karşılıklar

lā ~ vay

Anlamı “hayf, ya” olan *lā* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında *vay* kelimesi yer almıştır. *lā ~ vay* (153a). *lā* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 973.

mātem ~ öl-

Anlamı “sevilen bir kimsenin ölümünden duyulan büyük acı ve bu acı sebebiyle ağlayıp inleme, yas, keder” olan *mātem* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *öl-* fiili tercih edilmiştir. *mātemidür ~ ölmeki* (57a).

perrān ~ oқи

Farsça bir kelime olan *perrān* “uçan, uçucu” anlamına gelmektedir. Bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *oқи* kelimesi tercih edilmiştir. *perrān ~ oқи* (2a).

Çağatayca verilen kelimelerin Oğuzca karşılığı alfabetik olarak listelenmiştir.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
lā	vay	153a/9
mātemidür	ölmeki	57a/10
perrān	oқи	2a/14

3.3. Türkçe Kelimeye Alıntı Karşılıklar

3.3.1. İsimler

asıġ ~ fāyda

Çaġatay Türkçesinde “fayda” anlamında kullanılan *asıġ* kelimesi yerine Oġuzca karşılığı olarak Arapça *fāyda* kelimesi tercih edilmiştir. *asıġ ~ fāyda* (14a). *asıġ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 902; EDPT: 244b; DLT: 559; Rahimi, 2021: 277.

asıġ ~ fāyda (19b), (58b), (68b), (83a), (88b), (103b).

ast ~ der zīr

Anlamı “alt” olan *ast* kelimesinin Oġuzca karşılığında Farsça ifadenin yer aldığı dikkat çekmektedir: *astıġa ~ der zīr* (7a). *ast* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 902; EDPT: 242a.

barça ~ cümle

Çaġatay Türkçesinde “cümlesi, bütünü, hepsi” anlamlarında kullanılan *barça* kelimesi yerine Oġuzca karşılığında Arapçadan alıntı kelime olan *cümle* kullanılmıştır. *barça ~ cümle* (49b). *barça* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 907; EDPT: 256b.

barça ~ cümle (69b), (73b), (103a), (116b), (162a), (179a), (186b).

barı ~ cümle

Çaġatay Türkçesinde “cümlesi, bütünü, hepsi” anlamlarında kullanılan *barı* kelimesi yerine Oġuzca karşılığında Arapça kelime *cümle* kullanılmıştır. *barı ~ cümle* (14a). *barı* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 907; EDPT: 353a.

biçek ~ süzen

Anlamı “iğne” olan *biçek* kelimesi yerine Oġuzca karşılığında aslen Farsça olan *süzen* tercih edilmiştir. *biçek ~ süzen* (123b). *biçek* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 910; EDPT: 293b; DLT: 586.

buzuġ ~ vīrāne

Doġu Türkçesi metinlerinde “virane, harap, yıkık” anlamlarına gelen *buzuġ* kelimesi yerine Oġuzca karşılığı olarak Farsça kelime *vīrāne* kullanılmıştır. *buzuġ ~ vīrāne* (4a). *buzuġ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 916; EDPT: 390b; DLT: 605.

çèrik ~ leşker

Çağatay Türkçesinde “asker” olan *çèrik* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsçadan alıntı olan kelime yer almıştır. *çèriki / çèrik ~ leşker / leşkerdir* (144a). *çèrik* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 923; EDPT: 428b.

çırmaş ~ pīç

Çağatay Türkçesinde “sarmaşık, dolaşık” anlamlarına gelen *çırmaş* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Farsça kelime *pīç* kullanılmıştır. *çırmaş ~ pīç* (42b). *çırmaş* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 925; EDPT: 802a.

çüçük ~ şīrīn

Anlamı “tatlı” olan *çüçük* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça *şīrīn* kelimesi tercih edilmiştir. *çüçük ~ şīrīn* (32a). *çüçük* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 928; EDPT: 796b.

çüçük ~ şīrīn (48a), (146b).

çüçük ~ şīrīnlik (90a).

çum ~ cümle ve tamām

Doğu Türkçesi metinlerinde “cümle, tamam” anlamına gelen *çum* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Arapça kelime yer almıştır. *çum ~ cümle ve tamām* (147b). *çum* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 927.

ègek ~ sūhān

Anlamı “eğe” olan *ègek* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça *sūhān* kelimesi yer almıştır. *ègek ~ sūhān* (88b). *ègek* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 932; EDPT: 101b.

ègri ~ kec

Anlamı “eğri” olan *ègri* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça kelime olan *kec* tercih edilmiştir. *ègri ~ kec* (56b). *ègri* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 932; EDPT: 112b; DLT: 634.

 mgek ~ meŐak at

 aġatay Türkçesinde “zahmet” anlamına gelen * mgek* kelimesi yerine Oġuzca karŐılıġında Arapça kelime *meŐak at* kullanılmıştır. * mgek ~ meŐak at* (4a). * mgek* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 934; EDPT: 159a; DLT: 637.

 eġ ~ zihz n

Metinde yer alan * eġ* kelimesi yerine Oġuzca karŐılıġı olarak alıntı kelime yer almıştır. * eġ ~ zihz n* (92b).

gezek ~ meze

 aġatay Türkçesinde “Şarap meclislerinde sirkele otu, çerez” anlamlarına gelen *gezek* kelimesi yerine Oġuzca karŐılıġında Farsça kelime olan *meze* tercih edilmiştir. *gezek ~ mezed r* (89a). *gezek* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 942.

inçkerek ~ n r n

 aġatay Türkçesinde “incerek, daha ince” olan *inçkerek* kelimesi yerine Oġuzca karŐılıġı olarak Farsça kelime *n r n* kullanılmıştır. *inçkerek ~ n r n* (125b). *inçkerek* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 948; EDPT: 945a; DLT: 665.

irig ~ zişt

 aġatay Türkçesinde “iri, kaba, sert” olan *irig* kelimesi yerine Oġuzca karŐılıġında Farsça kelime olan *zişt* yer almıştır. *irig ~ zişt* (119a). *irig* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 949; EDPT: 222a; DLT: 666; Rahimi, 2021: 282.

 atla ~ def‘a

Anlamı “tekrar” olan * atla* kelimesi yerine Oġuzca karŐılıġı olarak Arapça kelime olan *def‘a* kullanılmıştır. * atla ~ def‘a* (171b). * atla* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 955; EDPT: 593b.

 atı  ~ saġt

 aġatay Türkçesinde “katı” anlamına gelen * atı * kelimesi yerine Oġuzca karŐılıġı olarak Farsça kelime kullanılmıştır. * atı  ~ saġt* (14a). * atı * kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 955; EDPT: 597b; DLT: 692.

 atı  ~ saġt (22b), (47b), (69b), (90a), (102a), (115b), (124b), (175a).

 atı rak ~ saġt (151a).

kayıklık / katıklık ~ saht (20a).

kèyik ~ āhū

Çağatay Türkçesinde “geyik” anlamına gelen *kèyik* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Farsça kelime olan *āhū* tercih edilmiştir. *kèyik ~ āhū* (129b). *kèyik* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 959; EDPT: 755a.

kèyik ~ āhū (163b).

kozğalgu ~ perīşān

Çağatay Türkçesinde “karışık, karışan” anlamlarına gelen *kozğalgu* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça alıntı kelime *perīşān* yer almıştır. *kozğalgu ~ perīşān* (89b). *kozğa-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 966; Rahimi, 2021: 283.

kökümtül ~ gök reng, kebūd

Anlamı “gömgök, masmavi” olan *kökümtül* kelimesi Oğuzca karşılığı olarak *gök* kelimesinden sonra Farsça *reng* ve *kebūd* kelimeleri yazılmıştır. *kökümtül ~ gök reng, kebūd* (107b). *kökümtül* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 967; EDPT: 708b; Rahimi, 2021: 281.

köküs ~ sīne

Çağatay Türkçesinde “göğüs” anlamına gelen *köküs* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça kelime *sīne* tercih edilmiştir. *köksüm ~ sīnem* (23b). *köküs* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 967; EDPT: 714a; DLT: 734.

kıyun ~ girdbād

Çağatay Türkçesinde “kasırğa” anlamına gelen *kıyun* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça *girdbād* kelimesi kullanılmıştır. *kıyun ~ girdbād* (24b). *kıyun* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 971; Rahimi, 2021: 284.

küçlük ~ kuvvetlü

Çağatay Türkçesinde “güçlü” anlamında kullanılan *küçlüg* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak müstensih tarafından alıntı bir kelimeye +II ekinin gelmesiyle ortaya çıkan kelime tercih edilmiştir. *küçlük ~ kuvvetlü* (88a).

kül ~ hakester

Anlamı “kül” olan *kül* kelimesi yerine nüshada bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak Farsçadan alıntı kelime yer almıştır. *külde ~ hakester* (49b). *kül* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 972; DLT: 755.

kül ~ perhiz

Anlamı “kül” olan *kül* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça *perhiz* kelimesi yer almıştır. *külde ~ perhiz* (59b). *kül* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 972; DLT: 755.

kul ~ gulam

Çağatay Türkçesinde “kul, köle” anlamlarına gelen *kul* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Arapça *gulam* kelimesi yer almıştır. *kul ~ gulam* (131a). *kul* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 969; DLT: 745; Rahimi, 2021: 283.

kutluk ~ mübarek

Çağatay Türkçesinde “mübarek” anlamında kullanılan *kutluk* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Arapça kelime olan *mübarek* yer almıştır. *kutluk ~ mübarek* (155b). *kutluk* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 971; EDPT: 601a; DLT: 752; Rahimi, 2021: 284.

mey ~ hal

Anlamı “ben, benek” olan *mey* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Arapça *hal* kelimesi yer almıştır. *mey ~ hal* (92b). *mey* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 975; EDPT: 346b; DLT: 763; Rahimi, 2021: 284.

möcek ~ büse

Çağatay Türkçesinde “öpücük” anlamına gelen *möcek* kelimesinin yerine Oğuzca karşılık olarak Farsça kelime tercih edilmiştir. *möcek ~ büse* (124a).

ok ~ tiz

Çağatay Türkçesinde “hemen” anlamına gelen *ok* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça *tiz* kelimesi tercih edilmiştir. *ok ~ tiz* (4a). *ok* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 979; EDPT: 76b.

oķ ~ zūd

Anlamı “hemen” olan *oķ* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça *zūd* kelimesi yer almıştır. *oķ ~ zūd* (117b). *oķ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 979; EDPT: 76b.

oķ ~ hemān

Anlamı “hemen” olan *oķ* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *hemān* kelimesinin yazıldığı örnek de vardır. *oķ ~ hemān* (162b).

orun ~ mekān

Çağatay Türkçesinde “makam, mekan, yer” anlamlarına gelen *orun* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Arapça *mekān* kelimesi yer almıştır. *ornıĝa ~ mekān* (80a). *orun* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 982; EDPT: 233a.

ot ~ āteş

Çağatay Türkçesinde “ateş” anlamında kullanılan *ot-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça *āteş* kelimesi kullanılmıştır. *ot ~ āteş* (152b). *ot* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 983; EDPT: 34b; DLT: 779.

ösrük ~ sarhoş

Anlamı “mest” olan *ösrük* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Farsça kelime *sarhoş* yer almıştır. *ösrük ~ sarhoş* (124a). *ösrük* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 987; EDPT: 250b.

öy ~ hāne

Çağatay Türkçesinde “ev” anlamına gelen *öy* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça *hāne* kelimesi kullanılmıştır. *öy ~ hānedür* (23b). *öy* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 988; EDPT: 3b.

sayı ~ fırsat

Anlamı “vakit” olan *sayı* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça kelime *fırsat* kullanılmıştır. *sayı ~ fırsat* (45a). *sayı* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 992; EEDPT: 781b.

soη ~ āh̄ir

Anlamı “sonra” olan *soη* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Arapça *āh̄ir* kelimesi tercih edilmiştir. *soη ~ āh̄ir* (97b). *soñ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 997; EDPT: 832b.

soη ~ āh̄ir (112b).

sögünç ~ deşnām

Anlamı “sövme, azarlama” olan *sögünç* kelimesi yerine müstensih bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak Farsça kelime tercih etmiştir. *sögünç ~ deşnām* (124a). *sög-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 999; EDPT: 818b.

tamuğ ~ cehennem

Çağatay Türkçesinde “cehennem” anlamına gelen *tamuğ* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Arapça *cehennem* kelimesi tercih edilmiştir. *tamuğ ~ cehennem* (78b). *tamuğ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1005; EDPT: 503a.

tamuğnı ~ cehennem (116b).

tamuğ ~ dūzah

tamuğ kelimesi yerine yazmada bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak Farsça *dūzah* kelimesinin yer aldığı bir örnek vardır. *tamuğ ~ dūzah* (90b).

tanuğluk ~ güvāh

Çağatay Türkçesinde “tanık olma, tanıklık” anlamına gelen *tanuğluk* kelimesinin yerine Farsça *güvāh* kelimesi tercih edilmiştir. *tanuğluk ~ güvāh* (142b).

taη ~ şabāh

Çağatay Türkçesinde “sabah” anlamına gelen *taη* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Arapça *şabāh* kelimesi kullanılmıştır. *taη ~ şabāh* (9b). *taη* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1005; EDPT: 510b; DLT: 851.

taη ~ şabāh (13a), (28a).

taη ~ şubh (14a).

taηdın ~ şabāh (51b).

taη ~ ta‘accüb

Anlamı “şaşıрма” olan *taη* kelimesi yerine yazmada bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak Arapça *ta‘accüb* kelimesi tercih edilmiştir. *taη* ~ *ta‘accüb* (28a). *taη* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1005; EDPT: 510b.

taη ~ *ta‘accüb* (32b), (60a).

tègre ~ eṭrāf

Anlamı “dolayı, daire, etraf” olan *tègre-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Arapça *eṭrāf* kelimesi kullanılmıştır. *tègresige* ~ *eṭrāfıda* (90b). *tègre* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1011; EDPT: 485b.

tèη ~ berāber

Çağatay Türkçesinde “beraber” anlamında kullanılan *tèη* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça şekli olan *berāber* kelimesi tercih edilmiştir. Bu kelime yazmada 2. gazelde yer almaktadır. *tèη* ~ *berāber* (2a). *tèñ* için bkz. Kaçalın, 2011: 1013; EDPT: 511a.

tèηiz ~ deryā

Çağatay Türkçesinde “deniz” anlamına gelen *tèηiz* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça şekli olan *deryā* kelimesi tercih edilmiştir. *tèηizde* ~ *deryāda* (122a). *tèηiz* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1013; EDPT: 527a; DLT: 868.

tım tım ~ kaçre kaçre

Çağatay Türkçesinde “damla damla” anlamına gelen *tım tım* ikilemesi verilmiştir. Bu ikilemenin Oğuzca karşılığı olarak Arapça *kaçre kaçre* ikilemesi kullanılmıştır. *tım tım* ~ *kaçre kaçre* (11a). *tım* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1015; EDPT: 503a.

tirig ~ zinde

Anlamı “diri” olan *tirig* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça şekli olan *zinde* kelimesi yer almıştır. *tirig* ~ *zinde* (146b). *tirig* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1017; EDPT: 543b; DLT: 883.

tüzlük ~ rāstlık

Çağatay Türkçesinde “doğru düzgün olma, gerçek olma” anlamına gelen *tüzlük* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak müstensih tarafından Farsça kelimeye Türkçe ek getirilerek verilmiştir. *tüzlük ~ rāstlık* (185a).

ya ~ kemān

Çağatay Türkçesinde “yay” anlamına gelen *ya* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından Farsça kelime ile verilmiştir. *ya ~ kemān* (130a).

yalañ ~ ‘uryān

Anlamı “çıplak, yalın, üryan” anlamlarına gelen *yalañ* kelimesi yerine Oğuzca karşılığında Arapça şekli ‘*uryān* kelimesi tercih edilmiştir. *yalañ ~ ‘uryān* (126a). *yalañ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1036; EDPT: 929b; DLT: 946.

yan ~ ʃaraf

Anlamı “yan, taraf” olan *yan* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Arapça kelime olan *ʃaraf* yer almıştır. *yan ~ ʃaraf* (171b). *yan* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1037; EDPT: 940a.

yañla ~ mecrūh

Çağatay Türkçesinde “yara” anlamında olan *yañla* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Arapça *mecrūh* kelimesi tercih edilmiştir. *yañla ~ mecrūh* (40b). *yañla* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1037; EDPT: 952a.

yaruğ ~ rüşen

Anlamı “parlak” olan *yaruğ* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça kelime olan *rüşen* kullanılmıştır. *yaruğ ~ rüşen* (59b). *yaruğ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 962b; Rahimi, 2021: 289.

yaruğ ~ rüşen (124b).

yarğan ~ rüşen (59a).

yigit ~ civān

Çağatay Türkçesinde “genç” anlamına gelen *yigit* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça *civān* kelimesi tercih edilmiştir. *yigit ~ civāndür* (24a).

yigit ~ *civān* (24a).

yupka ~ parça

Anlamı “ince, yufka” olan *yupka* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak Farsça şekli olan *parça* kelimesi yer almıştır. *yupka* ~ *parça* (152a). *yupka* kelimesi için bkz. Rahimi, 2021: 290.

3.3.1.2. Değerlendirme

Türkçe kelimenin alıntı bir kelimeyle karşılandığı durumlar genellikle Azerbaycan sahasında kullanılmayan (*yanla*, *tañ*, *tamuğ*, *barça*, *çüçük*, *kökümtül*, *ösruk*, *tëgre*, *yaruk* vs.) kelimelerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda ise Azerbaycan sahasında alıntı kelimenin kullanımı daha yaygın kullanıldığından veya yalancı eşdeğer olabileceğinden (*saht*, *yan*, *kul*, *ya* vs.) ötürü verilen kelimelerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

Çağatayca verilen kelimelerin Oğuzca karşılıklarının alıntı kelimeler ile tercih edilenleri alfabetik olarak aşağıdaki gibi listelemek mümkündür.

Çağatay Türkçesi asığ	Oğuzca fayda	Sayfa ve satır numarası
astığa	der zīr	7a/3
barça	cümle	49b/8, 69b/8, 73b/3, 103a/6, 116b/10, 14a/12, 162a/1, 179a/12, 186b/4
biçekde	sūzen	123b/11
bozuğ	vīrāne	4a/10
çeriki /çerik	leşker / leşkerdir	144a/9
çırmaş	pīç	42b/8
çum	cümle ve tamām	147b/13
çüçük	şīrīn	32a/10, 48a/5, 146b/6
çüçük	şīrīnlik	90a/5
êgek	sūhān	88b/10
êgri	kec	56b/1
êmgek	meşakkat	4a/4
êñ	zihzān	92b/10
kökümtül	gök reng, kebūd	107b/1
inçkerek	nārīn	125b/8
irik	zişt	119a/6
katla	def ^a	171b/9

katık	saht	14a/8, 22b/10, 47b/7, 69b/5, 90a/6, 175a/9, 102a/4, 115b/7, 124b/1
katıkrağ	saht	151a/8
ıayııklık / katıklık	saht	20a/4
kéyik	āhū	129b/9, 163b/9
kozğalğı	perīşān	89b/10
kul	ğulām	131a/8
kutluğ	mübārek	155b/6
kuyun	girdbād	24b/5
küçlük	ıuvvetlü	88a/4
külde	hakester	49b/1
mén	hāl	92b/8
möcek	būse	124a/1
oğ	zūd	117b/10
ornıga	mekāna	80a/8
ot	āteş	152b/13
ösrük	sarhoş	124a/2
öy	hānedür	23b/8
sayı	ıurşat	45a/3
soğ	āhir	97b/11, 112b/11
söğünç	deşnām	124a/1
tamuğ	cehennem	78b/5
tamuğ	dūzağ	90b/11
tamuğnı	cehennem	116b/5
tanuğluk	güvāh	142b/4
tanuğ durur	şāhid / güvāh	6b/11
tağ	şabāh	9b/3, 28a/4, 13a/13
tağ	şubh	14a/4
tağ	ta'accüb	28a/5, 32b/1, 60a/8
tağdın	şabāh	51b/2
tégresige	eıtrāfıda	90b/14
tén	berāber	2a/2
ténizde	deryāda	122a/9
tım tım	katre katre	11a/8
tirig	zinde	146b/2
tüzlük	rāstlık	185a/7
ya	kemān	130a/5
yaruğ	rūşen	124b/2
yaruğ	rūşen	59b/5
yigit	civān	24a/1
yigit	civāndür	24a/1
yupka	parça	152a/10

3.3.2. Fiiller

sağın- ~ zan et-

Anlamı “anmak, sanmak, yad etmek, zan eylemek” olan *sağın-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak Arapça şekli olan *zan* kelimesi tercih edilmiştir. *sağınğum ~ zan* (128a). *sağın-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 990; EDPT: 812b; DLT: 799.

sağınmağnı ~ zan etmek (21a).

sıpkar- ~ ziyāde

Çağatay Türkçesinde “sömürmek, içmek” anlamlarına gelen *sıpkar-* fiili yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça şekli olan *ziyāde* kelimesi tercih edilmiştir. *sıpkaray ~ ziyāderak* (157a). *sıpkar-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 995.

yarur- ~ rüşen

Çağatay Türkçesinde “parlak olmak” anlamına gelen *yarur-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak Farsça şekli olan *rüşen* kelimesi kullanılmıştır. *yarur ~ rüşen* (2a). *yarur-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 1038; EDPT: 956b; DLT: 956.

Çağatayca verilen kelimelerin Oğuzca verilen karşılıkları alfabetik olarak listelenmiştir.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
sağınıp	zan	128a/1
sağınmağnı	zan etmek	21a/13
sıpkaray	ziyāderak	157a/11
yarur	rüşen	2a/4

3.4. Alıntı Kelimeye Alıntı Karşılıklar

dem ~ nefes

Anlamı “nefes, soluk” olan Farsçadan girmiş *dem* kelimesinin yerine Oğuzca karşılığı olarak Arapça *nefes* yer almıştır. *demin ~ nefes* (122a).

rahm ~ cerāhat

Anlamı “merhamet, acıma” olan *rahm* kelimesinin yerine Oğuzca karşılığı olarak Arapça *cerāhat* kelimesi yer almıştır. *rahm ~ cerāhat* (57b).

şüh-ı meleş ~ maḥbûb-u şive

Anlamı “güzel kadın” olan *şüh-ı meleş* tamlamasının yerine Oğuzca karşılığı olarak şu kelime yer almıştır: *şüh-ı meleş ~ maḥbûb-u şive var* (73a).

şükr ~ şükr

Anlamı “Verdiği nimetler için Allah’a karşı duyulan minneti dile getirme” olan *şükr* kelimesi hem Çağatay Türkçesinde hem de Oğuzca karşılığında aynı kelime olarak yer almıştır. *şükr ~ şükr* (108a).

Çağatayca verilen kelimelerin Oğuzca karşılığı alfabetik olarak listelenmiştir.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
demin	nefes	122a/9
rahm	cerāhat	57b/3
şüh-ı meleş	maḥbûb-u şive var	73a/11
şükr	şükr	108a/6

3.5. Türkçe Kelimeye Alıntı+Türkçe Karşılıklar

3.5.1. İsimler

küli bile ~ ḥakester ile

Metinde yer alan *küli bile* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak şu kelime yer almıştır: *küli bile ~ ḥakester ile* (41a).

taḅga tēgrü ~ şabāḥa degin

Anlamı “sabaha degin” olan *taḅga tēgrü* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak şu kelime yer almıştır: *taḅga tēgrü ~ şabāḥa degin* (45a).

taḅgaçça ~ şabāḥa kadar (51b).

taᅇla- ~ ta‘accüb ét-

Çağatay Türkçesinde “şaşırmak” olan *taᅇla-* kelimesi metinde basit fiil olarak yer alırken nüshada bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak birleşik fiil şeklinde yer almıştır. *taᅇla ~ ta‘accüb étme* (34a). *taᅇla-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1005; EDPT: 510b; Rahimi, 2021: 287.

taᅇla ~ ta‘accüb étme (89a).

tuştuşum ~ muᅇābil ol-

Metinde bu kelime basit çekimli olarak yer alırken bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak birleşik fiil şeklinde yer almıştır. *tuştuşumdın ~ muᅇābil olmaᅇdın* (107b).

Çağatayca verilen kelimelerin Oğuzca karşılıkları alfabetik olarak listelenmiştir.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
küli bile	ᅇakester ile	41a/13
taᅇga tégrü	şabāᅇa deᅇin	45a/6
taᅇgaçça	şabāᅇa ᅇadar	51b/2
taᅇla	ta‘accüb étme	34a/5, 89a/4
tuştuşumdın	muᅇābil olmaᅇdın	107b/11

3.5.2. Fiiller

aldara- ~ muᅇtarip ol-

Çağatay Türkçesinde “gücenmek” anlamına gelen *aldara-* kelimesi basit fiil şeklinde yer alırken bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak *muᅇtarip ol-* birleşik fiili yer almıştır. *aldaray ~ muᅇtarip olurum* (157a). *aldara-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 897.

aldarᅇay ~ muᅇtarip olur (4a).

ᅇapal- ~ ᅇiᅇār ét-

Anlamı “kapanmak” olan *ᅇapal-* kelimesi basit fiil şeklinde yer alırken bu kelimenin Oğuzca karşılığında *ᅇiᅇār ét-* birleşik fiili yer almıştır. *ᅇapalmıᅇ ~ ᅇiᅇār édemıᅇ* (76b).

ķaynal- ~ Şikence ek-

Anlamı “bir günah sebebiyle bela ve mihnet çekmek” olan *ķaynal-* kelimesi basit fiil Şeklinde yer alırken OĞuzca karşılığı olarak *Şikence ek-* birleşik fiili yer almıştır. *ķaynalĖu ~ Şikence ekmekdr* (90a). *ķaynal-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 957.

ķozĖal- ~ perīŐān ol- / eylemek

Çağatay Türkçesinde “karışmak, coŐmak, harekete gelmek” anlamlarına gelen *ķozĖal-* kelimesi yerine bu kelimenin OĞuzca karşılığı olarak birleşik fiil olan *perīŐān ol-* kelimesi yer almıştır.

ķozĖalur ~ perīŐān olur (47b).

ķozĖalıp ~ perīŐān eyleyüp (89b).

ķozĖat- ~ perīŐān eylemek

Metinde “karıştırmak, harekete geçirmek” anlamlarına gelen *ķozĖat-* fiili yerine bu kelimenin OĞuzca karşılığı olarak birleşik fiil olan *perīŐān eyle-* kelimesi yer almıştır.

ķozĖatma ~ perīŐān eyleme (20b).

t- ~ rāst gel-

Anlamı “geçmek” olan *t-* kelimesi yerine OĞuzca karşılığında Şu kelime yer almıştır: *tkenge ~ rāst gelende* (173a).

sağın- ~ yād eyle- / Őan t-

Anlamı “anmak, sanmak, yad etmek, Őan eylemek” olan *sağın-* kelimesi basit fiil Şeklinde yer alırken bu kelimenin OĞuzca karşılığı olarak birleşik fiil Şekli olan *yād eyle-* kelimesi yer almıştır. Bazen *sağın-* fiili *Őan eyle-* ve *Őan t-* birleşik fiili ile karşılanmıştır. *saĖınĖum ~ yād eylerem* (38a). *sağın-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 990; EDPT: 812b; DLT: 799.

sağınur mn ~ Őan eylerem (56b).

sağınsun ~ Őan tsn (104b).

sağınıp ~ Őan dip (120a).

sağınmañ ~ zan ettiğün (133a).

sağınğaylar ~ zan eterler (150a).

tañ at- ~ şabāh ol-

Anlamı “tan attıdığında” olan *tañ atkunça* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak birleşik fiil şekli olan *şabāh ol-* kelimesi yer almıştır. *tañ atkunça ~ şabāh olunca* (53a).

tañ atkunça ~ şabāh olunca (52a).

tañ atkunça ~ şabāha değın (72b).

toқта- ~ қарār vēr-

Çağatay Türkçesinde “sakin olmak, istihkam bulmak” anlamlarına gelen *toқта-* kelimesinin yerine Oğuzca karşılığı olarak şu şekilde yer almıştır: *toқtatay ~ қарār vèrmek* (149b). *toқта-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 1019.

tutaş- ~ muttaşıl ol-

Anlamı “karşılıklı, bitişik” olan *tutaş-* kelimesi basit fiil olarak yer alırken bu kelimenin Oğuzca karşılığı olarak birleşik fiil şekli olan *muttaşıl ol-* kelimesi yer almıştır. *tutaştı ~ muttaşıl olar* (23b). *tutaş-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 1025; EDPT: 461b.

uruş- ~ ceng ét-

Çağatay Türkçesinde “cenk” anlamına gelen *uruş-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *ceng ét-* birleşik fiili yer almıştır. *uruşsun ~ ceng etsün* (107a). *uruş* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 1032; EDPT: 239a; DLT: 924.

ük- ~ cem’ ét-

Çağatay Türkçesinde “cem etmek, yığmak, bir nesneyi bir yerde yığmak” anlamlarına gelen *ük-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *cem’ ét-* kelimesi kullanılmıştır. *ükse ~ cem’ etse* (158a). *ük-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 1033; EDPT: 100a.

yalın- ~ temelluḡ eyle-

Anlamı “tenezzül edip yaltaklanmak” olan *yalın-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *temelluḡ eyle-* birleşik fiili yer almıştır. *yalıḡan ~ temelluḡ eyleyen gibi* (132b). *yalın-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1036; EDPT: 931a.

yaru- ~ rüşen bol-

Anlamı “parlak olmak” olan *yaru-* kelimesi Oğuzca karşılığı olarak *rüşen bol-* birleşik fiil şeklinde kullanılmıştır. *yaru-* fiilinin Oğuzca karşılığı olarak *çāk ét-* birleşik fiilinin yer aldığı bir örnek kullanılmıştır. *yaruḡan ~ rüşen bolan* (55b). *yaru-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1038; EDPT: 956b; DLT: 956.

yarut- ~ rüşen ét- / rüşen eyle-

Çağatay Türkçesinde “parlak eylemek, parlak etmek” anlamlarına gelen *yarut-* fiili yerine Oğuzca karşılığında *rüşen et-* birleşik fiili yer almıştır. *yarut-* fiilinin Oğuzca karşılığı olarak *çāk ét-*, *rüşen eyle-* ve *rüşen bol-* birleşik fiilerinin kullanıldığı örnekler de yer almıştır. *yarut ~ rüşen et* (158b). *yarut-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 960a.

yarutma ~ rüşen eyleme (74a).

yarutsañ ~ rüşen bulsan (129b).

yaruttı ~ rüşen eyledi (171a).

yaruttuḡ ~ rüşen eylediñ (123b).

yarutup ~ rüşen eyleyüp (84b).

yarutuptur ~ rüşen eyleyüp (59b).

yaşur- ~ muḡāfaza ét-

Anlamı “gizlemek” olan *yaşur-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *muḡāfaza ét-* birleşik fiil şekli yer almıştır. *yaşuray ~ muḡāfaza éder* (28b). *yaşur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 979b; DLT: 958.

yaşur- ~ maḡfi ét-

Anlamı “gizlemek” olan *yaşur-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak birleşik fiil şekli olan *maḡfi ét-* kelimesi yer almıştır. *yaşurḡan ~ maḡfi étdükün* (105a). *yaşur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 979b; DLT: 958.

yaşurup ~ mahfî edip (52a).

yıkıl- / yığıl- ~ cem‘ ol-

Anlamı “bir araya toplamak” olan *yıkıl-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *cem‘ ol-* birleşik fiil şekli kullanılmıştır. *yıkılğur ~ cem‘ olur* (126a). *yıkıl-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1042; EDPT: 901b; DLT: 969.

yügür- ~ teveccüh ét-

Anlamı “seğirtmek” olan *yügür-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *teveccüh ét-* birleşik fiil şekli yer almıştır. *yügürse ~ teveccüh étse* (123b). *yügür-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1045; EDPT: 914b.

üzlen- ~ teveccüh ét-

Çağatay Türkçesinde “yönelmek, yüz tutmak” anlamlarına gelen *üzlen-* kelimesi yerine Oğuzca karşılığı olarak *teveccüh ét-* birleşik fiili tercih edilmiştir. *üzlenmek için ~ teveccüh etmek için* (158a). *üzlen-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1045; EDPT: 987b; DLT: 994; Tekin: TDBUÜ: 186.

üzlenmeñ ~ teveccüh etmekdür (9a).

Çağatayca verilen kelimelerin Oğuzca karşılıkları alfabetik olarak listelenmiştir.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
aldaray	mužtarip olurum	157a/13
aldarğay	mužtarip olur	4a/12
kapalmış	hişār edemiş	76b/3
kınalğū	şikence çekmekdür	90a/2
kozğalıp	perīşān eyleyüp	89b/11
kozğalur	perīşān olur	47b/11
kozğatma	perīşān eyleme	20b/6
ötkenge	rāst gelende	173a/1
sağınğaylar	zan eterler	150a/4
sağınğum	yād eylerem	38a/6
sağınıp	zan edip	120a/13
sağınmañ	zan ettüğün	133a/13
sağınsun	zan itsün	104b/14
sağınur mén	zan eylerem	56b/4
tañ atkınça	şabāh olunca	52a/4, 53a/11
tañ atkınça	şabāha degin	72b/3

toqtatay	ķarār vèrmek	149b/4
tutaştı	muttaşıl olar	23b/8
uruşsun	ceng ètsün	107a/10
ükse	cem‘ ètse	158a/6
yalıñan	temelluķ eyleyen gibi	132b/3
yaruğan	rüşen bulan	55b/13
yarut	rüşen et	158b/9
yarutma	rüşen eyleme	74a/5
yarutsaņ	rüşen bulsan	129b/14
yaruttı	rüşen eyledi	171a/12
yaruttuņ	rüşen eylediñ	123b/6
yarutup	rüşen eyleyüp	84b/13
yarutuptur	rüşen eyleyüp	59b/7
yaşuray	muħāfaza èder	28b/7
yaşurğan	maħfı ètdükün	105a/10
yaşurup	maħfı èdip	52a/4
yıkılğur	cem‘ olur	126a/11
yügürse	teveccüh ètse	123b/3
yüzlenmek üçün	teveccüh ètmek üçün	158a/3
yüzlenmeņ	teveccüh ètmekdür	9a/10

3.6. Yanlış Verilen Karşılıklar

3.6.1. İsimler

bar kümiş ~ defn ol-

Çağatay Türkçesinde *bar kümiş* olarak verilen bu kelimenin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırlmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *defn ol-* kelimesi kullanılmıştır. *bar kümiş* “var gümüş” anlamına gelmektedir. *bar kümiş ~ defn olmuş* (158a).

baş ~ düz-

Çağatay Türkçesinde *baş* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırlmış olmalıdır. Gazelde *başındın* şeklinde olması gerekirken Çağatayca metinde müstensih *yaşındın* şeklinde iki nokta ile yazıldığı için Oğuzca karşılıklarını yazan müstensih kelimeyi *yasa-* fiili ile ilgili olduğunu düşünerek yanlışa düşmüştür. *başındın ~ düzmaķundun* (33b).

burun ~ yama

Çağatay Türkçesinde *burun* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *yama* kelimesi yer almıştır. *burun* kelimesi “evvel, önce” anlamlarına gelmektedir. *burun ~ yamalaq* (165a).

çü ~ şīrīn

Çağatay Türkçesinde *çü* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *şīrīn* kelimesi kullanılmıştır. Burada müstensih yanılta *çü* kelimesi ile ilk hecesi aynı şekilde yazılan *çüçük* kelimesi olmalıdır. *çü* kelimesi “çünkü, mademki, gibi” anlamlara gelmektedir. Ancak *çüçük* “tatlı” anlamında olduğu bilinmektedir. *çü ~ şīrīn* (51a).

çüçük ~ uşak

Çağatay Türkçesinde *çüçük* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *uşak* kelimesi yer almıştır. *çüçük* kelimesi “tatlı” anlamına gelmektedir. *çüçük ~ uşak* (149a). *çüçük* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 928; EDPT: 796b.

evlā ~ diri

Çağatay Türkçesinde “daha uygun, daha iyi” anlamlarına gelen *evlā* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *diri* kelimesi yer almıştır. *evlā ~ diri* (49a).

gezek ~ gez-

Çağatay Türkçesinde “şarap meclislerinde sirkele otu, çerez” anlamlarına gelen *gezek* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *gez-* fiili yer almıştır. *gezek ~ gezmek* (51a). *gezek* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 942.

hüsn ~ gerçek

Çağatay Türkçesinde “güzellik” anlamına gelen *hüsn* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *gerçek* kelimesi kullanılmıştır. Burada müstensih yanılta yazımı *hüsn* ile benzer olan *çın* kelimesi olmalıdır. *hüsn ~ gerçek* (149b).

édin ~ demiş idi

Çağatay Türkçesinde *édin* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Müstensih burada *édin* kelimesini *aydın* olarak okuduğu için yanlış anlamlandırma yapmıştır. *édin ~ demiş idiñ* (162a).

kalmaş ~ çaba

Çağatay Türkçesinde “yerme, kınama” anlamlarına gelen *kalmaş* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *çaba* kelimesi yer almıştır. *kalmaşığa ~ çabasına* (151b). *kalmaş* kelimesi için bkz. Rahimi, 2021: 282.

kan ~ büt-

Çağatay Türkçesinde *kan* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *büt-* fiili yer almıştır. *kanlıg ~ bütmiş* (142a). *kan* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 952; EDPT: 629b; DLT: 681.

kat kat ~ laylay

Anlamı “kat” olan *kat kat* ikilemesinin Oğuzca karşılığında müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *lay lay* kelimesi yer almıştır. *katkat ~ lay lay* (146b). *kat* için bkz. DLT: 692.

kaygu ~ kayal-

Çağatay Türkçesinde “kaygı, üzüntü” anlamlarına gelen *kaygu* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *kayal-* kelimesi yer almıştır. *kaygusu ~ kayalı* (69b). *kaygu* kelimesi için bkz. Rahimi, 2021: 282.

kçekil ~ kçek

Çağatay Türkçesinde *kçekil* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *kçek* kelimesi yer almıştır. Burada müstensih yanıtan yazımı *kçekil* ile benzer olan *kiçik* kelimesi olmalıdır. *kçekil ~ kçek* (20b).

ķoyun ~ girdbād

Çağatay Türkçesinde “bağır, koyun” anlamlarına gelen *ķoyun* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *girdbād* kelimesi yer almıştır. Müstensih *ķoyun* kelimesi ile yazımı aynı olan *ķuyun* kelimesiyle karıştırdığından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. *ķoyun ~ girdbād* (67b).

ķoyun ~ girdbād (116b), (132a), (134a), (138a), (163b).

köp ~ çak

Çağatay Türkçesinde “çok” anlamına gelen *köp* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *çak* kelimesi yer almıştır. *köpreki ~ çakraķ* (185b). *köp* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 968; EDPT:686b.

ötrüg ~ karşı

Çağatay Türkçesinde *ötrüg* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *ķarşu* kelimesi kullanmıştır. Burada müstensih yanılta yazımı *ötrüg* kelimesine benzeyen *utru* kelimesi olmalıdır. *ötrüg ~ ķarşu* (88a).

pergāle ~ ver-

Çağatay Türkçesinde “parça” anlamına gelen *pergāle* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *ver-* fiili yer almıştır. Müstensih kelimeyi *pergālesin* kelimesini *bergelisin* şeklinde okuduğu ve bu sebeple yanlış anlamlandırma yaptığı anlaşılmaktadır. *pergālesin ~ vēreli* (46a).

pergālesün ~ vērmelüsin (151b).

sağ ~ yād

Çağatay Türkçesinde *sağ* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *yād* kelimesi yer almıştır. Burada müstensih yanılta yazımı *sağın-* fiili olmalıdır. *sağ ~ yād* (160b).

saķağ- ~ rathān

Çağatay Türkçesinde “çene” anlamına gelen *saķağ* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlamlı olan *rathān*

kelimesini kullanmıştır. *sakāğında* ~ *rathan* (9a). *sakağ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 990; EDPT: 807b; DLT: 800.

sögünç ~ şādlik

Çağatay Türkçesinde “sövme, azarlama” anlamlarına gelen *sögünç* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Müstensih Farsça *şād* kelimesine Türkçe isimden isim yapma ekinin gelmesiyle oluşan *şādlik* kelimesini vererek farklı anlama gelen kelime kullanmıştır. *sögünçüñ* ~ *şādlik* (42a). *sögünç* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 999; EDPT: 821b.

sünek ~ şora

Çağatay Türkçesinde *sünek* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *şora* kelimesi yer almıştır. Burada müstensih yanıtlan *sünek* kelimesi ile yazımı benzer olan *soñ* kelimesi olmalıdır. *sünek* ~ *şora* (90a)

sünek ~ *şora* (91a).

sünek ~ *şoraki* (117a).

sünek ~ āhir

Çağatay Türkçesinde *sünek* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *āhir* kelimesi yer almıştır. *sünek* ~ *āhir* (118b).

tamğa ~ dinle-

Çağatay Türkçesinde “damga” anlamına gelen *tamğa* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *dinle-* fiili yer almıştır. *tamğasıdın* ~ *dinlemek* (118b). *tamğa* kelimesi için bkz. DLT: 850.

tañ ~ hīç

Çağatay Türkçesinde “ertesi gün, sabah” anlamlarına gelen *tañ* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *hīç* kelimesi yer almıştır. *tañdur* ~ *hīç* (175a).

tañlası ~ ta‘accüb

Çağatay Türkçesinde “ertesı gün, sabahleyin” gibi anlamlara gelen *tañlası* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *ta‘accüb* kelimesi yer almıştır. Müstensih “sabah” anlamındaki *tañ* kelimesi ile sesteş ve yazımı aynı, ancak “şaşıрма, hayret etme” anlamına gelen *tañ* kelimesi ile karıştırmış olduğu anlaşılmaktadır. *tañlası ~ ta‘accüb* (87b).

têgre ~ yetürmek

Çağatay Türkçesinde *tegür-* ve *yetgür-* fiillerinin yazımı benzer olduğu için genelde karıştırılır. Çalışmaya kaynak olan nüshada da bu durum görülebilmektedir. Çağatay Türkçesinde “çevre” anlamına gelen *têgre* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından *yetgür-* fiili ile ilgili olduğu düşünülmüş ve karıştırılmış olmalıdır. Bu sebeple *yetür-* fiili ile karşılanmıştır. *têgremde ~ yetürmekde* (67b). *têgre* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 1011; EDPT: 567a.

ton ~ gèce

Çağatay Türkçesinde “giyecek kaftan, don” anlamlarına gelen *ton* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *gèce* kelimesi kullanılmıştır. Çağatayca metindeki kelimeyi *tün* olarak okuduğundan yanlışla düştüğü anlaşılmaktadır. *ton ~ gèce* (47a). *ton* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 1020; EDPT: 512b; DLT: 891.

ton ~ tün, gèce (178b).

ton ~ pesim

Çağatay Türkçesinde *ton* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *pesim* kelimesi yer almıştır. Çağatayca metindeki kelimeyi *tün* olarak okuduğundan yanlışla düştüğü anlaşılmaktadır. *ton ~ pesim* (98a).

tuştuş ~ kuşat-

Çağatay Türkçesinde “karşı” anlamına gelen *tuştuş* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *kuşat-* fiili yer almıştır. *tuştuşıdın ~ kuşatmağdın* (167a).

uluğ ~ öl-

Çağatay Türkçesinde “ulu, büyük” anlamlarına gelen *uluğ* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *öl-* fiili yer almıştır. *uluğrak ~ ölmek* (67b). *uluğ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1031; EDPT: 136b; DLT: 921; Rahimi, 2021: 288.

yaş ~ zan

Çağatay Türkçesinde “tıfil” anlamına gelen *yaş* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *zan* kelimesi kullanılmıştır. *yaş ~ zan* (123b). *yaş* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 975b; DLT: 957; Rahimi, 2021: 290.

yël dëk ~ bil-

Çağatay Türkçesinde “yel gibi olan” anlamına gelen *yël dëk* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *bil-* fiili kullanılmıştır. *yël dëk ~ bilsün* (157b).

3.6.1.2. Değerlendirme

Nevâî’de geçen kelimelerin Oğuzca karşılıkları verilirken müstensih bazen yanlışla düştüğü anlaşılmaktadır. Bu yanlışların çoğu yazımı benzer veya aynı, ancak anlamları farklı olan kelimelerde olduğu dikkat çekmektedir. Bunlara örnek olarak *çü ~ şîrîn*, *hüsñ ~ gerçek*, *ediñ ~ demiş idiñ*, *këçkil ~ küçek*, *koyn ~ girdbād*, *ötrüg ~ karşı*, *sağ ~ yād*, *ton ~ gece*, *tëgremde ~ yetürmekde*, *tañ ~ ta’accüb* verilebilir. Bazen müstensih metindeki anlamını değil genel olarak yazımı aynı olan kelimelerin bütün Azerbaycan Türkçesindeki karşılıklarını vermeye gayret ettiği gözlemlenebilmektedir.

Çağatayca verilen kelimelerin Oğuzca verilen karşılıkları alfabetik olarak listelenmiştir.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
bar kümiş	defn olmuş	158a/3
başındın	düzmağundan	33b/9
burun	yamalağ	165a/8
çü	şîrîn	51a/6
çüçük	uşağ	149a/5

evlā	diri	49a/12
gezek	gezmek	51a/4
hüsñ	gerçek	149b/2
èdiñ	demiş idiñ	162a/13
qalmaşığa	çabasına	151b/8
qanlıġ	bütmiş	142a/4
qat qat	lay lay	146b/3
qayġusu	qayalı	69b/8
kèçkil	kūçek	20b/3
qoyun	girdbād	67b/9, 116b/12, 132a/13, 134a/10, 138a/3, 163b/8
köpreki	çaqraq	185b/7
ötrüg	qarşu	88a/5
pergālesi	vèrelî	46a/2
pergālesin	vèrmelüsin	151b/2
saġ	yād	160b/12
saqāġında	rathān	9a/4
süñek	şora	90a/6, 91a/6
süñek	şoraki	117a/1
süñek	āhîr	118b/4
tamġasıdın	dinlemek	118b/7
tañdur	hîç	175a/5
tañlası	ta‘accüb	87b/7
tègremde	yetürmekde	67b/11
ton	gece	47a/7
tonı	tün / gece	178b/11
ton	pesim	98a/2
tuştuşıdın	quşatmaqđın	167a/7
uluġraq	ölmek	67b/13
yaġlıġ	baġlu	75b/5
yaş	zan	123b/3
yèl dèk	bilsün	157b/6

3.6.2. Fiiller

asra- ~ girit-

Çaġatay Türkçesinde “saklamak, korumak” anlamlarına gelen *asra-* fiilinin Oġuzca karřılıġı müstensih tarafından karıştırmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *girit-* kelimesi yer almıştır. *asramış ~ giritmiş* (3a). *asra-* kelimesi için bkz. Kaçalin, 2011: 901.

ayta al- ~ dike bül-

Çağatay Türkçesinde *ayta al-* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *dike bül-* kelimesi yer almıştır. *ayta almas ~ dike bülmez* (62a).

bol- ~ koy-

Nüshanın 239. gazelinde *tā başım bolğay ayağı bolğusı ey mey-fürüş* beytinde geçen *baş ayağ bol-* ifadesinin karşılığında *bolğusı* kelimesinin altına (*baş ayağ*) *koymalı* yazılarak serbest karşılık verildiği görülmektedir. Yine de orijinal metindeki anlamı tam olarak karşılayamadığından yanlış karşılık olarak değerlendirilmiştir. *bolğusı ~ koymalı* (70a).

ķav- ~ ķorğun

Çağatay Türkçesinde *ķav-* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *ķorğun* kelimesi yer almıştır. *ķavuñ ~ ķorğun* (163b).

kör- ~ köter-

Çağatay Türkçesinde “görmek” anlamına gelen *kör-* fiilinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *köter-* fiili yer almıştır. *körgeç ~ kötermiş* (69b). *kör-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 968; EDPT: 736a; DLT: 739.

tın- ~ fikr ét-

Çağatay Türkçesinde “dinlenmek” anlamına gelen *tın-* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *fikr ét-* kelimesi kullanılmıştır. *tınıp ~ fikr édüp* (142b). *tın-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1015; EDPT: 514a; DLT: 877.

oķu- ~ uyan-

Çağatay Türkçesinde “okumak” anlamına gelen *oķu-* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *uyan-* kelimesi kullanılmıştır. *oķusam ~ uyansam* (40b). Müstensih *oķu-* fiilini *uyған-* fiili ile karıştırmış olduğu anlaşılmaktadır. *oķu-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 979; EDPT: 79a.

télmür- ~ dile-, söyle-

Çağatay Türkçesinde “göz yaşarmak, çelermek” anlamlarına gelen *télmür-* kelimesinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafından karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlamlara gelen *dile-*, *söyle-* fiilleri yer almıştır. *télmürür ~ diler söyler* (45a). *télmür-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1012; EDPT: 500b.

Çağatayca verilen kelimelerin Oğuzca verilen karşılıkları alfabetik olarak listelenmiştir.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
asramış	giritmiş	3a/11
ayta almas	dike bolmaz	62a/4
bolğusu	koymalı	70a/4
ķavuķ	ķorķun	163b/10
körgeç	kötermiş	69b/9
tınp	fıkr édüp	142b/4
oķusam	uyansam	40b/14
sögünç	deşnām	42a/10
tartıp	başlayup	130b/11
télmürür	diler söyler	45a/6

3.7. Yalancı Eşdeğerlilik

ķamaştuz- ~ gizle-

Çağatay Türkçesinde “kamaştırmak” anlamına gelen *ķamaştuz-* kelimesinin Oğuzca karşılığında *gizle-* fiili yazılmıştır. Müstensihin kelimeyi “gizlemek” anlamındaki *ķama-* fiili olarak okumuş ve bu yalancı eş değeriyle farklı karşılıklar verdiği görülmektedir anlamına sahiptir. *ķamaştuzķan ~ gizleyen* (173b). Bazen bu yalancı eş değeriyle farklı karşılıklar verdiği görülmektedir.

ķatıl- ~ dondur-

Anlamı “katılmak” olan *ķatıl-* fiilinin Oğuzca karşılığı olarak yalancı eş değeriyle *dondur-* kelimesi kullanılmıştır. *ķatıla siz ~ dondurursuz* (57a).

öçre- ~ sön-

Çağatay Türkçesinde *öçre-* fiilinin yerine Oğuzca karşılığı olarak yalancı eş değerlilikle *sön-* fiili kullanılmıştır. Müstensih *öç-* fiilinin ettirgen hâli olarak anladığı ortaya çıkmaktadır. *öçremiş ~ söndürüp* (73a).

yaru- ~ çāk ét-

Bu kelimeler arasında da yalancı eş değerlilik vardır. Metinde vav yazılması gerektiği halde yazılmadığı için “Oğuzcada ikiye yarmak” anlamına gelen *yar-* kelimesi kullanılmıştır. *yarıp ~ çāk édüp* (3b).

yarut- ~ çāk ét-

Çağatay Türkçesinde “parlak eylemek, parlak etmek” anlamlarına gelen *yarut-* fiilinin Oğuzca karşılığı müstensih tarafında karıştırılmış olmalıdır. Farklı anlama gelen *çāk ét-* kelimesi yer almıştır. *yarutay ~ çāk etmek* (23b). *yarut-* fiili için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 960a.

Çağatayca kelimelerin yalancı eş değerlilikten dolayı verilen Oğuzca karşılıkları alfabetik olarak aşağıdaki gibi listelenebilir.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numaraları
ķamaştuzġan	gizleyen	173b/8
ķatıla siz	dondurursuz	57a/12
öçremiş	söndürüp	73a/2
yarıp	çāk édüp	3b/5
yarutay	çāk etmek	23b/8

4. NÜSHADA GÖRÜLEN AÇIKLAMALAR

4.1. Kelime Açıklamaları

İncelenen *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının New York nüshasında Nevâyî'nin şiirlerinde geçen, Batı Türklük sahasında anlaşılmayan, bilinmeyen, kullanılmayan veya unutulan kelimelerin altına çoğu zaman tek kelime olacak şekilde Oğuzca karşılığı yazılmıştır. Bazen birden fazla kelime ile karşılandığı görülmektedir. Bu tür kısımları bir nevi satır-arası sözlük olarak nitelemek mümkündür. Ancak bazen Nevâyî'deki kelime ve yapıların daha iyi anlaşılması için biraz uzun açıklamalar, cümleler ile izah edildiği örnekler de vardır. Bu açıklamalar yapılırken kaynak gösterildiği, bunun için genellikle *Senglah* sözlüğüne başvurulduğu dikkat çekmektedir. Bu bölümde bu tür açıklamalar incelenmektedir.

4.1.1. İsim Açıklamaları

'ömrđin soğ

Anlamı “ömürden sonra” olan *'ömrđin soğ* kelimesi yerine nüshada bu kelimenin karşılığı olarak 545. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *'ömrđin soğ ~ āhir ma'nāsına ya'nī 'ömrđin şora ve bāde* (155a).

ağ öy

Metinde yer alan *ak öy* kelime grubu Oğuzcada anlaşılmadığı için 229. gazelin yer aldığı sayfada şu açıklama yapılmıştır: *ađ öyidin ~ ađ öy hayme çerđe itlağ olunur ve gāhī fānūs ma'nāsına gelür* (Senglāđ) (67a).

alđayı

Doğu Türkçesi metinlerinde “kızıl tilki derisinden olan kürk, çılgava” anlamlarına gelen *alđayı* kelimesi yerine divanın 299. gazelinde şu açıklama yapılmıştır: *alđayı ~ peşmīne dībā kıızıl düki derisinden olan kürke dērler kıızıl çubulđu here dērler* (Senglāđ) (87b). *alđayı* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 897.

ermān

Farsça kökenli “arzu, istek; pişmanlık; gerçekleşmemiş arzu” anlamlarına gelen *ermān* kelimesi yerine 569. gazelde geçerken şu açıklama yapılmıştır: *ermān ~ ārzū ma'nāsına* (161b). *ermān* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 901.

asru

Yukarıda “ziyade, çok” anlamına gelen *asru* kelimesi yerine Oğuzca *çok* karşılığı verildiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda divanın 480. gazelinde geçen *asru* kelimesi için iki defa şu açıklama yapılmıştır: *asru ~ ziyāde ve çok* (137a), (137b).

ayağcı

Metindeki anlamı “kadeh tutan, saki” olan *ayağcı* kelimesinin karşılığı olarak nüshada 557. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *ayağcı ~ ayakçı sākīdir* (158a). *ayağcı* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 904; EDPT: 270a; Rahimi, 2021: 278.

bāde pālā

Anlamı “şarap süzgeci, içki süzgeci” olan *bāde pālā* kelimesi divanın 586. gazelinde geçerken Oğuzca karşılıkları yazan kişi kelimeyi *bala* okumuş olmalı ki şu açıklamayı yaparak yanlışa düşmüştür: *bāde pālādın ~ pālādın-pālā kuş ve sāyir hayvānāt yavrusuna söyler (Senglāh)* (165b).

barça

Anlamı “cümlesi, bütünü, hepsi” anlamlarında kullanılan *barça* kelimesi yerine yazmada şu açıklama yapılmıştır: *barça ~ barça ya'nī cümle* (186b). *barça* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 907; EDPT: 256b.

başağ

Metindeki anlamı “ok temreni; sivri” olan *başağ* kelimesi yerine bu kelimenin karşılığı olarak 345. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *başağlıg ~ peykānlu, başağ peykān* (100b). *başağ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 908; EDPT: 378b; DLT: 577; Rahimi, 2021:278.

bat

Anlamı “tez, hızlı; tekrar” olan *bat* kelimesi Oğuzcada kullanılmadığından yazmanın çeşitli yerlerinde açıklamalar yapılmıştır. *bat* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 908; EDPT: 296a; Rahimi, 2021: 278.

bat ~ ya ‘nī tīz zūd (22b)

bat bat ~ tez tez geç muḳābeledür (69b).

bat bat ~ tez tez basa basa (137b).

bat bat ~ tez tez zūd zūd ma‘nāsına (139b).

bèg

Anlamı “bey” olan *bèg* kelimesi yerine yazmada 459. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *bègidin ~ aḡa ma‘nāsına* (131a). *bèg* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 908; EDPT: 322b; DLT: 586.

birin birin

Anlamı “birer birer” olan *birin birin* ikilemesi yerine 447. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *birin birin ~ ya ‘nī bir bir* (128a). *birin birin* ikilemesi için bkz. DLT: 589.

bozuḡ / bozuḡ

Anlamı “harabe” olan *bozuḡ* kelimesi yerine 219. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *bozuḡ ~ vīrāne ma‘nāsınadür* (64b). Aynı kelime 549. gazelde *bozuḡ* şeklinde geçerken şu açıklama yapılmıştır: *bozuḡnı ~ bozuḡ vīrānedür* (156a).

cānım cānı mu

Divanın 491. gazelinde yer alan *cānım cānı mu* ifadesi yer alırken soru edati için nüshada şu açıklama yapılmıştır: *cānım cānı mu ~ ki terk arasında mı dèrler, mihr cān mıdır yā rūḡ mıdır* (140a).

çèrge

Anlamı “saf; ordu bölüğü” olan *çèrge* kelimesi yerine yazmada 31. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *çèrgede ~ çèrge şaf ma‘nāsınadur (senglāḡ)* (10a). *çèrge* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 923.

dağı

Çağatay Türkçesi metinlerinde “ve, daha, da/de, dahi” anlamlarında çokça kullanılan *dağı* kelimesi yerine nüshada 556. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *dağı ~ birisi dahi demekdür* (158a).

ekin

Divanın 430. gazelinde aslında “acaba” anlamında *ekin* kelimesi geçerken Oğuzca karşılıkları yazan müstensih kelimeyi *egin* olarak okumuş olmalı ki şu açıklama yapmaktadır: *egin çeken, düş ma'nāsına (senglāh)* (124a).

ekav

Metindeki anlamı “ikisi” olan *ekav* kelimesinin karşılığı olarak nüshada şu açıklama yapılmıştır: *ekav ~ ekav ya'nī ikimiz bile, nefereyn, her dū berāber* (161a). *ekav* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 932; EDPT: 105b.

elig

Anlamı “el” olan *elig* kelimesi 160. gazelde teklik 3. şahıs iyelik eki ve yönelme hali ekini almış olarak geçerken Oğuzca karşılıkları yazan müstensih *ilgeri* kelimesiyle karıştırmış olmalı ki yanlışa düşerek şu açıklamayı yapmıştır: *elgige ~ ya'nī kabağça* (48a).

feş

Metinde yer alan *feş* kelimesi yerine yazmada bu kelimenin karşılığı olarak 244. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *feş ~ 'abā ve libās-ı harīr* (71b).

incü / inçü

Metindeki anlamı “inci” olan *incü* kelimesi yerine nüshada 545. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *incüsi ~ dürr ma'nāsına ve hātūn perde-nişinine dërler* (155a). *incü* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 948; EDPT: 944b.

isi

Anlamı “koku, güzel koku” olan *isi* kelimesi yerine nüshada bu kelimenin karşılığı olarak 260. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *isi ~ koğusu büyi ma'nāsına* (76a). *isi* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 949; EDPT: 886b.

itik

Metindeki anlamı “keskin” olan *itik* kelimesi yerine yazmada 42. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *itik ~ keskin ve tîz* (13b). *itik* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 950; EDPT: 889a.

êz

Nüshanın 201. gazelinde *êz*- fiili 2. teklik şahıs emir hâlinde yerini almıştır (*âb-ı hayvân birle êz*). Ancak Oğuzca karşılık verilirken kelime *iz* şeklinde isim okunmuş olmalı ki şu açıklama yapılmıştır: *êz ~ iz, ayak izine söyler* (59b). *êz* kelimesi için bkz. DLT:672.

kınık

Bu nüshanın 41. gazelinde *kınık* kelimesi “kuş yuvası” anlamında geçerken diğer nüshalarda ve divanın günümüze kadar yapılan yayınlarında *kabak* kelimesi yer almaktadır. Ancak kelime için doğru açıklama yapılmıştır: *kınık ~ kınık ve kuş menzili ma ‘nâsınadur* (13a).

katık

Metindeki anlamı “katı” olan *katık* kelimesi yerine yazmada 234. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *katık ~ saht ve berk* (68b). *katık* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 955; EDPT: 597b; DLT: 692; Rahimi, 2021:282.

kıysı

Metinde “hangi” anlamında yer alan *kıysı* kelimesi yerine yazmada 429. gazelde kelimenin Azerbaycan sahasında kullanılan şekli ve Farsçası ile açıklama yapılmıştır. Yer yer bu Farsça karşılıkları vermesi ve Farsça açıklamaları olan Senglah’ın kullanması Farsçanın da kullanıldığı bir coğrafyada istinsah edildiğini göstermektedir. *kıysı ~ kankı ya ‘nî küdām* (123a).

kecek

Anlamı “çengel, kanca; kazın kuyruğundaki eğri tüy” olan *kecek* kelimesi yerine nüshada 171. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *kecek ~ ördek egricesine söylerler* (51a). *kecek* kelimesi için bkz. Rahimi, 2021: 282.

kême

Anlamı “gemi” olan *kême* kelimesi yerine yazmada 160. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *kêmege ~ keştî gemi* (47b). *kême* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 958; EDPT: 721b.

kême ~ gemi ve keştî (47b).

kéyik

Anlamı “geyik” olan *kéyik* kelimesinin karşılığında nüshada 245. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *kéyiklerni ~ āhūya dërler* (71b). *kéyik* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 959; DLT: 708.

kîz

Anlamı “keçe” olan *kîz* kelimesi yerine yazmada 425. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *kîz ~ nemed / kiçenmez* (122a). *kîz* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 963; EDPT: 707a.

kın

Anlamı “eziyet” olan *kın* kelimesi yerine nüshada bu kelimenin karşılığı olarak 241. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *kın ~ şikence kın ma'nāsınadur* (70b). *kın* kelimesi için bkz. Rahimi, 2021: 283.

kızık

Anlamı “kızmış” olan *kızık* kelimesi yerine yazmada 166. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *kızık ~ isti, germ* (49b). Aynı kelime 337. gazelde *kızığ* şeklinde geçerken bu sefer *kırağ* kelimesiyle de karıştırılmış olmalı ki her iki kelimenin anlamı da açıklanmıştır: *kızığ ~ kenār ve issi ma'nāsına* (98a). *kızık* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 962.

kol

Anlamı “el, kol” olan *kol* kelimesi yerine nüshada şu açıklama yapılmıştır: *kol ~ el ve bāzū ma'nāsına* (88b), (184a). *kol* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 963; EDPT: 614b; DLT: 726.

könlek

Metinde yer alan *könlek* kelimesi yerine nüshada 305. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *könlek ~ mevc-i deryā ve saz çal ma'nāsına gelür ve āhenk ma'nāsına* (89a).

köp

Doğu Türkçesi metinlerinde “çok” anlamına gelen *köp* kelimesi yerine yazmada 66. gazelin başlangıcında şu açıklama yapılmıştır: *köp ~ kâf-ı 'arab ile çok ma'nāsınadır* (20b). *köp* için bkz. EDPT: 686b; DLT: 739; Kaçalın, 2011: 715.

koş

Metindeki anlamı “çift, iki dolu kadeh” olan *koş* kelimesinin karşılığı olarak nüshada 254. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *koş ~ iki dolu koşa dërler* (74b). *koş* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 965; EDPT: 670b; DLT: 731; Rahimi, 2021: 283. Aynı kelime 428. gazelde de geçmiş bu sefer hem *koş* ismi hem *koş-* fiili için açıklanmıştır: *koş ~ koş iki dolu kadehe dërler ve koş emrdür ya'nī menzūc et* (123a). *koş* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 965; EDPT: 670b; DLT: 731; Rahimi, 2021: 283.

korğan

Anlamı “kale; mezar” olan *korğan* kelimesi yerine nüshada 227. gazelde şu açıklama yer almıştır: *korğan ara ~ koşuna dërler* (66b).

külgü

Anlamı “tebessüm” olan *külgü* kelimesi yerine nüshada bu kelimenin karşılığı olarak 299. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *külgüsü ~ gülmeki ve bema'nā-yi kaftān nīzāmede* (87a). *külgü* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 972; EDPT: 718a; DLT: 755.

lāş

Nüshanın 525. gazelinde *neçük leşkey sën* ifadesi geçerken Oğuzca karşılığı olarak şu açıklama yapılmıştır: *lāş ~ leş hayfe ma'nāsınadır* (149a). *lāş* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 973.

maşab

Metindeki anlamı “aba” olan *maşab* kelimesi yerine yazmada bu kelimenin karşılığı olarak 243. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *maşab ~ peşmîne libās ve ‘abāya dërler* (71a). *maşab* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 974; Rahimi, 2021: 284.

mîrek

Anlamı “bir beyin, bir emirin kızı” olan *mîrek* kelimesi yerine yazmada 431. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *mîrek ~ küçük ma‘nāsınadur* (124a). *mîrek* kelimesi için bkz. Rahimi, 2021: 284.

mū

Metinde aslında *mu* soru edatı olarak yer alan kelimeyi Oğuzca karşılıkları yazan kişi Farsça “tüy” anlamına gelen *mū* kelimesi olarak okumuş olmalı ki şu açıklama yapılmıştır: *mū ~ ya ‘nī tük ma ‘nāsına* (65a).

mu êkin

“acaba” anlamına gelen *êkin* kelimesinin soru edatı ile beraber kullanıldığı *mu êkin* ifadesi yerine nüshada bu kelimenin karşılığı olarak şu açıklama yapılmıştır: *mu êkin ~ ya ‘nī böyle midir* (123b).

muḡ

Metindeki anlamı “bela, mihnet, sıkıntı” olan *muḡ* kelimesi 35. gazelde geçerken bu kelime yerine şu açıklama yapılmıştır: *muḡluḡ ~ belā vü miḡnet ma ‘nāsına* (11b). *muḡ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: EDPT: 347a.

nê asıḡ

Metindeki anlamı “ne fayda” olan *nê asıḡ* yerine yazmada 219. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *nê asıḡ ~ ne fayda ma ‘nāsınadur* (64b).

oḡ

Metindeki anlamı “hemen” olan *oḡ* kelimesinin karşılığında 239. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *oḡ ~ tîz ve hemān ma ‘nāsına* (70a). Daha sonra başka bir yerde daha benzer şekilde açıklanmıştır: *oḡ ~ zūd tez ma ‘nāsına* (132a).

340. gazelde aynı anlamda geçerken yazımı aynı olan ancak farklı anlamlara gelen bütün kelimeler için açıklama yapıldığı dikkat çekmektedir: *ok ~ tîr ve ok tîz ya 'nî zûd ma 'nâsına ve kaşd ma 'nâsına dahî gelür* (98b).

563. gazelde *ok olğay* ifadesi için ise şu açıklama yapılmıştır: *ok ~ çok ve vâki ' olmuş* (160a). *ok* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 979; EDPT: 76b; DLT: 772.

otluğ

Metindeki anlamı “yanan, alevli” olan *otluğ* kelimesi yerine yazmada 182. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *otluğ ~ âteşnâk ve odlu* (54a).

otun

Anlamı “odun” olan *otun* kelimesi yerine yazmada 238. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *otun ~ odun ma 'nâsınadur* (69b). *otun* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 983; EDPT: 60b; DLT: 780.

öte öte

Anlamı “son derece, aşırı” olan *öte öte* ikilemesi *têşil-* fiili ile beraber 140. gazelde kullanılmıştır. Sayfa kenarına ise *öte öte* için açıklama yapılmıştır: *öte öte ~ mübâlağadur ya 'nî hâdden ziyâde (senglâh)* (42a).

özgeçe

Anlamı “başka” olan *özge* kelimesi yerine yazmada 183. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *özgeçe ~ gâyet ve ešhâ ma 'nâsına* (54a). *özge* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 988; EDPT: 285b.

şimal-

Anlamı “sıyırmak” olan kelime *kol şimal-* şeklinde “işe girişmek” anlamında deyim olarak 304. gazelde geçerken iki ayrı açıklama yapılmıştır. İlk açıklama kelime yazımı aynı olan Arapça *şimâl* için verilmiştir: *şimâl ~ deyr dahî tarafma 'nâsına* (88b). Daha sonra sayfa kenarına *şimal-* fiilinin Oğuzcası verilmiştir: *şimal ya 'nî çırmala* (88b).

şırdağ

Anlamı “eyer altına konulan tegelti” olan *şırdağ* kelimesi yerine yazmada 228. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *şırdağı ~ zeyn kaftānı dەرler* (66b). *şırdağ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1003; Rahimi, 2021: 286.

sünek

Metinde “kemik” anlamında kullanılan *sünek* kelimesi Oğuzca karşılıkları yazan kişi tarafından *soñra* kelimesiyle karıştırılmış olmalı ki iki yerde yanlış açıklama yapmıştır: *sünek ~ şora ya ‘nī āhir* (50b).

sünek ~ āhir ma ‘nāsına (89a).

Aynı kelimeyi 149. gazelde çokluk eki ile geçerken bu sefer *sön-* fiilinin bir türevi olarak anlaşılmış olmalı ki şu açıklama yapılmıştır: *sünekler ~ söndürmek ma ‘nāsınadır* (44b). *sünek* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1001; EDPT: 838b.

sürüg

Anlamı “sürü, cemiyet, bölük” olan *sürüg* kelimesinin karşılığı olarak nüshada 309. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *sürüg ~ gele sürü ma ‘nāsına* (90a). *sürüg* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1002; EDPT: 850a; DLT: 842; Rahimi, 2021: 286.

sürüg ~ gele ve bölük ma ‘nāsına (135a).

süzük

Metindeki anlamı “saf, mavi (su)” olan *süzük* kelimesi yerine yazmada 234. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *süzük ~ ya ‘nī şaf* (68b). *süzük* kelimesi için bkz. DLT: 844.

tal

Metindeki anlamı “dal” olan *tal* kelimesi yerine nüshada bu kelimenin karşılığı olarak 414. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *taldın ~ dal ya ‘nī ağaç bu dağı* (119a). *tal* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1004; EDPT: 489a; DLT: 848; Rahimi, 2021: 287.

tamuğ

Anlamı “cehennem” olan *tamuğ* kelimesi Azerbaycan sahasında anlaşılmadığından açıklama yapılmıştır: *tamuğdın ~ tamuğğayn ile ve kâfla*

cehennemdür, türki (191a). *tamuğ* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1005; EDPT: 503a; DLT:851; Rahimi, 2021: 287.

Tarhan

Çağatay ulusunda bir kabile adına karşılık olarak kullanılan *Tarhan* kelimesi yerine yazmada 250. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tarhan ~ tayife adıdur* (73a). *tarhan* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1007.

dék

Metinde yer alan *tāri dēk* 258. gazelde geçerken Oğuzca karşılıkları veren kişi *dēk* benzetme edatını *dik* ismi ile karıştırmış olmalı ki şu açıklama yapılmıştır: *dik ~ emrdür ya 'nī düz ma 'nāsınadur* (75b).

til

Anlamı “dil” olan *til* kelimesi yerine yazmada 92. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *til ~ zebān, dil* (28a). *til* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1016; EDPT: 489b.

tınmağur

Anlamı “zayıf, cılız ve güçsüz olan” olan *tınmağur* kelimesi yerine yazmada 198. gazelde bu kelime için şu açıklama yapılmıştır: *tınmağur ~ nātüvān ve za 'ıf olur* (58b). *tınmağur* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1015; EDPT: 450a.

tınmağur ~ za 'ıf ve nā-tuvān (156a).

tirig

Anlamı “diri” olan *tirig* kelimesi yerine nüshada bu kelimenin karşılığında 384. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tirig ~ deri ve diri, zinde ma 'nāsınadur* (110b). *tirig* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1017; EDPT: 543b; DLT: 883.

tirig ~ diri, zinde (129b).

tiş

Anlamı “diş” olan *tiş* kelimesinin karşılığı olarak nüshada 391. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tiş ~ dendān; teş emrdür ya 'nī ol sūrāh eyle ma 'nāsınadur* (112b). Örnekten anlaşıldığı gibi yazılışı aynı olan *tēs-* “delmek” fiilinin de açıklaması yanyana getirilmiştir. *tiş* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1017; EDPT: 557b.

töküz

Metindeki anlamı “tam, bütün, eksiksiz” olan *töküz* kelimesi yerine yazmada 208. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *töküz ~ kāmīl ve tamām* (61a). *töküz* kelimesi için bkz. Rahimi, 2021: 288.

tola

Anlamı “dolu, dolmuş” olan *tola* kelimesi yerine yazmada 30. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tola ~ dolu ve pür ma'nāsınadur* (10a). *tola* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1019; EDPT: 491b.

tola ~ dolu ve pür (11a).

tola ~ dolu ya'nī pür (189b).

tolun

Anlamı “dolu, dolunay” olan *tolun* kelimesi yerine yazmada 37. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tolunay ~ tola ve toluñu dolu pür ma'nāsınadur* (12a). *tolun* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1019; EDPT: 491b, 501a.

tolun ~ dolu, pür ma'nāsınadur (54b).

tolun ~ dolu, pür ma'nāsına (104b).

töşük

Metinde anlamı “deşik” anlamına gelen *töşük* kelimesi yerine yazmada 145. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *töşük ~ delük ya'nī sūrāh* (43b). *töşük* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1024.

tügen

Anlamı “yara” olan *tügen* kelimesi çokluk eki almış olarak olarak 34. gazelde geçerken şu açıklama yapılmıştır: *tügenlerdür ~ ya'nī dāğlardur munı* (11b). Aynı kelime 476. gazelde geçmiş, ancak burada kelimenin Arapçası, Farsçası ve Oğuzcası ile karşılıkları gösterilerek açıklama yapılmıştır: *tügen ~ dāğ, 'arabīlekeyy, türkī dügen* (136a). Aynı kelime *tügen* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1026; EDPT: 484a.

tuştuş

Metinde *tuştuş* kelimesi yerine yazmada 344. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tuştuşumdın ~ berāber muqābil karşı tuştuşumdın ya'nī eṭrāfından (senglāh)* (100a).

tuştuşıydın ~ muķābil ve berāber (115a).

tuştuşıumdın ~ muķābil ve berāber (145a).

tüş

Metindeki anlamı “düş, rüya” olan *tüş* kelimesi yerine yazmada 189. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tüş ~ ya ‘nī düşde yuku ve muķābil ve karşı ve taraf cānib ma ‘nāsına gelir (senglāh) (56a)*. Açıklamadan anlaşıldığı üzere ilgili gazelde kelime “rüya” anlamındaki *tüş* kelimesi olmasına rağmen onunla yazılışı aynı olan *tuş* kelimesinin de açıklaması yapılmıştır. Benzer durum nüshanın 166a sayfasında da görülmektedir. *tüş* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1028; EDPT: 559a.

tüşte ~ түş düş ve berāber ve muķābil ve karşı ve taraf ma ‘nāsına gelir (senglāh) (166a).

uçmağ

Metindeki anlamı “cennet” olan *uçmağ* kelimesi yerine nüshada 536. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *uçmağ ~ hareket ve iztirābdır (152b)*.

uyat

Anlamı “utanç, haya” olan *uyat* kelimesi yerine yazmada 71. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *uyat ~ şerm, hayā (22a)*. *uyat* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1032; EDPT: 268a.

yay

Metinde kullanılan *yay* kelimesi yerine yazmada 176. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *yay ~ ya ya ‘nī kemān at (52a)*.

yay ~ ya ‘nī kemān (52a).

yay ~ kemān kad (173b).

yalın

Anlamı “ateş şulesi” olan *yalın* kelimesi +dın ayrılma hali eki ile *yalındın* şeklinde 48. gazelde geçerken şu açıklama yapılmıştır: *yalındın ~ şu ‘le-i āteş demekdür (15a)*. *yalın* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1036; EDPT: 931a.

yalındın ~ āteş ve şu ‘lema ‘nāsınadır (65a).

yalıngan ~ şu 'le étmeyine dërler (133a)

yana

Doğu Türkçesi metinlerine “yine, gayrı, tekrar, bir kere daha” anlamlarına gelen *yana* kelimesi yerine yazmada 31. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *yana ~ yine demekdür ve özge ya 'nī ğayri ma 'nāsına gelür* (10b). *yana* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1037; EDPT: 943a; DLT: 948.

yana ~ yine demekdür (24b), (123a).

yaş

Metinde “genç” anlamında kullanılan *yaş* kelimesi 342. gazelde çokluk eki ile geçerken şu açıklama yapılmıştır: *yaşlar ~ tıfillar; yaş - tıfl, küçük; yaşlar tıfillar* (99b). *yaş* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011; 1039; EDPT: 975b.

yaşurun

Anlamı “gizlice” olan *yaşurun* kelimesi yerine yazmada 49. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *yaşurun ~ mahfî ma 'nāsınadur* (15b). *yaşurun* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1040.

yaşurun ~ gizli, mahfî (158a).

yël

Metindeki anlamı “yel, rüzgar” olan *yël* kelimesinin karşılığı olarak yazmada 245. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *yël ~ savuğ yele dërler ki günlerde eser* (71b). *yël* kelimesi için bkz. DLT: 974.

Nevâyî'nin şiirlerinde geçen bazı isimler için Oğuzca verilen açıklamaları alfabetik olarak aşağıdaki gibi listelemek mümkündür.

Çağatay Türkçesi	Batı Türkçesi	Sayfa ve satır numarası
'ömrđin soğ	āhir ma 'nāsına ya 'nī 'ömrđin şora ve bāde	155a/4
ağ öyidin	ağ öy hayme çerğe itlağ olunur ve gāhī fānūs ma 'nāsına gelür (senglāh)	67a/8
alğayı	peşmīne dībā kıızıl düki derisinden olan kürke dërler kıızıl çubulğı here dërler (senglāh)	87b/4

ermān	ārzū ma'nāsına	161b/4
asru	ziyāde ve çok	137a/9
asru	ziyāde ve çok	137b/4
ayağçı	ayağçı sākīdir	158a/14
bāde pālādın	pālādın-pālād kuş ve sāyir hayvānāt yavrusuna söyler (senglāḥ)	165b/14
barça	barça ya'nī cümle	186b/4
başāğlıg	peykānlu başaq peykān	100b/3
bat	ya'nī tiz zūd	22b/3
bat bat	tez tez geç muḳābeledür	69b/4
bat bat	tez tez basa basa	137b/9
bat bat	tez tez zūd zūd ma'nāsına	139b/10
bēgidin	ağa ma'nāsına	131a/8
birin birin	ya'nī bir bir	128a/1
bozuğ	vīrāne ma'nāsınadür	64b/1
bozuğnı	bozuğ vīrānedür	156a/2
cānım cānı mu	ki terk arasında mı dērler, mihr cān mıdır yā rūḥ mıdır	140a/10
çergede	çerge şaf ma'nāsınadur (senglāḥ)	10a/13
dağı	birisi daḡı demekdür	158a/3
dēk	emrdür, ya'nī düz ma'nāsınadur	75b/7
ēlgige	ya'nī kabakça	48a/4
ēkev	ēkev ya'nī ikimiz bile, nefereyn, her dū berāber	161a/12
ēkin	ēgin çeken, dūş ma'nāsına (senglāḥ)	124a/1
ēz	iz, ayak izine söyler	59b/4
feş	'abā ve libās-ıḡarīr	71b/5
incüsi	dürr ma'nāsına ve ḡātūn perde- nişīnine dērler	155a/2
isi	ḡoḡusu bŷı ma'nāsına	76a/3
itik	keskin ve tiz	13b/7
ḡınıḡ	ḡınıḡ ve ḡuş menzili ma'nāsınadur	13a/9
ḡatıḡ	saḡt ve berk	68b/6
ḡaysı	ḡanḡı ya'nī küdām	123a/10
kecek	ördek egricesine söylerler	51a/3
kēme	gemi ve keştī	47b/12
kēmege	keştī gemi	47b/11
kēyiklerini	āḡŷya dērler	71b/11

kīz	nemed / kiçenmez	122a/13
kın	şikence kın ma'nāsınadır	70b/5
kıziķ	isti / germ	49b/4
ķızıķ	kenār ve issi ma'nāsına	98a/2
ķol	el ve bāzū ma'nāsına	184a/12
kōņlek	mevc-i deryā ve saz çal ma'nāsına gelür ve āhenk ma'nāsına	89a/1
kōņlekim	kūñle emrdür ve sāz çal ma'nāsınadır	54a/1
kōp	kāf-1 'arabīle çok ma'nāsınadır	20b/1
ķoş	iki dolu ķoşa dērler	74b/2
ķoş	ķoş iki dolu ķadehe dērler ve ķoş emrdür ya'nī menzūc et	123a/8
ķorģan ara	ķoşuna dērler	66b/7
kūlgūsi	gūlmeki ve bema'nā-yi ķaftān nīz āmede	87a/11
lāşkey	leş hayfe ma'nāsınadır	149a/11
maşab	peşmīne libās ve 'abāya dērler	71a/11
mīrek	kiçik ma'nāsınadır	124a/2
mū	ya'nī tük ma'nāsına	65a/3
mu ēkin	ya'nī böyle midir	123b/4
muñluģ	belā vū miñnet ma'nāsına	11b/6
nē asiģ	ne fayda ma'nāsınadır	64b/2
oķ	tīz ve hemān ma'nāsına	70a/5
oķ	tīr ve oķ tīz ya'nī zūd ma'nāsına ve ķaşd ma'nāsına dağı gelür	98b/12
oķ	zūd tīz ma'nāsına	132a/11
oķ	çok ve vāķi' olmış	160a/2
otluģ	āteşnāk ve odlu	54a/5
otun	odun ma'nāsınadır	69b/13
ōte ōte	mübālaģadur ya'nī ĥadden ziyāde (senglāĥ)	42a/7
ōzgeçe	ģāyet ve ešhāma'nāsına	54a/8
şimāl	deyr dağı taraf ma'nāsına	88b/9
şırdağı	zeyn ķaftānı dērler	66b/13
sūņek	şora ya'nī āĥir	50b/13
sūņek	āĥir ma'nāsına	89a/3
sūņekler	sōndürmek ma'nāsınadır	44b/12
sūrūģ	gele, sūrū ma'nāsına	90a/8
sūrūģ	gele ve bölük ma'nāsına	135a/7

süzük	ya'nī şaf	68b/6
taldın	dal ya'nī ağaç budağı	119a/8
tamuğdın	tamuğgayn ile ve kâfla cehennemdür türkī	191a/4
Tarhan	tayife adıdur	73a/11
til	zebān dil	28a/9
tınmağur	nātüvān ve za'if olur	58b/2
tınmağur	za'if ve nā-tuvān	156a/10
tirig	deri ve diri zinde ma'nāsınadur	110b/12
tirig	diri zinde	129b/1
tiş	dendān teş emrdür ya'nī ol sūrāḥ eyle ma'nāsınadur	112b/12
töküz	kāmil ve tamām	61a/14
tola	dolu ve pür ma'nāsınadur	10a/3
tola	dolu ve pür	11a/6
tola	dolu ya'nī pür	189b/6
tolun	dolu pür ma'nāsınadur	54b/12
tolun	dolu pür ma'nāsına	104b/12
tolunay	tola ve tolunı dolu pür ma'nāsınadur	12a/5
töşük	delük ya'nī sūrāḥ	43b/4
tuştuşdın	muḳābil ve berāber	115a/10
tuştuşımdın	berāber muḳābil karşı; tuştuşımdın ya'nī eṭrāfindan (senglāḥ)	100a/4
tuştuşımdın	muḳābil ve berāber	145a/12
tügen	dāğ, 'arabīlekeyy, türkī dügen	136a/4
tügenlerdür	ya'nī dāğlardur munı	11b/1
tüş	ya'nī düşde yuḳu ve muḳābil ve karşı ve ṭaraf cānib ma'nāsına gelür (senglāḥ)	56a/5
tüşte	tüş düş ve berāber ve muḳābil ve karşı ve ṭaraf cānib ma'nāsına gelür (senglāḥ)	166a/11
uçmağ	hareket ve ıztırābdır	152b/5
uyat	şerm ḥayā	22a/5
yay	ya ya'nī kemān at	52a/1
yay	ya'nī kemān	52a/11
yay	kemān ḳad	173b/7
yalındın	şu'le-i āteş demekdür	15a/12
yalındın	āteş ve şu'le ma'nāsınadur	65a/11
yalınğan	şu'le etmeyine dērler	133a/3

yana	yine demekdür ve özge ya'nī ğayri ma'nāsına gelür	10b/4
yana	yine demekdür	24b/1
yana	yine demekdür	123a/10
yaşlar	tıfillar yaş tıfl küçük yaşlar tıfillar	99b/3
yaşurun	maḥfī ma'nāsınadır	15b/8
yaşurun	gizli maḥfī	158a/11
yēli	savuk yele dērler ki günlerde eser	71b/8

4.1.2. Fiil Açıklamaları

ağrı-

Anlamı “ağrımak” olan *ağrı-* kelimesi gelecek zaman ekiyle 165. gazelde geçerken yanlış bir açıklama yapılmıştır: *ağrıḡu ~ ağarur gibi ma'nāsı* (49a). *ağrı-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 894; EDPT: 91a; DLT: 544.

aķız-

Metinde “akıtmak” anlamına gelen *aķız-* kelimesi teklik 2. şahıs emir kipinde *aķızḡil* yazmada 32. gazelde kullanılırken altına şu açıklama yapılmıştır: *aķızḡil ~ ya'nī aķıt* (10b). *aķız-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 895; EDPT: 82a.

asra-

Metindeki anlamı “saklamak, korumak” olan *asra-* kelimesinin karşılığı olarak 92. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *asraḡil ~ asra, şakla ya'nī ḥıfz eyle* (28a). Daha sonra bu fiil ile ilgili başka sayfalarda da benzer açıklamaların yapıldığı dikkat çekmektedir. *asra-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 901.

asra ~ şakla, ḥıfz eyle (72b).

asra ~ şakla ya'nī ḥıfz eyle (137b), (184b).

asraḡanımı ~ şakla, ḥıfz eyle (157a).

ata-

Anlamı “ad koymak, adlamak” olan *ata-* kelimesi yerine yazmada 38. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *atap ~ atap ya'nī ad koyup* (12a). *ata-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 902; EDPT: 42a.

ayt-

Metinde geçen *rāst ayt-* kelimesi yerine yazmada 216. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *rāst aytar ~ diyek ve söyliyek* (63b).

bar-

Metinde “gitmek” anlamında kullanılan *bar-* kelimesi 300. gazelde geçerken “var” anlamına gelen *bar* isminin de açıklandığı görülür: *bardük ~ var ma ‘nāsına ve iflās ve kāhil emr ma ‘nāsınadır ya ‘nī var git (senglāh)* (87b).

246. gazelde ise bu fiil *barğanıydın* şeklinde geçerken şu açıklama yapılmıştır: *barğanıydın ~ ya ‘nī sen gidelü* (72a). *bar-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 907; EDPT: 354a; DLT: 573.

barıp barıp ~ var varıp dağı var git ma ‘nāsına (161a).

bolğu dēk

Anlamı “olacak gibi” olan *bolğu dēk* kelimesi yerine nüshada bu kelimenin karşılığı olarak 617. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *bolğu dēk ~ ya ‘nī olsa gerek* (176a).

çubul-

Doğu Türkçesi metinlerinde “ucu parelenmek, didilmek, ip çözülüp sarmaşmak, eskilikten didilmek” anlamına gelen *çubul-* kelimesi yerine yazmada 299. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *çubulğan ~ çubulğan ya ‘nī üzülen ve didilen ve pārelenen (Senglāh)* (87b). *çubul-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 928; Rahimi, 2021: 280.

çüçüt-

Metindeki anlamı “tatlı eylemek” olan *çüçüt-* fiili yerine yazmada 69. gazelde şu açıklama yapılmıştır. *çüçüt ~ çüçüt emrdür, ya ‘nī şirīn eyle* (21b). *çüçüt-* için bkz. Kaçalın, 2011: 928.

de-

Metindeki anlamı “demek” olan *de-* kelimesi yerine nüshada bu kelimenin karşılığı olarak 552. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *dey ~ dey ya ‘nī dēyin ve dēr* (157a).

Daha sonra al- yeterlilik fiili ile beraber kullanılırken 117b. sayfasında şu açıklama yapıldığı dikkat çekmektedir: *deye alman deye alman deye bülmezsın aldın alman ola bülmesin (Senglāḥ)* (117b). *dē-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 929; EDPT: 433b.

êlt-

Anlamı “iletmek, götürmek” olan *êlt-* kelimesi 61. gazelde teklik 3. şahıstageniş zamanın şart birleşik çekimi olarak *êltür êse* şeklinde geçerken şu açıklama yapılmıştır: *êltür êse ~ ya ‘nī aparsa* (19a). *êlt-* fiilinin diğer yerlerde de *apar-* fiili ile açıklandığı görülmektedir. *êlt-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 933; EDPT: 132a.

êltür ~ ya ‘nī aparur (19a).

êltürler ~ ya ‘nī aparurlar (175a).

itür-

Anlamı “tez ve keskin eylemek” olan *itür-* kelimesinin Oğuzca karşılığı olarak şu açıklama yapılmıştır: *itür ~ tîz ve keskin* (60). *itür-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 950.

katıl-

Metinde “katılmak” anlamında kullanılan *katıl-* kelimesi yerine yazmada 176. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *katıldı ~ katıldı ya ‘nī peymāne duttı* (52b).

ķaygur-

Anlamı “kayırmak, kaygılanmak” olan *ķaygur-* kelimesi yerine yazmada 50. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *ķaygurup ~ ya ‘nī ķaygu çekip* (15b). *ķaygur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 956; EDPT: 599a.

ķozġa-

Anlamı “karıştırmak” olan *ķozġa-* kelimesi yerine nüshanın 582. gazeline şu açıklama yapılmıştır: *ķozġadı ~ perīṣān eyledi ķozġanup ya ‘nī perīṣān olup* (164b). Aynı fiil 249. gazelde teklik 2. şahıs olumsuz emir kipinde geçerken *z* harfinin noktası koyulmadığı için Oğuzca karşılıkları yazan kişi kelimeyi *ķorġa[n]* şeklinde okumuş ve bu kelimenin açıklamasını yapmıştır: *ķorġa ve ķorġan ḥiṣār ve ķal‘e ma‘nāsınadur* (73a). *ķozġa-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 966.

könle-

Divanın 182. gazelinde *könlekim* kelimesi geçmektedir. Ancak Oğuzca karşılıkları yazan müstensih kelimeyi *könle kim* şeklinde okumuş olmalı ki şu açıklamayı yapmıştır: *könlüm ~ könge emrdür saz çal ma'nāsınadır* (54a).

köy-

Doğu Türkçesi metinlerinde “yanmak” anlamına gelen *köy-* kelimesi Batı sahasında kullanılmadığından 369. gazelde şu açıklama yer almıştır. *köydi ~ ot duttı, yandı* (107a). *köy-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 972; EDPT: 726b; DLT:758.

kutkar-

Metindeki anlamı “kurtarmak” olan *kutkar-* kelimesi 75. gazelde teklik 1. şahıs emir kipi çekiminde *kutkaray* şeklinde geçerken altına şu açıklama yapılmıştır: *kurtarmak, halāş etmek* (75b). *kutkar-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 970; EDPT: 649b; DLT: 751.

kutul-

Anlamı “kurtulmak” olan *kutul-* kelimesi yerine nüshada 181. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *kutulguñ ~ soyunmak ve mağrūr olmak* (53b). *kutul-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 971; EDPT: 650a.

lāvlāv yan-

Metinde yer alan bu kelime yerine nüshada bu kelimenin karşılığında 344. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *lāvlāv yanar ~ zebānelü veşu 'lelü, lāvlāşu 'lelü ot ve zebānelü nār* (100a).

ökür-

Anlamı “yüksek sesle dengesiz, karışık ağlamak” olan *ökür-* kelimesi yerine yazmada 208. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *ökürür ~ ağladı, ökürmek ağlamak* (61b). *ökür-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 984; EDPT: 113b; Rahimi, 2021; 285.

öksül-

Anlamı “eksilmek, azalmak” olan *öksül-* fiili 157. gazelde *öksülse* şeklinde geçerken şu açıklama yapılmıştır: *öksülse ~ ya'nī eksik olsa* (47a).

ösrük-

Metindeki anlamı “mest olmak, sarhoş olmak” olan *ösrük-* kelimesi yerine yazmada 75. gazelde *asru* kelimesi ile karıştırılmış olmalı ki şu açıklama yapılmıştır: *vehösrüküp ~ ve çok, ziyāde* (23a) *ösrü-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 987; EDPT: 251a.

sağın-

Metindeki anlamı “anmak, sanmak, zannetmek” olan *sağın-* kelimesi yerine yazmada bu kelimenin karşılığı olarak beş yerde açıklama yapıldığı görülmektedir: *sağın-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 990; EDPT: 812b.

sağındı ~ ya 'nī zann étđi (21a).

sağınma ~ zann étme ve gümān eyleme (73a).

sağınma ~ ya 'nī zann étme (99b).

sağınur ~ yād ve zann olunur (121b).

sağınğay ~ hıfz eylemege ve takdir eylemege (165b).

sayğal-

Metinde “sayılmak, harçlanmak” anlamlarında kullanılan *sayğal-* kelimesi yerine yazmada 160. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *sayğalur ~ tükenür ve tamām olur* (48a). *sayğal-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 993; EDPT: 859a.

sep-

Metindeki anlamı “serpmak, saçmak” olan *sep-* kelimesi yerine nüshada karşılığı 554. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *seperler ~ seperler ya 'nī yalğuz şehā ma 'nāsına* (157a).

talaş-

Metindeki anlamı “gerçekten ve yalandan sözle davranışla çekişmek, cenk etmek” olan *talaş-* kelimesinin karşılığı olarak 294. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *talaşman ~ çekişmek ve ceng étmekdür* (86a). *talaş-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1004; EDPT: 502a.

talpın-

Metinde “çalışıp çabalamak” anlamında kullanılan *talpın-* kelimesi geniş zaman 3. teklik şahıs çekimi ile *talpınur* yazmada 39. gazelde geçerken şu açıklama yapılmıştır: *talpınur ~ talpınmağ çalışmağdur ve pā urmağ* (12b). Aynı fiil 507. gazelde 2. teklik olumsuz emir kipinde *talpınma* olarak geçerken altına şu açıklama yapılmıştır: *talpınma ~ çalışma ve dest-ü pā urma* (144b). *talpın-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1004; EDPT: 493b.

tam-

Anlamı “damlamak” olan *tam-* fiili şimdiki zamanda çekimlenmiş olarak geçerken Oğuzca olarak 161. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tamadur ~ damıcı ma'nāsına* (48a).

Aynı fiil yine “damlamaktadır” anlamıyla 161. gazelde geçmiştir. Ancak bu kelime için yazmada sehven *tamuğ* kelimesiyle karıştırılarak şu açıklama yapılmıştır: *tamadur ~ cehennem ma'nāsınadur ve tamarreg ma'nāsına gelür* (48a).

tarğat-

Anlamı “dağıtmak” olan *tarğat-* kelimesi yerine 66. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tarğatma ~ ya'nī tağıtma* (20b). *tarğat-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1008.

tart-

Doğu Türkçesi metinlerinde “çekmek” anlamında kullanılan *tart-* kelimesi yerine yazmada 176. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tartar ~ tartar ya'nī çeker* (52b). Divanın 588. gazelinde ise gelecek zaman eki almış olan fiilin altına sıfat-fiil ile Oğuzca karşılık verildiği dikkat çekmektedir: *tartıqay ~ düzen ve tağıdan ve perīşān eyleyen* (166a). *tart-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1008; EDPT: 534b; DLT: 858.

tavşal-

Metinde “zebun omak” anlamına gelen *tavşal-* kelimesi yerine yazmada 334. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tavşaldıñ ~ yorulduñ, tavşalmağ, yorulmağ (Senglāh)* (97a). *tavşal-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1010; EDPT: 446b.

tlmr-

Metindeki anlamı ‘‘göz yaşarmak’’ olan *tlmr-* kelimesi yerine nüshada 478. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *tlmrsem ~ közüm yaşasa ya’n ağlasam* (136b). *tlmr-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1012; EDPT: 500b.

teskn tur-

Metinde ‘‘sakin durmak’’ anlamında kullanılan *teskn turadur* ifadesi yerine yazmada 161. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *teksn turadur ~ skin olur ve şabr eyler* (48a).

titre-

Anlamı ‘‘tirtremek’’ olan *titre-* kelimesi yerine nüshada 515. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *titreben ~ sağlamak ve zbt etmek* (146b).

tur-

Metindeki anlamı ‘‘durmak, sakın olmak’’ olan *tur-* kelimesi yerine nüshada bukeliemenin karşılığı olarak 569. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *turđuna ~ turđun ya’n durun* (161b). *tur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1025; EDPT: 529b; DLT: 901.

turđuz-

Anlamı ‘‘durdurmak’’ olan *turđuz-* kelimesinin karşılığı olarak nüshada şu açıklama yapılmıştır: *turđuzup ~ ya’n durđuzup* (178a). *turđuz-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1025.

uaş-

Anlamı ‘‘karşılaşmak’’ olan *uaş-* kelimesi 166. gazelde geniş zaman ekiyle geçerken sayfa kenarında kelime şöyle açıklanmıştır: *uçaşur ~ uçaşur ya’n muabil olur* (49b).

uyal-

Metindeki anlamı ‘‘utanmak’’ olan *uyal-* kelimesi yerine yazmada bu kelimenin karşılığı olarak 526. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *uyaldı ~ şerm tdi ve şay’ tdi* (149b). *uyal-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1032; EDPT: 272b; DLT: 927; Rahimi, 2021: 288.

yağ-

Anlamı “tesir etmek” olan *yağ-* kelimesi yerine yazmada 53. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *yağılıp ~ ya ‘nī te ‘sīr edip* (16b).

yalkıt-

Anlamı “bıktırmak, rahatsız etmek” olan *yalkıt-* kelimesi yerine nüshada 521. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *yalkıtma ~ temelluğ étme, yalkınma incinme ve āzurde eyleme ma ‘nāsına* (148a). *yalkı-* kelimesi için bkz. Rahimi, 2021: 289.

yasal-

Metindeki anlamı “düzülmek” olan *yasal-* kelimesi yerine nüshada 619. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *yasalğan ~ ya ‘nī düzülen* (177a). *yasal-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 974a.

yaşun-

Anlamı “gizlenmek” olan *yaşun-* kelimesi 409. gazelde *yaşuna alman* şeklinde geçerken altına şu açıklama yapılmıştır: *maḥfī ve gizli olmazsın* (117b). *yaşun-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 976b; Rahimi, 2021: 290.

yaşur-

Metindeki anlamı “gizlemek” olan *yaşur-* kelimesi yerine yazmada 150. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *yaşurur ~ gizletti, maḥfī etti* (45a). *yaşur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1039; EDPT: 979b.

yāve ayt-

Metinde “anlamsız söz söylemek” anlamında 413. gazelde *yāve aytur mēn* şeklinde yer alırken Oğuzca karşılıkları yazan müstensih *yavuk* kelimesiyle karıştırmış olmalı ki şu açıklama yapılmıştır: *yāve aytur mēn ya ‘nī yakın eyleserem* (119a).

yay-

Metinde “yaymak” anlamında kullanılan *yay-* kelimesi yazmada 172. gazelde geçmektedir. Yazmada bu kelime için şu açıklama yapılmıştır: *yayar ~ yayar kemāl eyler yaydı ya ‘nī fāş etti* (51a).

yazğur-

Anlamı “suçlamak” olan *yazğur-* kelimesi yerine nüshada 583. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *yazğuray ~ çağkray ve kayğu çekmek* (165a). Aynı kelime nüshada yer alan 469. gazelde *yazğurmanız* şeklinde geçerken *bed söylemeyeniz* şeklinde karşılanmıştır (134a). *yazğur-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1041; EDPT: 983b; Rahimi, 2021:290.

yeη-

Anlamı “yenmek, galip olmak” olan *yeη-* kelimesi 339. gazelde 2. teklik şahıs emir haliyle geçerken şu açıklama yapılmıştır: *yeηgil ~ emrdür ya ‘nī muẓaffer ol* (98b).

yüzlen-

Anlamı “yönelmek, yüz tutmak” olan *yüzlen-* kelimesi yerine nüshada şu açıklama yapılmıştır: *yüzlenmegey ~ ya ‘nī teveccüh étmesün* (184a). *yüzlen-* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 1045; EDPT: 987b; DLT: 994.

Nevâyî’nin şiirlerinde geçen bazı fiiller için Oğuzca verilen açıklamaları alfabetik olarak aşağıdaki gibi listelemek mümkündür.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
ağrıgu	ağarur gibi ma‘nāsı	49a/9
aķızğıl	ya‘nī aķıt	10b/13
asra	saķla hıfz eyle	72b/9
asra	saķla ya‘nī hıfz eyle	137b/8, 184b/5
asrağanımı	saķla hıfz eyle	157a/10
asrağıl	asra saķla ya‘nī hıfz eyle	28a/9
atap	atap ya‘nī ad koyup	12a/11
bardik	var ma‘nāsına ve iflās ve kāhil emir ma‘nāsınadır ya‘nī var git (senglāḥ)	87b/11
barğanıḡdın	ya‘nī sen gidelü	72a/1
barıp barıp	var varıp daḡı var git ma‘nāsına	161a/13
bolğū dēk	ya‘nī olsa gerek	176a/11
çubulğan	çubulğan ya‘nī üzülen ve didilen ve pārelenen (senglāḥ)	87b/3
çüçüt-	çüçüt emrdür ya‘nī şīrīn eyle	21b/6
deye alman	deye alman deye bülmezsın ala alman ala bülmezsın (senglāḥ)	117b/10
éltür	ya‘nī aparur	19a/12

éltür ése	ya'nī aparsa	19a/9
éltürler	ya'nī aparurlar	175a/4
itür	tīz ve keskin	60a/1
ķatıldı	ķatıldı ya'nī peymāne duttı	52b/1
kayğurup	ya'nī kayğu çekip	15b/13
ķozğadı	perīşān eyledi ķozğanup ya'nī perīşān olup	164b/8
könle	könge emrdür saz çal	54a/1
köydi	ma'nāsınadır ot dutdı yandı	107a/4
ķutķaray	ķurtarmaķ ħalāş étmek	75b/10
ķutulğuş	soyunmaķ ve mağrūr olmaķ	53b/7
lāvlāv yanar	zebānelü ve şu'lelü, lāvlā şu'lelü ot ve zebānelü nār	100a/4
ökürür	ağladı, ökürmek - ağlamaķ	61b/1
öksülse	ya'nī eksik olsa	47a/6
ösrüküp	ve çok, ziyāde	23a/5
rāst aytar	diyek ve söyliyek	63b/7
sağındı	ya'nī zann étdi	21a/13
sağınğay	ħıfz eylemege ve taķdir eylemege	165b/7
sağınma	zann étme ve gümān eyleme	73a/4
sağınma	ya'nī zann etme	99b/8
sağınmas	yād ve endīşe ve fikr étmez	124b/5
sağınur	yād ve zann olunur	121b/8
sayğalur	tükenür ve tamām olur	48a/3
seperler	seperler ya'nī yalguz şehā ma'nāsına	157a/13
talaşman	çekişmek ve ceng étmekdür	86a/4
talpınma	çalışma ve dest-ü pā urma	144b/2
talpınur	talpınmaķ çalışmaķdur ve pāurmaķ	12b/10
tamadur	damıcı ma'nāsına	48a/5
tamadur	cehennem ma'nāsınadır ve ţamarreg ma'nāsına gelür	48a/7
tarķatma	tarķatma ya'nī tağıtma	20b/1
tartar	tartar ya'nī çeker	52b/3
tartķay	düzen ve tağıdan ve perīşān eyleyen	166a/10
tavşaldıñ	yorulduñ, tavşalmaķ, yorulmaķ (senglāħ)	97a/6
télmürsem	közüm yaşasa ya'nī ağlasam	136b/10

teskîn turadur	sâkin olur ve şabr eyler	48a/7
titreben	sağlamak ve zabt etmek	146b/2
turgunça	turgun ya'nî durun	161b/1
turguzup	ya'nî durguzup	178a/13
uçaşur	uçaşur ya'nî muqâbil olur	49b/3
uyaldı	şerm etti ve hayâ'etti	149b/5
yaşılıp	ya'nî te'sîr edip	16b/14
yalkıtma	temellük etme / yalkınma incinme ve âzurde eyleme ma'nâsına	148a/6
yasalğan	ya'nî düzülen	177a/12
yaşuna alman	maḥfî ve gizli olmazsın	117b/8
yaşurur	gizletti maḥfî etti	45a/4
yâve aytur mên	yâve aytur mên ya'nî yakın eylerem	119a/1
yayar	yayar kemâl eyler yaydı ya'nî fâş etti	51a/12
yazguray	çaḡray ḡayḡu çekmek	165a/3
yazgurmañ	bed' söylemeyeniz	134a/8
yeñgil	emrdür ya'nî muzaffer ol	98b/4
yüzlenmegey	ya'nî teveccüh etmesün	184a/5

4.2. Yapı Açıklamaları

+ğına

Küçültme eki olarak Çağatayca metinlerde yaygın şekilde kullanılan *+ğına* eki *az* kelimesiyle divanın 29. gazelinde geçmiştir. Sayfa kenarına ise ekin açıklaması yapılmış, beyitte geçen *azğına* kelimesinin Oğuzca karşılığı verilmiştir: *+ğına edât-ı tasğirdür, azğına ya'nî azıcık demekdür* (10a). *+ğına* eki için bkz. Kaçalın, 2011: 942.

+ça

Nüshada 173. gazelde *akşamgaçakelimesinin* içinde geçen *+ça* eki için altına şu açıklama yapılmıştır: *+ça eṣhā, ḡāyet* (51b). Aynı ek 183. gazelde *tañgaça* şeklinde geçerken sayfa kenarına daha ayrıntılı açıklama yapıldığı görülür: *tañgaça ya'nî sabāḡa deyin aḡşamgaça yani aḡşama deyin (senḡlāḡ)* (54a).

+çerek

Metinde 171. gazelde *özgeçerek* kelimesi geçerken +*çe*+*rek* eklerinin birleşimi ve anlamı için şu açıklama yapılmıştır: *çerek ~ +çerek ve +cük haber-i sağardur* (51a).

dék

Anlamı “gibi” olan *dék* edatı yerine yazmada 413. gazelde, sayfa kenarında şu açıklama yapılmıştır: *edāt-ı teşbīhdir, kimi ma'nāsına bir lafz ile isti'māl olur; tenhā isti'māl olunmaz; ve -sun ma'nāsına gelir; meşelen barsun yā asrasun bar dék asra dék demekdür* (119a). *dék* eki için bkz. Kaçalın, 2011: 930; EDPT: 475a.

èkin

Anlamı “iken” olan *èkin* yerine yazmada 34. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *èkin kâf-ı 'acemî-ile rābı̄tadur mundağ; ve mu èkin ya'nī böyle midir* (11a). *èkin* kelimesi için bkz. Kaçalın, 2011: 933; EDPT: 193b.

êmüştǖk sèn

Metinde yer alan *êmüştǖk sèn* ifadesi için nüshada 456. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *êmüştǖk sèn ~ falān imiş sen* (130a). Azerbaycan sahasında hazırlanan bir Nevâyî Sözlüğünde ise aynı yapının kâf-ı Arabî ile telafuz edildiği, *imiş imiş sèn* anlamına geldiği kaydedilmiştir.⁶²

èrkin

Metindeki anlamı “acaba” olan *èrkin* kelimesi yerine yazmada 177. gazelde şu açıklama yapılmıştır: *fī 'lün aħirine ilhak olur istifhām ma'nāsınadur; edāt-ı istifhām ile cem' olur ve èrür mā'nāsınadur* (52b).

èrse

Metinde “ise” anlamına gelen bu kelime 165. gazelde *kıldım èrse* şeklinde geçerken üstüne şu açıklama yapılmıştır: *şehād-āmīz bir lafz-la isti'māl olunur; meşelen bar èrse, yok èrse ~ varsa, yoksa ma'nāsınadur (senglāh)* (49a).

Nüshada Çağatay Türkçesine özgü bazı yapıların Oğuzca verilen açıklamalar aşağıda alfabetik olarak listelenmiştir.

⁶² Sinan Uyğur, *Azerbaycan Sahasında Yazılmış Çağatayca Bir Sözlük Luğāt-i Nevâyî* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 74.

Çağatay Türkçesi	Oğuzca	Sayfa ve satır numarası
azğına	+ğına edāt-1 taşğirdür azğına ya'nī azıcık démekdür (senglāḥ)	10a/9
+ça	+ça ešhā, gāyet	51b/2
+ça	tañğaça ya'nī şabāḥa deyin aḥşamğaça ya'nī aḥşama deyin (senglāḥ)	54a/8
+çerek	+çerek ve cük ḥaber-i sağardur	51a/5
dék	edāt-1 teşbīhdür, kimi ma'nāsına bir lafz ile isti'māl olur; tenhā isti'māl olunmaz; ve -sun ma'nāsına gelür; meşelen barsun yā asrasun bar dék asra dék dêmekdür	119a/1
ekin	ekin kâf-1 'acemī ile rābıḥadur mundaḳ ve mu ekin ya'nī böyle midir	11a/8
emüştük sên	falan imiş sen	130a/8
érkin	fi'lün aḥirine ilḥak olur istifhām ma'nāsınadur; edāt-1 istifhām ile cem' olur ve érür mā'nāsınadur	52b/7
érse	şehād-āmīz bir lafz-la isti'māl olunur; meşelen bar érse, yok érse ~ varsa, yoksa ma'nāsınadur (senglāḥ)	49a/9

SONUÇ

Şair, edip, yazar, devlet adamı gibi sıfatlara sahip olan Ali Şir Nevâyî, Doğu Türkçesinin ve bütün olarak Türk edebiyatının en büyük kişiliğidir. Eserleri asırlarca bütün Türkler tarafından çok sevilerek okunmuştur. Nevâyî, sağlığında bütün Türk illerinde tanındığı gibi şairler tarafından kendisine taklit edilmiş, nazireler yazılmıştır. Bu tür faaliyetleri Anadolu sahasında da görmek mümkündür. Batı Türklük sahasındaki şairler arasında Doğu Türkçesi ile şiir yazma geleneği Nevâyî'nin etkisiyle asırlarca devam etmiştir. Osmanlı şairlerinin de Doğu Türkçesi ile pek çok eser kaleme aldıkları görülmektedir. Tanzimat döneminin önemli şahsiyetleri de Doğu Türkçesine ilgi duymuş bu konularla ilgili yazılar yazmışlardır.

Nevâyî'nin eserleri yaşadığı dönemde Türk dünyasında yaygınlık kazanmış ve eserleri çeşitli kültür merkezlerinde istinsah edilmiştir. Bu istinsah faaliyetleri Batı Türklük sahasında da yapılmıştır. Nevâyî'nin eserleri Batı Türkleri tarafından doğrudan okunmuş ve anlaşılmıştır. Ancak bazı kelime ve yapılar anlaşılmadığından madde başları Çağatay Türkçesi, açıklamaları ise Batı Türkçesi olan sözlükler hazırlanmıştır. Bu sözlükler *Abuşka* gibi müstakil ve hacimli sözlükler olduğu gibi Nevâyî'nin eserlerinin sonuna eklenen kısa, muhtasar sözlükler, kelime karşılıkları listesi mahiyetinde de olmuştur. Ancak Nevâyî'nin bazı eserleri Oğuz Türkçesine aktarılmış veya uyarlanmıştır. Günümüze kadar ulaşan Nevâyî eserlerinin Oğuz Türkçesine uyarlanan ya da Oğuzca karşılıkların yazıldığı nüshalarının tespit edilmesi, Doğu Türkçesi ve Oğuzca farklılıklarının ortaya konulması bakımından önemlidir. Şairin doğrudan Oğuzcaya aktarılan *Mecâlisü'n-Nefâ'is*, *Ferhad ü Şîrîn*, *Tevârih-i Mülûk-i Acem* gibi eserlerinin nüshaları bilinmektedir. Bunun dışında Akkoyunlu sarayında oluşturulan *Akkoyunlu Divanı* ve *Nevâyî Şiirleri Seçkisi* Doğu ve Batı Türklük sahaslarının edebi ve dil ilişkilerinin tespit edilmesi açısından önemlidir.

“Nevâyî'nin *Garâ'ibü's-Sıgar* Divanının Oğuz Türkçesi Karşılıklı New York Nüshası Üzerine İnceleme” başlıklı bu tez, Kolombiya Üniversitesi Yazma Eserler Kütüphanesinde bulunan nüsha üzerine hazırlanmıştır. Nestalik hattıyla 1574-1575 yıllarında istinsah edilen nüshanın müstensihisi kesin olarak bilinmemektedir. Nüshada 612 gazel, 2 müstezâd, 3 muhammes, 1 terci'-i bend, 1 mesneviyye, 49 kıt'a, 115 rubai olmak üzere toplam 778 şiir bulunmaktadır.

Divanda metin siyah mürekkep ile yazılmıştır. Ancak bazı kelimelerin altında genellikle kırmızı, bazen siyah mürekkeple Oğuzca karşılıkları verilmiş, Oğuzca açıklamalar yapılmıştır. Oğuzca karşılıklar nüshanın oluşturulduğu 16. yüzyılda değil, daha sonra başka bir kişi tarafından eklendiği anlaşılmaktadır. Çünkü bazı kelime karşılıkları ve açıklamalardan sonra *Senglah* kaydı düşülmüştür. Bilindiği gibi *Senglah* sözlüğü 1758-1760 yılları arasında Mirza Mehdi Han Esterabadî tarafından oluşturulmuştur. Demek *Garâ'ibü's-Sıgar*'ın New York nüshasında bulunan Oğuzca karşılıklar bu tarihten sonra, en erken 18. yüzyılın ikinci yarısında eklenmiş olmalıdır. Bu durumda tahminen 200 yıl sonra yazılan Oğuzca karşılıklar Nevâyî döneminin Oğuz dünyasının dil özelliklerini değil daha sonraki dönemin özelliklerini göstermektedir. Nüshada bazı kelimelerin karşılığında Oğuzca -mAlli gereklilik kipinin yer alması da bu nüshadaki Oğuzca karşılıkların 18. yüzyıldan sonra ilave edildiğini göstermektedir.

Nevâyî'deki kelimelerin Oğuzca karşılıkları genellikle Batı Türklük sahasında unutulmuş, kullanılmayan kelime ve yapılarıdır. Oğuzca karşılıklar genelde tek kelime olarak verilirken bazen birkaç kelime şeklinde verildiği, bazen açıklamaya gidildiği görülmektedir. Oğuzca karşılıklar ve açıklamaların dili Azerbaycan sahası özelliklerini göstermektedir. Nüshanın kendisi yani Çağatayca divan da Oğuz sahasında, muhtemelen yine Azerbaycan sahasında hazırlanmış olabilir.

Bütün bunlarla birlikte *Garâ'ibü's-Sıgar*'ın New York nüshasının Azerbaycan sahasında istinsah edildiği, ancak 18. yüzyılda tekrar elden geçirilerek Oğuzca karşılıklarının yazıldığı tahmin edilebilir. Nüsha Doğu ve Batı Türklük sahasının dil özellikleri, söz varlığı bakımından farklılık ve benzerliklerinin tespit edilmesi, karşılaştırmalı incelemesinin yapılması için önemli bir malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tez çalışmasında öncelikle Oğuzca karşılık olarak verilen kelime ve açıklamalar Nevâyî'deki şekilleri ile karşılaştırılarak okunmuş ve transkribe edilmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda kelimelerin yazım, ses ve şekil özellikleri, söz varlığı, kelime ve yapı açıklamaları incelenmiştir. Bu incelemeler neticesinde Çağatay Türkçesi ile Azerbaycan Türkçesi arasındaki yazım, ses ve şekil bilgisi, söz varlığı bakımından birtakım farklılıklar gözlemlenerek sıralanmıştır. Sonuç olarak Nevâyî'nin Azerbaycan sahasında satır-arası bir sözlük mahiyeti taşıyan *Garâ'ibü's-Sıgar*

divanının 18-19. yüzyılda oluşturulması bu dönemde de Nevâyî'nin şiirleri Oğuzlar arasında okunduğu, açıklamaya ihtiyaç duyulan kelime ve yapıların olduğu anlaşılmaktadır. Oğuzca karşılıkları yazan müstensih genel olarak Nevâyî'nin diline hâkim ise de bazı durumlarda verdiği karşılıklar ve açıklamalarda yanlış düşmüştür. Bu tür yanlışlar özellikle Doğu Türklük sahasının yazım özelliklerinden kaynaklandığı dikkat çekmektedir. Bütün bunlarla birlikte yer yer Oğuzca karşılıkları yazılan *Garâ'ibü's-Sıgar* divanının New York nüshası Türk dili ve lehçelerinin tarihi, karşılaştırmalı Türk lehçeleri incelemesi açısından önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üzerinde çalışılan nüshada Oğuzca karşılıkların dilinin Azerbaycan Türkçesi olduğu aşağıdaki hususlar ile netlik kazanmaktadır:

- kelime başında y- sesinin düşmesi (*yut-* fiilinin *ud-* fiili ile karşılanması, *yıl* kelimesinin karşılığı olarak *il* kullanılması, *çakın* yerine *ıldırım* kelimesinin kullanılması);

- kelime başı b->m- değişikliğinde m-'den yana olması (*dây almas mên ~ diye bilmez men, tümen ~ miñ*);

- öğrenilen geçmiş zamanın, *-dUr* düşürülerek sadece *-(y)Ip* gerundiumu ile de ifade edilebilmesi;

- *katıla siz* kelimesinin karşılığı olarak *döndürürsüz, andağ* yerine *anun kimi, uyku* karşılığında *yukı/yuğu* kelimelerinin yer alması;

- *ud-*, *qatar-*, *apar-*, *tuş et-* gibi fiillerin kullanılması;

Bunun dışında Türkçe karşılıkların yanında zaman zaman Farsçasını da paralel olarak yazması (*qaysı ~ kankı ya'nî küdām, astığa ~ der zīr, uluğ ~ ulu, büzürg*), açıklamalar yapılırken Senglah sözlüğüne başvurulması Farsçanın da kullanıldığı bir coğrafyada istinsah edildiği izlenimini vermektedir. Bu sebeple Oğuzca karşılıkların Güney Azerbaycan bölgesinde yazıldığını söylemek mümkündür.

Oğuzca karşılık olarak verilen kelimelere bakıldığında çeşitli sebeplerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu kelimeler 3 grupta toplanmıştır:

- 1) İki lehçe arasında ses bilgisi farklılığını gösterenler: *aççıg ~ acı; alarğa ~ olara, barıda ~ var iken, kerek ~ gerek, yıl ~ il*

- 2) İki lehçe arasında şekil bilgisi farklılığını gösterenler: *alarğa ~ olara, erkin ~ erür, karangusı ~ karanluğı*
- 3) İki lehçe arasında leksik farklılıkları gösterenler: *allıda ~ yanıda, andağ ~ beyle / anun kimi, asru ~ çok, barça ~ çok*

Oğuzca karşılık olarak verilen kelimelerin başında fiillerin geldiği dikkat çekmekte ve incelemeler sonucunda bu fiillerin çeşitli sebeplerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır:

- 1) Yazım farklılığı gösteren fiiller: *ağla- ~ aňla-, de- ~ de, er- ~ er-, keç- ~ geç-, kël- ~ gel-, saç- ~ saç-, sevr- ~ sev-*
- 2) Fiillerde ses değişmesi sonucu görülen farklılıklar: *ağla- ~ anla-, bar- / var-, bêlgür- ~ bellür-, bêr- ~ ver-, bol- ~ ol*
- 3) Biçimbirim farklılıkları: *arğa- ~ azdur-, alğu ~ alacak, azgur- ~ azdur-, körgüz- ~ göster-, südre- ~ sürle-/sür-*
- 4) Fiil çekiminde görülen farklılıklar: *alğan ~ alan , bilgey sên ~ bilür sen, anlağunça ~ aňlayınca-, anlaman ~ aňlamadım*
- 5) Çağatayca ve Oğuzcadaki leksik farklılık gösteren kelimeler: *asra- ~ şakla-, ayt- ~ söyle-/de-, bar- ~ git-*

Türkçe kelimenin alıntı bir kelimeyle karşılandığı durumlar genellikle Azerbaycan sahasında kullanılmayan (*yanla, tağ, tamuğ, barça, çüçük, kökümtül, ösrük, tēgre, yaruğ* vs.) kelimelerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Bazı durumlarda ise Azerbaycan sahasında alıntı kelimenin kullanımı daha yaygın kullanıldığından veya yalancı eşdeğer olabileceğinden (*saht, yan, kul, ya* vs.) ötürü verilen kelimelerden oluştuğu anlaşılmaktadır.

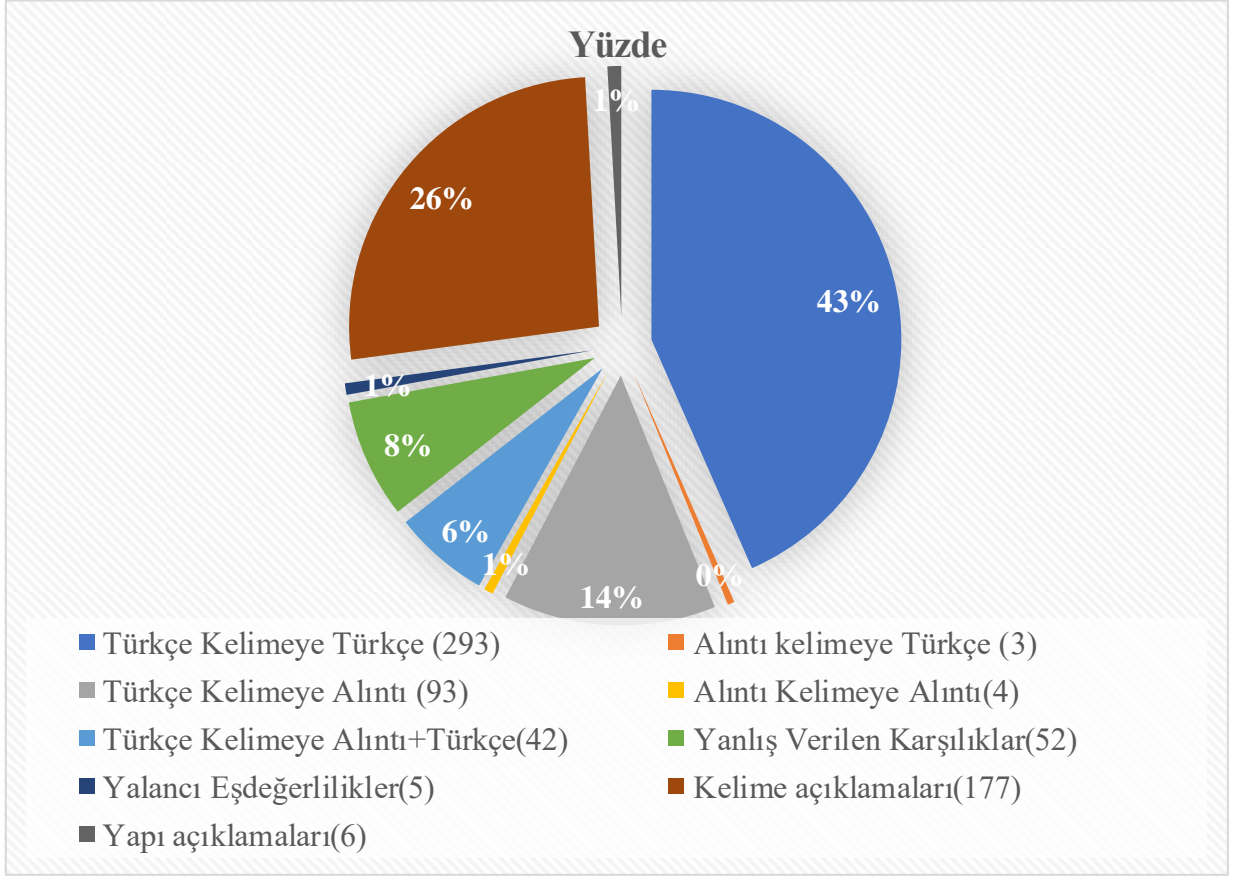
Oğuzca karşılık olarak verilen *dam-, dat-, düte-, dut-, dutul-, düz-, ud-, apar-, katar-, tarar-, tuş et-* fiilleri Azerbaycan sahası Türkçe metinlerde yaygınlık göstermekte ve bugün Azerbaycan Türkçesi yazı dilinde de kullanılmaktadır. Bu karşılıklar Oğuzca karşılıkların Azerbaycan sahasında yazıldığını kanıtlar arasında gösterilebilir.

Nüşhada Senglah'a 17 defa atıfta bulunulmuştur. Bu kelimeler şunlardır:

yêtkürür~yetürür (senglāh) 11b/5, aq öyidin~aq öy hayme çerge itlak olunur ve gāhī fānūs ma'nāsına gelür (senglāh) 67a/8, alṭayı~peşmīne dībā kızıl düki derisinden olan

kürke dërler kızıl çubulğu here dërler (senglāḥ) 87b/4, bāde pālādın~pālādın-pālād kuş ve sāyir ḥayvānāt yavrusuna söyler (senglāḥ) 165b/14, çèrgede~çèrge şaf ma'nāsınadur (senglāḥ) 10a/13, ékin~égin çeken, dūş ma'nāsına (senglāḥ) 124a/1, öte öte~mübālağadur ya'nī ḥadden ziyāde (senglāḥ) 42a/7, tuştuşumdın ~ berāber muḳābil karşı tuştuşumdın ya'nī etrāfindan (senglāḥ) 100a/4, tüş~ya'nī düşde yuğu ve muḳābil ve karşı ve taraf cānib ma'nāsına gelür (senglāḥ) 56a/5, tüşte ~ tüş düş ve berāber ve muḳābil ve karşı ve taraf ma'nāsına gelür (senglāḥ) 166a/11, bardik~var ma'nāsına ve iflās ve kāhil emir ma'nāsınadur ya'nī var git (senglāḥ) 87b/11, çubulğan~çubulğan ya'nī üzülen ve didilen ve pārelenen (senglāḥ) 87b/3, deye alman~deye alman deye bülmezsın ala alman ala bülmezsın (senglāḥ) 117b/10, tavşaldıñ~yorulduñ, tavşalmaḳ, yorulmaḳ (senglāḥ) 97a/6, azğına~+ğına edāt-ı taşğirdür azğına ya'nī azıcıḳ demekdür (senglāḥ) 10a/9, +ça~tañğaça ya'nī şabāḥa deyin aḥşamğaça ya'nī aḥşama deyin (senglāḥ) 54a/8, érse~şehād-āmiz bir lafz-la isti'māl olunur; meşelen bar érse, yoḳ érse ~ varsa, yoḳsa ma'nāsınadur (senglāḥ) 49a/9.

Nüşhada Çağatay Türkçesinin Oğuzca karşılığı olarak verilen Türkçe kelimeye Türkçe karşılıklarda 77 isim–216 fiil, alıntı kelimeye Türkçe karşılıklarda 3 kelime, Türkçe kelimeye alıntı karşılıklarda 89 isim–4 fiil, alıntı kelimeye alıntı karşılıklarda 4 kelime, Türkçe kelimeye alıntı+Türkçe karşılıklarda 5 isim–37 fiil, yanlış verilen karşılıklarda 42 isim–10 fiil, yalancı eşdeğerliliklerde 5 kelime, kelime açıklamalarında 111 isim–66 fiil, yapı açıklamalarında 9 kelime olmak üzere toplam 678 kelime karşılıkları verilmiştir. Bunları aşağıdaki gibi göstermek mümkündür:

DİZİN

- ‘aceb:** acayip
54a-7 (ne ‘aceb~ne kadar)
- aççıġ:** acı
62b-5 (aççıġ~acı)
- aġrı-:** aġrımak, acımak, hastalanmak
49a-9 (aġrıġu~aġarur gibi ma‘nāsı)
- aķ öy:** çadır
67a-8 (aķ öyidin~aķ öy hayme çerġe itlaķ olunur ve gāhī fānūs ma‘nāsına gelür (senglāh)
- aķız-:** akıtmak
10b-13 (aķızġıl~ya‘nī aķıt)
- al:** huzur, ön, karşı
8a-12 (allıda~yanıda), 187a-11 (allında~yanında ve öñünde)
- al-:** almak
42b-9 (almaġan~almaġandın), 65b-8 (alġan~alan), 89b-12 (alġu~alacaķ)
- alar:** onlar
108a-6 (alarġa~olara)
- aldar-:** aldanmak, zulme uğramak
157a-13 (aldaray~mużtarib olurum), 4a-11 (aldarġay~mużtarib olur)
- alţayı:** kızıl tilki derisinden olan kürk
87b-4 (alţayı~peşmīne dībā kızıl dülki derisinden olan kürke dirler kızıl çubulġu here dërler (senglāh)
- aġla-:** anlamak
75b-5 (aġlaġunça~aġlayınca), 116a-8 (aġlap~aġlayup), 123a-3 (aġlaman~aġlamadım)

andaḳ: öylece, onun gibi

4a-7 (andaḳ~beyle), 6b-2 (andaḳ~anun kimi)

arġa-: aldatmak, hile yapmak

122b-2 (arġadaydur~azdurmak)

asıġ: fayda, yarar

14a-1, 19b-11, 83a-4, 88b-3 (asıġ~fayda), 68b-4, 103b-9 (nè asıġ~ne fayda)

asra-: saklamak, korumak

38a-4, 89a-14, 130a-7 (asra~şaḳla), 28a-9 (asraġıl~asra şaḳla ya'nī hıfz eyle), 46a-8 (asraġay~şaḳlaya), 48a-2 (asralur~şaḳlanur), 54a-4 (asrar~şaḳlar), 115a-9 (asray~şaḳlamak), 119b-3 (asraġıl~şaḳla), 123a-2 (asradı~şaḳladı), 123a-2 (asraġan dèk~şaḳladıñ tæg), 125a-1 (asrarga~şaḳlamakda), 159b-13 (asradın~şaḳladım), 172a-7(asramadıñ~şaḳlamadıñ),3a-11 (asramış~giritmiş), 137b-8, 184b-5 (asraġıl~asra şaḳla ya'nī hıfz eyle), 72b-9 (asra~şaḳla hıfz eyle), 157a-10 (asraġanımnı~şaḳla hıfz eyle)

asru: ziyade, çok, fazla

42a-12, 61b-4, 90a-6 (asru~çok), 137a-9, 137b-4 (asru~ziyāde ve çok)

ast: alt, aşağı

7a-3 (astıġa~der zīr)

ata- : adlandırmak, ad vermek

12a-11 (atap~atap ya'nī ad koyup)

aya-: esirgemek, kollamak, kıymamak

155a-3 (ayalgısı~utanmak)

ayaġcı: saki, kadeh tutan

158a-14 (ayaġcı~ayaġcı sākīdir)

ayt-: söylemek, demek

6a-4, 136a-13 (aytur~dèr), 25a-6 (ayt~söyle ve eyle), 35b-11, 130a-14 (aytur~söyler), 50b-10 (ayt~eyle), 66a-9 (aytay kim~diyek ve söyüleyek), 129b-1 (ayta alman~diye bülmen), 145a-6 (ayta almay~ola bülmez), 60a-1

(aytur~tüz ve keskin), 62a-4 (ayta almas~dike bülmez) 63b-7 (rāst aytar~dēyek ve söyliyek)

azgına: azıcık

10a-9 (azgına~gına edāt-ı taşgirdür azgına ya'nī azıcık demekdür (senglāḥ)

azgur-: saptırmak, azdırmak

45a-9 (azgurur~azdurur)

bāde pālā: içki süzgeci

165b-14 (bāde pālād~pālādın kuş ve sāyir ḥayvānāt yavrusuna söyler (senglāḥ)

bar : mevcut, var

58b-9, 142b-9 (barıda~var iken), 158a-3 (bar kümiş~defn olmuş)

bar-: varmak, gitmek

123a-9 (barğan~giden), 146a-1 (bara alman~gide bülmezem), 161b-6 (barğalı~gideli), 72a-1 (barğanıñdın~ya'nī sen gidelü), 87b-11 (bardik~var ma'nāsına ve iflās ve kāhil emir ma'nāsınadır ya'nī var git (senglāḥ), 161a-13 (barıp barıp~var varıp daḥı var git ma'nāsına)

barça: bütün, hep

7b-11 (barça~çok), 49b-8, 69b-8, 73b-3, 103a-6, 116b-10, 162a-1, 179a-12, 186b-4 (barça~cümle), 186b-4 (barça~barça ya'nī cümle)

barı: bütün, hep

14a-12 (barı~cümle)

başak: ok ucundaki demir

100b-3 (başak~peykānlu, başak peykān)

başkar-: yol göstermek, yönetmek

49a-12 (başkarur~götürür)

bat: hemen, derhal, çabuk

22b-3 (bat~ya'nī tīz zūd), 69b-4 (bat bat~tez tez geç muḳābeledür), 137b-9
(bat bat~tez tez basa basa), 139b-10 (bat bat~tez tez zūd zūd ma'nāsına)

bég: bey, amir

131a-8 (bègidin~āğa ma'nāsına)

bèlgür-: belli olmak, belirlemek

122a-3 (bèlgürür~bellüdür ve belürür)

bêr-: vermek

54a-1 (bêrip~verip)

biçek: iğne

123b-11 (biçek~igne), 123b-11 (biçekde~sūzen)

bil-: bilmek

51a-5 (bilgey sên~bilür sen)

bile: bile

41a-13 (bile~ile)

birin birin: birer birer

128a-1 (birin birin~ya'nī bir bir)

bol-: olmak

1b-6 (olğay~olur), 2a-10 (bolmağunça~olmayınca), 7a-4 (bolğusı~olmağı),
12a-12(bolmay~olmaz), 31b-7 (bolğusı~olsa), 41a-3 (bolğusıdur~olmalıdır),
41a-5, 89a-4 (bolğusı~olmalı), 70a-4 (bolğusı~koymalı), 105b-7
(bolğusı~bülse gerek ve olmalı gerek), 156a-12 (bolğuça~olmalı), 162b-4
(bolğay~ola), 176a-11 (bolğu dek~ya'nī olsa gerek)

bozuğ: harabe, bozuk

4a-10 (bozuğ~virāne), 64b-1 (bozuğ virāne ma'nāsınadır)

bozuğ: harabe, bozuk

156a-2 (bozuğnı~bozuğ virānedür)

bu ḳatla: bu defa

171b-9 (bu katla~bu def'a)

burun: evvel, önce

73a-9, 141a-4, 172a-10 (burun~ilerü), 165a-8 (burun~yamalağ)

bu yan: bu yan, taraf

171b-5 (bu yan~bu taraf)

+ça: eşitlik hali eki

51b-2 (ça~ça ešhā gāyet), 54a-8 (ça~tañğaça ya'nī şabāha deyin aḥşamğaça
ya'nī aḥşama deyin (senglāḥ))

çaqın: şimşek

45a-8 (çaqın~yıldırım), 163b-8 (çaqının~ıldırım)

+çerek: küçültme eki

51a-5 (+çerek ve cük haber-i sağardur)

çerge: saf

10a-13 (çerge~çerge şaf ma'nāsınadur (senglāḥ))

çerik: çeri, asker

144a-9 (çeriki/çerik~leşker/leşkerdir)

çık-: çıkmak, ortaya çıkmak

158a-4 (çıkmağan~çıkmağdan)

çın: gerçek, doğru

44a-2 (çın~gerçek)

çırmaş: sarmaşık, dolaşık

42b-8 (çırmaş~pīç)

çum: tam, bütün, tamamen

147b-13 (çum~cümle ve tamām)

çupul-: çözülmek, açılmak

87b-3 (çupulğan~çupulğan ya'nī üzülen ve didilen ve pārelenen (senglāḥ))

- çü:** çünkü, gibi, eğer
51a-6 (çü~şirîn)
- çüçüt-:** tatlandırma, şekerleme
21b-6 (çüçüt~çüçüt emrdür ya'nî şirîn eyle)
- çüçük:** tatlı, lezzetli
149a-5 (çüçük~uşağ), 32a-10, 48a-5, 146b-6 (çüçük~şirîn), 90a-5 (çüçük~şirînlîk)
- dağı:** ve, daha, dahi, da/de
158a-3 (dağı~birisi dahı demekdür)
- dê-:** demek, söylemek
61a-4 (dêp~deyüp), 98b-9 (dêy~deyeyin), 117b-10 (deye alman~deye alman deye bülmezsin ala alman ala bülmezsin) (senglâh), 150a-11 (dê alman~diye bülmez), 157a-2 (dêy~dêy ya'nî dêyin ve dêr)
- dêk:** gibi, kadar
123a-2 (dêk~têg), 119a-1 (dêk~edât-ı teşbîhdîr, kimi mâ'nâsına bir lafz ile isti'mâl olur; tenhâ isti'mâl olunmaz; ve -sun ma'nâsına gelür; meşelen barsun yâ asrasun bar dêk asra dêk demekdür), 75b-7 (târî dêk~emrdür, ya'nî düz ma'nâsınadır)
- dem:** nefes, soluk
122a-9 (demin~nefes)
- dêy al-:** diye bilmek
122a-9 (dêy almas mên~diye bilmez men), 150a-11 (dêy alman~diye bülmez)
- ê-:** imek
162a-13 (êdiñ~demiş idiñ)
- êgek:** ege, törpü
88b-10 (êgek~sühân)
- êgri:** eğri, büklüm

56b-1 (ëgri~kec)

ëkev: ikisi, her ikisi

161a-12 (ëkev~ëkev ya‘nî ikimiz bile, nefereyn, her dū berāber)

ëkin: acaba

11a-8 (ëkin~ëkin kâf-ı‘acemîile rābı̄tadur mundağ ve mu ëkin ya‘nî böyle midir)

ël: ÷lke, memleket, halk

105a-9 (ëlge~il, ulus)

ëlig: el

48a-4 (ëlgige~ya‘nî kabağça)

ëlt-: iletmek, ulaştırmak, göndermek

114a-1 (ëltip~aparup), 119a-1 (ëltür~aparur), 175a-4 (ëltürler~ya‘nî aparurlar), 168a-1 (ëltür~demek), 19a-9 (ëltür ëse~ya‘nî aparsa), 19a-12 (ëltür~ya‘nî aparur)

ëmge-: eziyet, acı çekmek

162b-7 (ëmgendi~inledi)

ëmgek: emek, sıkıntı, eziyet

4a-4 (ëmgek~meşakğat)

ëñ: yanak

92b-10 (ëñ, el, yüz~ziğzān)

ër-: imek, olmak

40b-3 (ërür~erür), 49a-9 (ğıldım ërse~ şehād-āmizbir lafz-la isti‘māl olunur; meşelen bar ërse, yok ërse ~ varsa, yoksa mānāsınadır (senglāğ))

ërkin: acaba

69a-10, 140b-10, 137a-10 (ërkin~ërür), 52b-7 (ërkin~fi‘lün ağırine ilğak olur istifhām ma‘nāsınadır; edāt-ı istifhām ile cem‘ olur ve ërür mā’nāsınadır)

ermān: hasret, arzu, özlem, pişmanlık, sıkıntı

161b-4 (ermān~ārzū ma'nāsına)

èrmiş kişi: er kişi

151b-2 (èrmiş kiřiniñ~er kişi)

evlā: daha uygun, daha layık, daha iyi, üstün

49a-12 (evlā~diri)

èvrül-: dönme

147b-7 (èvrüledürgen~dönmeke ve dolanmağa)

feş: pelerin

71b-5 (feş~'abā ve libās-ı ħarīr)

gezek: yara izi

51a-1 (gezek~gezmek)

gezek: meze

89a-7 (gezek~mezedür)

ĥüsn: güzellik, güzel, iyi

149b-2 (ĥüsn~gerçek)

ilik: ilik, düğme iliği

88a-11 (ilik~ilik)

incü: inci

155a-2 (incüsi~dürr ma'nāsına ve ĥātün perde-nişinine dèrler)

inçkerek: ince, daha ince

125b-8 (inçkerek~nārīn)

irik: kötü, kaba

119a-6 (irik~zişt)

is: koku

76a-3 (isi~koķusı bŷı ma'nāsına)

isle-: koklamak, kokmak

- 162b-6 (islemedi~koğu etmedi)
- itik:** keskin, sivri
13b-7 (itik~keskin ve tīz)
- iz:** iz, yol, işaret, nişane
59b-4 (iz~iz ayak izine söyler)
- kımık:** kuş yuvası
13a-9 (kınık~kınıka ve kuş menzili ma'nāsınadır)
- kağ-:** güneş ve ateşten kurumak
132a-10 (kağmış~kürümüş)
- kağ-:** kalmak, durmak, sürmek, yaşamak, var olmak
151b-8 (kağmaşığa~çabasına)
- kağtur-:** kağtırmak
173b-8 (kağturğan~gizleyen)
- kağlğ:** kanlı, kana bulanmış
142a-4 (kağlğ~bütmiş)
- kağal-:** kapanmak, kuşatmak, çevrelemek
76b-3 (kağalmış~hişār edemiş)
- kağarngu:** karanlık
154b-11 (kağarngusı~kağarngu)
- kağat:** kat, derece, seviye
146b-3 (kağat kağat~lay lay)
- kağatıl-:** katılmak, karıştırmak
57a-12 (kağatıla-siz~döndürürsüz), 99b-3(kağatılmağay~gitmeli), 52b-1
(kağatıldı~kağatıldı ya'nī peymāne duttı)
- kağatık:** sert, katı, acımasız

14a-8, 22b-10, 47b-7, 69b-5, 90a-6, 102a-4, 115b-7, 124b-1, 175a-9
(katık~saht), 151a-8 (katıkrak~saht), 68b-6 (katık~saht ve berk)

katıklık: katılık

20a-4 (kayıklık/katıklık~saht)

kov-: kovmak, sürmek

163b-10 (kavuḡ~korgun)

kayḡu: kaygı

55b-3 (kayḡudadur~kayḡu çekmek), 69b-8 (kayḡusı~kayalı), 123a-7
(kayḡudın~kayḡu çekmekdin), 165a-5 (kayḡu~kayḡu çeken)

kayḡur-: kaygılanmak, tasalanmak

165a-5 (kayḡuray~kayḡu çekendir), 15b-13 (kayḡurup~ya‘nī kayḡu çekip)

kaynal-: bir günah sebebiyle bela ve mihnet çekmek

90a-2 (kaynalḡu~şikence çekmekdür)

kayrıl-: eğilmek; gerisine kanrılmak

53b-3 (kayrılır~egilür)

kaysı: hangi, hangisi

123a-10 (kaysı~kanḡı ya‘nī küdām)

kaz-: kazmak

148a-3 (kazmadı~kazanda)

kazḡan-: kazanmak

142b-10 (kazḡan~kazan)

kecek: ördeḡin kuyruk ve kanadındaki eğri tüyler, orta çengel

51a-3 (kecek~ördek egricesine söylerler)

kêç-: geçmek

157b-8 (kêçmegey~geçmedi), 20b-3 (kêçkil~kūçek)

kêl-: gelmek

45a-7 (kêltürür~getürür), 70a-3 (kêlgey~geleni)

kême: gemi

47b-11 (kêmege~keştî gemi), 47b-11 (kême~gemi ve keştî)

kêrek: gerek

51a-4 (kêrek~gerek)

kês- : kesmek

2b-9 (kêsken~kesen)

kêt-: gitmek

78a-1 (kêtiñ~gitmelü ve gide gerek)

kêyik: geyik

129b-9, 163b-9 (kêyik~âhû), 71b-11 (kêyiklerni~âhûya dêrler)

ķıl-: kılmak, etmek, yapmak

64b-1 (ķılğum~ķıluram), 162b-8 (ķılğusı~ķılmalı)

ķın: ceza, eziyet

70b-5 (ķın~şikence ķın ma'nāsınadır)

ķızıķ: kızıl renk, kızmış

49b-4 (ķızıķ~isti/germ), 98a-2 (ķızıķ~kenār ve issi ma'nāsına)

kīz: keçe

122a-13 (kīz~nemed kiçenmez)

ķol: kol, el

88b-9 (ķol~bāzū), 184a-12 (ķol~el ve bāzū ma'nāsına)

ķorğan: kale; mezar

66b-7 (ķorğan ara~koşuna dêrler), 73a-3 (ķorğa ve ķorğan~hisār ve ķal'e ma'nāsına)

ķoş: çift, saban, eş, üst üste içilen içki bardağı

74b-2 (koş~iki dolu қоша дёрлер), 123a-8 (koş~koş iki dolu қадеһе дёрлер ve қоş emrdür ya'nī menzūc et)

қой-: koymak, bırakmak, terk etmek, salmak; ibraz etmek, vaz etmek

54a-11 (қойay~degдүр)

қозға-: hareket ettirmek, karıştırmak, birbirine girmek

164b-10 (қозғамыш~қоруşturmuş), 145b-8 (қозғаған~қарыştıран)

қозғал-: hareket etmek, kıvıldamak

89b-10 (қозғалғу~perīşān), 20b-6 (қозғатма~perīşān eyleme), 47b-11 (қозғалур~perīşān olur), 89b-11 (қозғалып~perīşān eyleyüp), 73a-3 (қозғама~қорға ve қорған һишār ve қале ma'nāsınadur), 164b-8 (қозғадı~perīşān eyledi қозғанup ya'nī perīşān olup)

көкүмтүл: mavimsi, maviye yakın

107b-1 (көкүмтүл~гөк reng, kebūd)

көкүс: göğüs

23b-4 (көксүм~сінem)

көңлек: gömlek, elbise

89a-1 (көңлек~mevc-i deryā ve saz çal ma'nāsına gelür ve āhenk ma'nāsına)

көп: çok, çok fazla

56a-3 (көптүрүр~çoқdur), 101b-4, 142a-12 (көпрек~çoқрақ), 185b-7 (көпреки~чақрақ), 20b-1 (көп~kāf-ı 'arab ile çok ma'nāsınadur)

көр-: görmek

69b-9 (көрgeç~көtermiş)

көргүз-: göstermek

111a-13 (көргүздүм~гөsterdim)

көй-: yanmak, tutuşmak, eziyet görmek

6b-12 (көymesün~yandırmasun), 13a-7 (көyүк~yanmış), 23b-9, 87a-6 (көyemek~yanмақ), 40b-4 (көyer~yanar), 59b-7 (көyүк~көyemek yanмақ),

65b-2 (köymes~yanmaz), 87b-7 (köydüm~yandum), 90a-11 (köydi~yandı),
107a-4 (köydi~ot duttı yandı), 150b-12 (köygey~yanar)

köydür-: yakmak, tutuşturmak

16a-1 (köydürüp~yandurup), 124a-7 (köyedürge~yandurmağ), 165a-6
(köydürey~yandırır), 186a-1 (köydürmek~yandurmağ)

kuçuş-: kucaklaşmak

171b-5 (kuçuştum~kuçuşdum)

kul: kul, köle

131a-8 (kul~gölām)

kutluk: kutlu, mübarek

155b-6 (kutluk~mübārek)

kutkar-: kurtarmak

49a-11 (kutkarur~kurtarur), 49a-11 (kutmasam~kurtulmasam), 153a-12
(kutkaray~kurtardı), 75b-10 (kutkaray~kurtarmağ hālāş etmek)

kutul-: kurtulmak

53b-7 (kutulğun~soyunmağ ve mağrūr olmağ)

kuyı: alt, aşağı; aşağı doğru

123a-7 (kuyı~aşağā)

kuyun: fırtına, hortum

24b-5 (kuyun~gird-bād), 67b-9, 116b-12, 132a-13, 134a-10, 138a-3, 163b-8
(koyun~gird-bād)

küç: güç, kuvvet, zor

88a-4 (küçlük~kuvvetlü)

kül: kül, ateş külü

49b-1 (külde~hākester), 59b-8 (kül~perhīz), 41a-13 (küli bile~hākester ile)

külgü: tebessüm

123a-5 (kūlgüdin~gülmek), 128a-3, 138b-4 (kūlgü~gülmek), 87a-11
(kūlgüsi~gülmeki ve bema'nā-yi aftān nīzāmede)

kūmiş: gümüş

47b-1 (kūmiş~gümüş)

kūñle-: saz çalmak

54a-1 (kōñlüm~kūñle emrdür sāz çal ma'nāsınadır)

lā: ah, eyvah

153a-9 (lā~vay)

laş: leş

149a-11 (laşkey~leş hayfe ma'nāsınadır)

lāvlāv: alevli, şiddetli

100a-4 (lāvlāv~zebānelü ve şu'lelü, lāvlā şu'lelü ot ve zebānelü nār)

maşab: aba, elbise

71a-11 (maşab~peşmīne libās ve 'abāya dērler)

mātem: yas, keder

57a-10 (mātemidür~ölmeki)

meydê-: şarap demek

7a-4 (mey dēme~mey dēme)

mīrek: küçük bey

124a-2 (mīrek~kiçik ma'nāsınadır)

mēñ: ben, benek

92b-8 (mēñ~hāl)

möcek: buse, öpüş

124a-1 (möcek~büse)

mū: tüy

65a-3 (mu~ya'nī tük ma'nāsına)

- mu:** soru edatı
140a-10 (cānım cānı mu~ki terk arasında mı dërler, mihr cān mıdır yā rûh mıdır)
- mu êkin:** böyle mi
123b-4 (mu êkin~ya'nî böyle midir), 124a-1 (mü êkin~êgin çeken dūş ma'nāsına (senglāh))
- muḡ:** sıkıntı, dert, tasa
11b-6 (muḡluḡ~belā vü miḡnet ma'nāsına)
- naḡu:** ne için, niçin
4a-8 (naḡu~nêçün)
- ne asıḡ:** ne fayda
58b-5 (ne asıḡ~ne fayda), 64b-2 (ne asıḡ~ne fayda ma'nāsınadır)
- nêçük:** niçin, nasıl, neden
149a-11 (nêçük~nêce)
- nêt-:** ne etmek
8b-10 (nêtkey~ne olur)
- oḡ:** hemen, derhal
4a-5 (oḡ~tîz), 117b-10 (oḡ~zūd), 162b-10 (oḡ~hemān), 70a-5 (oḡ~tîz ve hemān ma'nāsına), 98b-12 (oḡ~tîr ve oḡ tîz ya'nî zūd ma'nāsına ve ḡaşd ma'nāsına daḡı gelür), 132a-11 (oḡ~zūd tîz ma'nāsına), 160a-2 (oḡ~çoḡ ve vāḡi' olmuş)
- oḡu-:** okumak, çağırarak, seslenmek
40b-14 (oḡusam~uyansam)
- orun:** yer, mevki, mekan
80a-8 (ornıḡa~mekāna)
- ot:** ateş
152b-13 (ot~āteş)

- otluğ:** ateşli
12b-7 (otluğ~odlu), 54a-5 (otluğ~āteşnāk ve odlu)
- otun:** odun
69b-13 (otun~odun ma‘nāsınadır)
- öç-:** sönmek
73a-2 (uçramış~söndürüp)
- ög-:** toplamak, yığmak
158a-6 (ögse~cem‘ étse)
- ökür-:** aşırı bağırıp çağırarak, sesli ağlama
122b-1 (ökürmekdin~şeyle ağlamak), 61b-1 (ökürür~ağladı ökürmek~ağlamak)
- öksü-:** eksilmek, azalmak
33b-11 (öksümedi~eksilmedi), 159b-4 (öksümez~eksük olmaz)
- öksül-:** eksilmek, azalmak
47a-6 (öksülse~ya‘nī eksik olsa)
- öksür-:** sarhoş olmak
23a-5 (veh öskürüp~ve çok ziyāde)
- öksüt-:** eksiltmek, azaltmak
143a-7 (öksütme~eksük eyleme), 153a-11 (öksütmedin~eksük eylemekdin)
- öl-:** ölmek
113a-12 (ölgenimdin sonra~öldükten sonra), 127b-6 (ölgüm~ölüm)
- ölüg:** ölü
129b-1 (ölüg~ölü)
- ‘ömrđin soğ:** ömürden sonra
155a-4 (‘ömrđin soğ~āhır ma‘nāsına ya‘nī ‘ömrđin şora ve bāde)

- örte-:** od yakmak, yakmak, tutuşturmak, kavurmak
5a-13 (örtep~yandurup), 9a-6 (örterge~yandurmağda), 157b-6 (örtegey~yana)
- ösrük:** sarhoş, mest
124a-2 (ösrük~sarhoş)
- ösrük-:** sarhoş olmak
23a-5 (veh ösrüküp ~ ve çok, ziyāde)
- öte öte:** son derece, aşırı
42a-7 (öte öte~mübālagadur ya'nī ḥadden ziyāde (senglah))
- ötker-:** geçirmek, aşırarak
80b-13 (ötkermek~geçürmek)
- ötrü:** dolayı, sonra
88a-5 (ötrüg~karşu)
- öt-:** geçmek
157b-9 (ötmegey~ötmedi), 173a-1 (ötkenge~rāst gelende)
- öy:** ev, bina, yapı
23b-8 (öy~ḥānedür)
- özgeçe:** başkaca, ayrıca, farklı
54a-8 (özgeçe~gāyet ve ešhā ma'nāsına)
- pergāle:** parça, pay, yama
46a-2 (pergālesi~véreli), 151b-2 (pergālesin~vèrmelüsin)
- perrān:** uçan, uçucu
2a-14 (perrān~oķı)
- rahm:** esirgeme, koruma
57b-3 (rahm~cerāhat)
- şaç-:** saçmak, serpmek, dağıtmak, açmak

107b-10 (saçar~seper/şap, 135b-11 (saçılğusı~düzülmişi), 161a-4 (şaçsam~şaçsam)

sağın-: sanmak, zannetmek, düşünmek, yad etmek, hatıra getirmek

128a-1 (sağınıp~zan), 21a-13 (sağınmağnı~zannetmek), 160b-12 (sağ~zan), 38a-6 (sağınğum~yād eylerem), 56b-4 (sağınur mēn~zan eylerem), 104b-14 (sağinsun~zan etsün), 120a-13 (sağınıp~zan edip), 133a-13 (sağınmañ~zan ettüğün), 150a-4 (sağınğaylar~zan eterler), 21a-13 (sağındı~ya'nī zan etdi), 73a-4 (sağınma~zan etme ve gümān eyleme), 99b-8 (sağınma~ya'nī zan etme), 121b-8 (sağınur~yād ve zan olunur), 124b-5 (sağınmas~yād ve endişe ve fikr etmez), 165b-7 (sağınğay~hıfz eylemege ve taqdir eylemege)

sakağ: çene

9a-4 (sakağında~rathān)

sal-: salmak, koymak

90a-2 (salğu dēk~salmağ kimi)

sarığlığ: sarılık, sarı olma

36b-11 (sarığlığ~şararmak)

sayğal-: sayılmak, sarf edilmek

48a-3 (sayğalur~tükenür ve tamām olur)

sayğal-: sayılmak, harclanmak

90a-3 (sayğalğu~sağışmak kimin)

sayı: vakit, zaman, sıra

45a-3 (sayı~furşat)

sep-: vermek, iletmek, ulaştırmak

157a-13 (seperler~seperler ya'nī yalguz şehā ma'nāsına)

sév-: sevmek

116b-8 (sévmeğdin~sevmek)

sıpğar-: sömürmek, içmek

70a-2 (sıpkarmış~içmiş ve kıatarmış), 157a-11 (sıpkaray~ziyâderak)

sésken-: uykudan sıçrayıp uyanmak, ürkmek, titremek

108a-8 (séskenssem~essem), 114b-5 (séskendürür~sükendürür ve iskenderür uyandurur)

soğur-: çıkarmak, sıyırmak, ayırmak

112b-12 (soğursalar~çıķarsalar)

soη: son, nihayet, arka, sonra

97b-11 (soη~āķir), 112b-11 (soη~āķir)

soηğı: sonra, sonraki

17a-12 (soηğı~sonra)

sor-: sormak, öğrenmek

123a-9 (sormay~şormaz)

sögünç: sitem, lanetleme

42a-10 (sögünçün~şādlık), 124a-1 (sögünç~deşnam)

sömür-: sömürmek, bütünüyle içmek

98b-10, 168a-6 (sömürmek~içmek), 108a-11 (sömürmekim~içmekim), 119a-9 (sömürmekde~içmekde), 163b-14 (sömürdi~içdi)

südre-: sürümek, itmek, yuvarlamak, def itmek, sürmek

73a-1 (südremiş~sürüşüp), 73b-7 (südremiş~sürlemiş), 89a-8 (südresem~sürsem), 101a-10 (südreler~sürümek), 157a-8 (südreteip~süründi)

sünek: kemik

90a-6, 91a-6 (sünek~şora), 117a-1 (sünek~şoraki), 118b-4 (sünek~āķir), 44b-12 (sünekler~söndürmek ma'nāsınadır), 50b-13 (sünek~şora ya'nī āķir), 67b-11 (sünek~şüncek), 89a-3 (sünek~āķir ma'nāsına)

sür-: sürmek, sevk etmek; iyi bir durum içinde olmak

172a-7 (sürgende~sürende)

sürüg: sürü, topluluk, hayvan sürüsü

90a-8 (sürüg~gele, sürü ma'nāsına), 135a-7 (sürüg~gele ve bölük ma'nāsına)

süzük: süzölmüş, berrak

68b-6 (süzük~ya'nī şāf)

şımal-: sıvamak, kol sıvamak

88b-9, (şımal ya'nī çırmala)

şırdağ: bir tür elbise, beyaz kaftan

66b-13 (şırdağı~zeyn kaftānı dërler)

şimāl: kuzey, sol taraf

88b-9 (şimāl~deyr dahı taraf ma'nāsına)

şim-: emmek

9a-3 (şimip~imip)

şüh-ı meleş: cilveli güzel

73a-11 (şüh-ı meleş~maħbüb-ı şīve var)

şüdrüñ: çiğ, kırağı

71b-9 (şüdrüñ~yağmur)

şükr: şükür, minnetarlık

180a-6 (şükr~şükr)

tal: dal

119a-8 (taldın~dal ya'nī ağaç budağı)

talaş-: dalaşmak, kavga etmek, dövüşmek

72a-1 (talaşmak~dalaşmak), 86a-4 (talaşman~çekişmek ve ceng étmekdür)

talpın-: çırpınmak, oynayıp sıçramak, telaşlandırmak

12b-10 (talpınur~talpınmak çalışmakdur ve pā urmak), 144b-2 (talpınma~çalışma ve dest-ü pā urma)

tam-: damlamak

158a-14 (tamsa~damsa), 48a-5 (tamadur~damıcı ma'nāsına), 48a-7 (tamadur~cehennem ma'nāsınadır ve tamar reg ma'nāsına gelür)

tamğa: damga

118b-7 (tamğasıdın~dinlemek)

tamuğ: cehennem

78b-5 (tamuğ~cehennem), 90b-11 (tamuğ~dūzah), 116b-5 (tamuğnı~cehennem), 191a-4 (tamuğdın~tamuğ ğayn ile ve kâfla cehennemdür, türkī)

tanuğluk: tanıklık

142b-4 (tanuğluk~güvāh)

tanuğ : tanık, şahit

6b-11 (tanuğ durur~şāhid güvāh)

tañ: denk

175a-5 (tañdur~hīç)

tañ: şafak, tan, sabah

9b-3, 13a-13, 28a-4, (tañ~şabāh), 14a-4 (tañ~şubh), 51b-2 (tañdın~şabāh), 45a-6 (tañğa tēgrü~şabāha deġin), 51b-2 (tañgaçça~şabāha kadar), 52a-4, 53a-11 (tañ atkunça~şabāh olunca), 72b-3 (tañ atkunça~şabāha deġin)

tañ: şaşılacak, hayret

28a-5, 32b-1, 60a-8 (tañ~ta'accüb), 34a-5 (tañ~ta'accüb étme), 89a-4 (tañla~ta'accüb étme)

tañlası: ertesi gün, sabahleyin

87b-7 (tañlası~ta'accüb)

tap-: tapmak, bulmak, kaybolanı bulmak

126a-3 (tapka sēn~tapasın), 126a-3 (tapka sēn~bulsan gerek)

tarıq-: canı sıkılmak, daralmak, gönlü kırılmak

114b-4 (tarıksa~darda olsa ve tararsa)

tarķat-: dağıtmak, bölmek

20b-1 (tarķatma~tarķatma ya'n tağıtma)

Tarĥan: Moğol devletlerinde çeşitli yükümlülüklerden ayrı tutulan bir Türk boyu

73a-11 (tarĥan~tayife adıdur)

tart-: ekmek, çizmek, asılmak; can çekişmek; ağırtmak, getirmek; ah çekmek, inlemek, darlanmak

7a-3 (tartarġa~ekende), 7b-11, 58a-11, 64a-2 (tartıp~ekip), 10b-3 (tartaram~ekerem), 47b-1 (tartıban~eken), 53b-3 (tartarda~dağıtmakda), 60a-5 (tartar~řıĥrar), 70b-6, 185b-10 (tartar~eker), 82a-11 (tartay~řıĥramak), 87b-7 (tartķan~eken), 91b-4 (tartķan~eken eylemeli), 110b-6 (tartar~şaar), 125b-14 (tartķay~eker), 130b-11(tartıp~başlayup), 146b-2 (tartıban~ekerem ve düzerem), 147a-11 (tartarġa~ekmeğe), 171b-4 (tartar~řıĥrar ve eker), 52b-3 (tartar~tartar ya'n çeker),166a-10 (tartķay~dzen ve tağıdan ve perşan eyleyen)

tat-: tatmak, lezzetini anlamak, zevk almak

57a-8 (tatma~dadma)

tavşal-: zebun olmak

97a-6 (tavřaldıĥ~yorulduĥ, tavşalmak, yorulmak (senglĥ))

tgre: evre

90b-14 (tgresige~eĥrfida), 67b-11 (tgremde~yetrmekte)

tl-: dilmek, kesmek, delmek

52a-13 (tldi~yazdı ve deldi)

tlmr-: göz yaşarmak, elemek, parlamak

94a-6 (tlmrdi~yaşardı), 45a-6 (tlmrr~diler söyler), 48a-1, 161b-1 (tlmrp / kz muĥrayıp ~ göz yaşarup), 136b-10 (tlmrsem~kzm yasasa ya'n ağlasam), 144b-8 (tlmrp~ağlaşup ve yaşarup), 108b-5 (tlmrdm~yaş dökdüm yığladım)

tĥ: eşit, denk, beraber

2a-2 (têḡ~berāber)

têḡiz: deniz

122a-9 (têḡizde~deryāda)

têpre-: hareket etmek, kımıldanmak

51a-2 (têpreñse~saḡlansa)

teskīn tur-: sakin durmak

48a-7 (teskīn turadur~sākin olur ve şabr eyler)

têş-: deşmek, delmek, yarmak

132b-7 (têşken~delen)

têşük: delik, deşik, yarık, oyuk

90a-5 (têşük~delük), 90a-5 (têşükdür~delik)

tım tım: damla damla

154a-11 (tım tım~tamçı tamçı), 11a-8 (tım tım~kaṭre kaṭre), 53a-6 (tım tım~kaṭre kaṭre)

tın-: durmak, duraksamak, dinlenmek

108b-7 (tınmaşka~diñlemeske), 142b-4 (tınıp~fıkr édüp)

tınmağur: zayıf, cılız, güçsüz

58b-2 (tınmağur~nā-tüvān ve za'if olur), 156a-10 (tınmağur~za'if ve nā-tüvān)

til: dil

156a-1 (til~dil), 28a-9 (til~zebān dil)

tile-: dilemek, istemek, arzu etmek, temenni etmek

8a-2 (tiler~dilemek), 20b-11 (tiler sēn~istersin), 47a-10, 110b-4, 179a-12 (tilep~dileyüp), 50b-4 (tilür~söler), 59a-1 (tileseḡ~istersin), 173a-9 (tiler mēn~isterem)

tirgüz-: diriltmek, can vermek, imar etmek

47b-4 (tirgüzmekte~diriltmek)

- tirig:** diri
146b-2 (tirig~zinde), 129b-1 (tirig~diri zinde), 110b-12 (tirig~deri ve diri zinde ma'nāsınadır)
- tiş:** diş
112b-12 (tiş~dendān; tēş emrdür ya'nī ol sūrāḥ eyle ma'nāsınadır)
- tişle-:** ısırmaq
131b-5 (tişlep~delük delük eyleyüp)
- titre-:** titremek, hareket etmek
146b-2 (titreben~sahlamak ve zabt etmek), 98b-10 (titrep~zabt edip)
- toқта-:** beklemek, alıkoymak, durmak
149b-4 (toқtatay~қarār vermek)
- tola:** dolu, doldurulmuş
11a-6 (tola~dolu ve pür), 10a-3 (tola~dolu ve pür ma'nāsınadır), 38a-12 (tola~dolu), 189b-6 (tola~dolu ya'nī pür)
- tolğa-:** dolanmak, dolamak, etrafını sarmak, kuşatmaq
17a-5, 106b-12 (tolğanıp~dolanıp), 101a-11 (tolğanur~çevrülür ve bürünür)
- tolun:** dolu; dolunay
12a-5 (tolunay~tola ve tolunı dolu pür ma'nāsınadır), 54b-12 (tolun~dolu pür ma'nāsınadır), 104b-12 (tolun~dolu pür ma'nāsına)
- toғ:** elbise
98a-2 (toғ~pesim)
- töküz:** bütün, tam
61a-14 (töküz~kāmil ve tamām)
- töşük:** delik, yarık
43b-4 (töşük~delük ya'nī sūrāḥ)
- tur-:** durmak, sakin olmak, beklemek; kalkmaq, kıyam etmek, dinlendirmek

55b-8 (turğaç~duran), 146a-1 (tura alman~dura bülmezem), 149b-5 (tura almay~dura bülmez), 65a-1 (tur mu~mu), 161b-1 (turgunça~turgun ya'nī durun), 178a-13 (turguzup~ya'nī durguzup)

tuş: karşı, yan, taraf

107b-11 (tuştuşımdın~muķābil olmağdın, 100a-4 (tuştuşumdın~berāber muķābil karşı tuştuşumdın ya'nī eṭrāfindan (senglāḥ), 115a-10 (tuştuşıdın~muķābil ve berāber), 145a-12 (tuştuşumdın~muķābil ve berāber), 167a-7 (tuştuşıdın~kuşatmağdın)

tut-: tutmak, elde etmek

21a-5 (tut~dut), 157b-7 (tutmağay~dutmasa idi), 157b-10 (tutkay~duttım)

tutaş-: tutuşmak, bağlanmak

23b-8 (tutaştı~muttaşıl olar)

tutul-: tutulmak

41b-11 (tutulmuş~dutulmağ), 48a-2 (tutulğandın~dutulmağdın)

tügen: yara, dağ

136a-4 (tügen~dāğ, 'arabīle keyy, türkī dügen), 11b-1 (tügenlerdür~ya'nī dāğlardur munı)

tümen: on bin, pek çok

88b-2 (tümen~miñ)

tün: dün, gece

20b-12, 64b-8, 101b-11 (tün~gece), 47a-7 (ton~gece), 51b-2 (tündin~gece), 151a-7 (tüni~gēceni), 178b-11 (tom~tün, gece)

türlüg: türlü, çeşitli

88a-1 (türlüg~dürlü)

tüş: düş

56a-5 (tüş~ya'nī düşde yuğu ve muķābil ve karşı ve taraf cānib ma'nāsına gelür (senglāḥ), 166a-11 (tüşte~tüş düş ve berāber ve muķābil ve karşı ve taraf ma'nāsına gelür (senglāḥ)

- tüt-:** tütme, kokmak
16b-14 (tütey~düteyin)
- tütün:** tütün, duman, buhar
124a-4 (tütün~dütün)
- tüz-:** düzmek, düzenlemek, sıraya koymak, ihdas etmek
8b-11 (tüzer~düzer), 185a-7 (tüzlük~râstlık)
- tüzül-:** kurulmak, düzenlemek
157a-4 (tüzülgen~düzülmiş)
- uçaş-:** karşılaşmak
49b-3 (uçaşur~uçaşur ya 'nī muḳābil olur)
- uçmağ:** cennet
152b-5 (uçmağ~hareket ve ıztırābdır)
- uçra-:** karşılaşmak, rastlamak, tesadüf etmek
75b-8 (uçramış~tuş edip)
- uluğ:** ulu, yüce, büyük
67b-13 (uluğrak~ölmek), 173a-9 (uluğ~ulu büzürg)
- uruş-:** vuruşmak, çarpışmak
170a-10 (uruşsun~ceng etsün)
- ur-:** vurmak, çarpmak
36-11 (ursan~vursan)
- uyğan-:** uyanmak
77a-13 (uyğansan~uyansan)
- uyal-:** utanmak
149b-5 (uyaldı~şerm etti ve hayā' etti)
- uyat:** utanç, haya
22a-5 (uyat~şerm hayā)

uyku: uyuma, uyku

6a-10 (uyku~yuğu), 23b-6 (uykusıdın~yuğusı), 54a-11 (uyku~yuğu), 159a-8 (uykusı~yuğısı), 159a-9 (uykusı~yuğu)

uyu-: uyumak

133b-12 (uyumay~yatmaz)

üz-: kırmak, koparmak, kesmek, kökünden çıkarmak

163b-10 (üzüp~kazıp)

ya: yay

130a-5 (yay~kemān)

yay: yay

52a-1 (yay~ya ya'nī kemān at), 52a-11 (yay~ya'nī kemān), 173b-7 (yay~kemān kad)

yağın: yağmur, yağış, rahmet

20a-7 (yağın~yağmur)

yağlıg: baş örtüsü, yaşmak, yağlı

75b-5 (yağlıg~bağlu)

yakıl-: yakılmak, tutuşturulmak

16b-14 (yakılıp~ya'nī te'sīr edip)

yalañ: yalan

126a-2 (yalañ~'uryān)

yalın: alev, şule, ışık

133a-3 (yalınğan~şu'le etmeyine dërler), 15a-12 (yalındın~şu'le-i āteş demekdür), 65a-11 (yalındın~āteş ve şu'le ma'nāsınadır)

yalın-: yalvarmak

132b-3 (yalınğan~temelluğ eyleyen gibi)

yalñıt-: yanılmak, rahatsız etmek, bıktırmak

148a-6 (yalkıtma~temellük étme/yalkınma incinme ve āzurde eyleme ma'nāsına)

yana: yine, tekrar, bir kere daha; başka, diğer

123a-10 (yana~yine demekdür), 145a-8 (yana~gene), 10b-4 (yana~yine demekdür ve özge ya'nī ğayri ma'nāsına gelür), 24b-1 (yana~yine demekdür)

yağla: yaralanmış

40b-12 (yağla~mecrūh)

yar-: yarmak, bölmek

3b-5 (yarup~çāk édüp)

yara-: yaramak, uygun gelmek, faydalı olmak

122b-2 (yaraydur~yarayayın)

yaru-: aydınlanmak, ışıklanmak, parlak olmak

2a-4 (yarur~rüşen), 55b-2 (yaruğan~rüşen bulan), 55b-13 (yaruğan~rüşen bulan), 59a-11 (yaruğan~rüşen)

yaruğ: parlak, aydınlık

59b-5 (yaruğ~rüşen), 59b-1 (yaruğ~rüşen), 124b-2 (yaruğ~rüşen), 124b-5 (yaruğ~rüşen)

yarut-: aydınlatmak, ışıklandırmak

23b-8 (yarutay~çāk étmek), 59b-7 (yaruptur~rüşen eyleyüp), 74a-5 (yarutma~rüşen eyleme), 84b-13 (yarutup~rüşen eyleyüp), 123b-6 (yaruttuñ~rüşen eylediñ), 129b-14(yarutsañ~rüşen bulsan), 158b-9 (yarut-rüşen et), 171a-12 (yarutti~rüşen eyledi)

yas-: düzenlemek

33b-9 (yasıñdın~düzmağından)

yasa-: yapmak, düzmek, düzenlemek, yaşamak, hazırlamak; kurmak; süslemek; inşa etmek

24a-12 (yayasa~düzse), 49a-2 (yasaptur~düzüp), 100a-4 (yasa~düze), 105a-8 (yasap~düzüp), 107a-12 (yasaralar~yasaldı), 114b-4, 136b-8 (yasay~düzer), 132a-14 (yasarda~düzende), 141a-4 (yasap~düzüp)

yasal-: yapılmak, düzenlenilmek

177a-12 (yasalğan~ya'nî düzülen)

yasta-: düzletmek

74a-1 (yastamış~düzülmüş)

yaş: tıfl, çocuk

123b-3 (yaş~zan), 99b-3 (yaşlar~tıfillar yaş tıfl küçük yaşlar tıfillar)

yaşun-: gizlenmek, saklanmak

170b-8 (yaşunur~gizlenür), 117b-8 (yaşuna alman~maḥfi ve gizli olmazsın)

yaşur-: gizlemek, saklamak, örtmek

45a-4 (yaşurur~gizletti maḥfi etti), 57b-4 (yaşuray~gizleyin), 86b-12 (yaşurdum~gizledim), 163b-11 (yaşurdı~gizledi), 28b-7 (yaşuray~muḥāfaza eder), 52a-4 (yaşurup~maḥfi edip), 105a-10 (yaşurğan~maḥfi étdikün), 45a-4 (yaşurur~gizletti maḥfi etti)

yaşurun: gizli, gizlice

29a-14, 72a-10, 157a-10, 165b-12 (yaşurun~gizli), 15b-8 (yaşurun~maḥfi ma'nāsınadır), 158a-11 (yaşurun~gizli maḥfi)

yāve ayt-: manasız söz söylemek

119a-1 (yāve aytur mēn~yāve aytur mēn ya'nî yakın eylerem)

yay-: yaymak, sermek, açmak

51a-12 (yayar~yayar kemāl eyler yaydı ya'nî fāş étdi)

yazğur-: suçlamak, yanıltmak

134a-8 (yazğurmañız~bed söylemeyeniz), 165a-3 (yazğuray~çakray kayğu çekmek)

yel: yel, rüzgar

134b-6 (yélge~yel), 157b-6 (yél dék~bilsün), 71b-8 (yéli~savuḡ yele dërler ki günlerde eser)

yen-: yenmek

98b-4 (yenḡil~emrdür ya‘nī muzaffer ol)

yêş-: çözmek, açmak

40b-10 (yêşiben~açılan)

yête al-: yetmek, yetişmek

2b-10 (yêtealur~yetişir)

yêtil-: yazmak, kaydetmek

42a-6 (yêtiliptür~yêtipdür)

yêtkür-: ulaştırmak

11b-5 (yêtkürür~yetürür, senglāḡ), 21a-9 (yêtkürey~yetür), 80b-2 (yêtkürdi~yeterdi), 58b-7 (yêtkürmek~yetürmek)

yıḡıl-: yıkılmak, devrilmek, çökmek

126a-11 (yıḡılḡu~cem‘ olur)

yıl: yıl, sene

104b-10 (yıllar~il)

yigit: yiḡit, genç, delikanlı

24a-1 (yigit~civāndür), 24a-1 (yigit~civān)

yupḡa: açılmış hamur yapraḡı, hafif, zayıf, ince

152a-10 (yupḡa~parḡa)

yut-: yutmak, kapmak, sakinleşmek

11a-6 (yutsam~udsam)

yügür-: koşmak, seḡirtmek, hareket etmek

123b-3 (yügürse~teveccüh etse)

yüzlen-: yüzünü dönme, yönelmek, gelmek

9a-10 (yüzlenme~teveccüh etmekdür),158a-3 (yüzlenmek için~teveccüh etmek için), 184a-5 (yüzlenmegey~ya'nî teveccüh etmesün)

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Sedat. “Ali Şir Nevayi, Yaşamı, Edebi Kişiliği ve Eserleri”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 9, S. 19 (2002): 109-115.
- Ahmedov, Nurullah. “Türk Halk Edebiyatında Alişer Nevai'nin Betimlemesi”. *Bilgi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 4 (1997): 193-198.
- Akkuş, Metin. “Tarih ve Edebi Kişilik Olarak Nevaî (Herat, 1441-1501) ve Nevaî'nin Eserlerinde İnsan Problemi”. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 9, S. 19 (2002): 123-132.
- Alışık, Cevdet Eralp. “Timürlü Devlet Geleneğinde Hoca Ahmed Yesevî Mirâsının Yeri”. *Geçmişten Geleceğe Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Sempozyumu* 1 (2016): 280-294.
- Altun, Oytun Hilal. *Çağataycadan 16. Yüzyıl Anadolu Türkçesine Bir Çeviri: Nevâyi'nin Tevârih-i Mülûk-i Acem'i (İnceleme-Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. İstanbul: Bayrak Yayınları, 2011.
- Altun, Oytun Hilal. “Tevârih-i Mülûk-i Acem'in Çağatayca Metni Ve Osmanlıca Tercümesinde Alta Sıralama”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 71 (2021): 53-85.
- Argunşah, Mustafa. *Çağatay Türkçesi*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2014.
- Ata, Aysu. “Moğol Fütuhâtı ve Doğu-Batı Türk Yazı Dili Kavramları Üzerine”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 17, S. 1 (2010): 29-37.
- Atalay, Besim. *Divanu Lûgat-it-Türk Tercümesi, I-III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Atalay, Besim. *Mirza Mehdî Mehmet Han Seng-Lâh: Lûgat-i Nevaî Tıpkıbasım*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları: 1950.
- Ateş, Ahmed ve Abdülvehhab Tarzi. *Farsça Grameri (Gramer, Aruz, Metinler, Sözlük ve Bibliyografya)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1970.
- Bloch, Edgard. *Bibliothèque Nationale Catalogues des Manuscrits Turcs II*. Paris: Bibliothèque Nationale, 1933.
- Boltabayev, Saidbek. *Ali Şir Nevâyî Divanlarının Dübâceleri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2022.

- Boltabayev, Saidbek. “Nevâyî'nin Türkçe Divanlarının En Eski Nüshaları”. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 13, S. 25 (2023): 111-123.
- Boltabayev, Saidbek. “Oğuzcaya Uyarlanan Nevâyî Şiirleri Seçkisi Üzerine”. *Karabük Türkoloji Dergisi* 5, S. 1 (2022): 1-20.
- Boltabayev, Saidbek. “Türk Dilinin Üstadı Ali Şir Nevayî'nin İlim Hamiliği”. *Orta Asya'dan Anadolu'ya İlim Yolculuğu* (Karabük Üniversitesi Yay., 2021): 432.
- Caferoğlu, Ahmet. *Çağatay Türkçesi Gelişmesi ve Karakteri, Türk Dili Tarihi*. İstanbul: Enderun Yayınları, 1984.
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: The Clarendon Press., 1972.
- Clauson, Sir Gerard. *A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdi Xān*. London: Facsimile Text., 1960.
- Çavuşoğlu, Mehmet. “Kanunî Devrinin Sonuna Kadar Anadolu'da Nevâyî Tesiri Üzerine Notlar”. *Gazi Türkiyat / Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 1, S. 8 (2011): 23-35.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi, 2012.
- Eckmann, János. “Çağatay Dili Hakkında Notlar”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 6 (1958): 115-126.
- Eckmann, János. *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*. haz. Osman Fikri Sertkaya. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Eckmann, János. *Çağatayca El Kitabı*. çev. Günay Karaağaç. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1988.
- Eraslan, Kemal. *Mecâlisü'n-Nefâyis*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.
- Ercilasun, Ahmet Bican. *Türk Dili Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları, 2000.
- Ergin, Muharrem. *Azeri Türkçesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1971.
- Gezer, Hanife “Mecâlisü'n-Nefâyis'in İki Nüshasının Karşılaştırılması”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2012.
- Gülsevin, Gürer. “Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım”. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü* 5, S.1 (2006): 57-76.

- Hiyavî, Revşen. *Seng-Lâh: Ferheng-i Türkî be Farisî Mirza Mehdi Han Esterabadî*. Tahran: Neşr-i Merkez Yayınları, 1376.
- İlker, Ayşe. *Çağatay Türkçesinden Osmanlı Türkçesine Küçük Bir Sözlük: 'İmes Sözlüğü' (Metin-Değerlendirme-Dizin)*. Manisa, 1998.
- Kaçalin, Mustafa Sinan. *Niyâzi: Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar el-Luğātu'n Nevâ'iyye ve'l-İstişhādātu'l-Cağātā'iyye*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Kanar, Mehmet. *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları, 2010.
- Kaya, Önal. “‘Alî Şîr Nevâyî’nin Divanları”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 4, S. 1 (Mart 2007): 46-56.
- Korkmaz, Zeynep. *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Köprülü, Fuad. “Çağatay Edebiyatı”. *İslam Ansiklopedisi*. 3: 270-323. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1945.
- Kut, Günay. *‘Alî Şîr Nevâyî Garâ’ibü’s-Şîgar: İnceleme-Karşılaştırmalı Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Levend, Agah Sırrı. *Ali Şîr Nevâyî*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1965.
- Mert, Abdullah. “Osmanlı Şairlerinin Çağatay Türkçesiyle Yazdıkları Şiirlerde Kullandıkları Dil Üzerine”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 41 (2017): 107-118.
- Nalbant, Bilge. “Türkiye Yazmaları Arasında Bir Çağatayca-Oğuzca Kısa Sözlükçe”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 20, S. 2 (2013): 79-90.
- Nalbant, Özkan Bilge. “Türkistan, İran, Anadolu Sahası Doğu Türkçesi Sözlük ve Gramerleri”. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 14, S. 4 (2017): 120-147.
- Nevâyî, Ali Şîr. *Külliyât-ı Nevâyî (İnceleme-Tıpkıbasım)*. haz. Günay Kut. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2020.
- Olgun, İbrahim ve Cemşit Draşan. *Farsça-Türkçe Sözlük*. Ankara: Elhan Kitabevi, 1970.
- Ölmez, Zuhâl. “Çağatay Edebiyatı ve Çağatay Edebiyatı Üzerine Araştırmalar”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 5, S. 9 (2007): 173-219.
- Özkan, Fatma. “Nevayî Eserleri İçin Yazılmış Bir Lügat: Der Beyân-ı Istilâhât-ı Emlahu’s-Şu‘arâ Mevlânâ Nevâyî”. *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 1 (1996): 198-243.

- Özönder Barutçu, F. Sema. *'Alî Şîr Nevâyî-Muḥākemetü'l-Luġateyn (İki Dilin Muhakemesi)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.
- Rahimi, Ferhad. *Feraġî'nin Çaġatay Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- Rahimi, Farhad. *Nezrali'nin Çaġatay Türkçesi Sözlüğü (Giriş-Metin-İnceleme-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2022.
- Sertkaya, Osman Fikri. "Osmanlı Şairlerinin Çaġatayca Şiirleri I". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 18 (1970): 133-138.
- Sertkaya, Osman Fikri. "Osmanlı Şairlerinin Çaġatayca Şiirleri II". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 19 (1971): 171-184.
- Sertkaya, Osman Fikri. "Osmanlı Şairlerinin Çaġatayca Şiirleri III: Uygur Harfleri ile Yazılmış Bazı Manzum Parçalar I". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 20 (1972): 157-184.
- Sertkaya, Osman Fikri. "Osmanlı Şairlerinin Çaġatayca Şiirleri IV". *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 22 (1976): 169-189.
- Sertkaya, Osman Fikri. "Osmanlı Şairlerinde Ali Şir Nevâyî Tarzı ve Nevâyî'ye Anadolu'da Yazılan Nazireler". *Ali Şir Nevâyî'nin 560. Doğum, 500. Ölüm Yılı Dönümlerini Anma Toplantısı Bildirileri*. (Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004): 129-140.
- Seyhan, Tanju. "Akkoyunlular Döneminde Ali Şir Nevâyî Şiirlerinden Seçmelerin Lehçelerarası Aktarımıyla Ortaya Konulan OĞuzca Divan". *Ali Şir Nevayi XXI. Asır Adlı Sempozyum Bildiri Metinleri*. (Turan-İkbal Neşriyatı, 2018): 17-50.
- Tekin, Alpay Gönül. "Ali Şir Nevâyî'nin Ferhad ü Şirin Mesnevisi Üzerindeki Etkiler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten* 18 (1970): 155-167.
- Türk, Vahit. "Lehçeler Arası İlişkiler ve OĞuz Türkçesinde Bir Nevâî Eseri". *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi* 28 (2010): 395-408.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Uygur, Sinan. *Azerbaycan Sahasında Yazılmış Çaġatayca Bir Sözlük Luġât-i Nevâyî*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Uygur, Sinan. *Lehçeler Arası Sözlükçülük Bakımından Çaġatayca-Osmanlıca Sözlükler ve Luġât-i Pîr 'Alî Şîr Nevâyî*. Gece Akademi, 2019.

Ünlü, Suat. *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*. Konya: EğitimYayınevi, 2013.

Üşenmez, Emek, Boltabayev, Saidbek ve Gülşah Tuğlacı. *Özbekçe Türkçe Sözlük*. İstanbul: Türk Dünyası Vakfı, 2016.

Yalçın, Süleyman Kaan. *Azerbaycan Türkçesi Grameri*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2018.

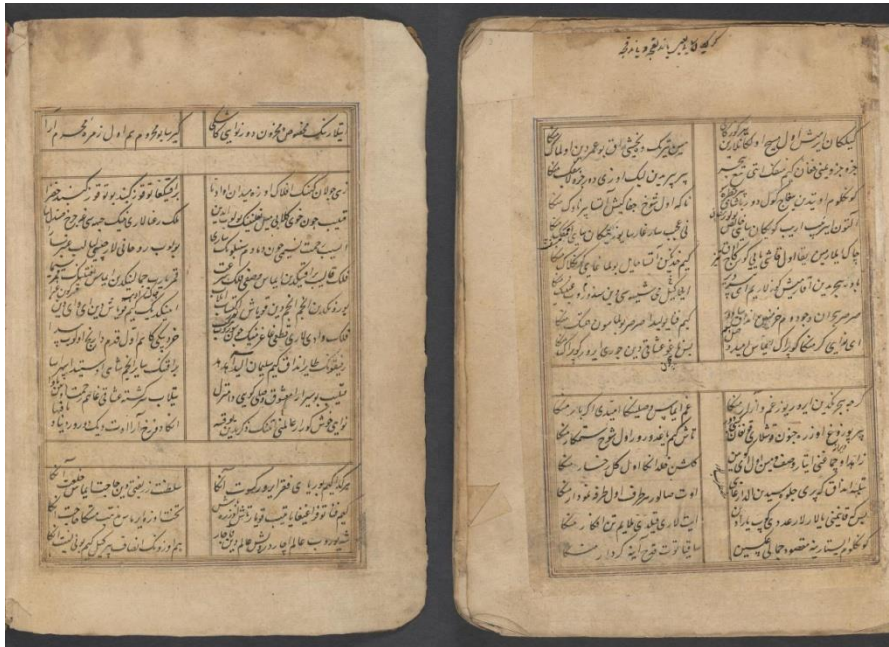
Yusupova, Nasiba. *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.

X892.8N23LNavādiral-Shabāb”, erişim 20 Eylül, 2022,

https://openn.library.upenn.edu/Data/0032/html/X892_8_N23_L.html

EKLER (TIPIKIBASIM)

3b-4a

4b-5a

5b-6a

6b-7a

7b-8a

8b-9a

9b-10a

10b-11a

ÖZGEÇMİŞ

Sevban TARAKCI, Liseyi Kastamonu'nun Araç ilçesinde bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesinde Lisans eğitimini tamamlamıştır. 2021 yılında Karabük Üniversitesinde Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisansa başlamıştır. 2022 yılında Dr. Öğretim Üyesi Saidbek Boltabayev'in danışmanlığında *Nevâî'nin Garâ'ibü's-Sıgar Divanının Oğuz Türkçesi Karşılıklı New York Nüshası Üzerine İnceleme* başlıklı yüksek lisans tezini hazırlamaya başlamıştır.